Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੪ ਰੋਜ਼ਾ - ੧੬

ਮਕਾਲੀ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਇਤਹਾਸ

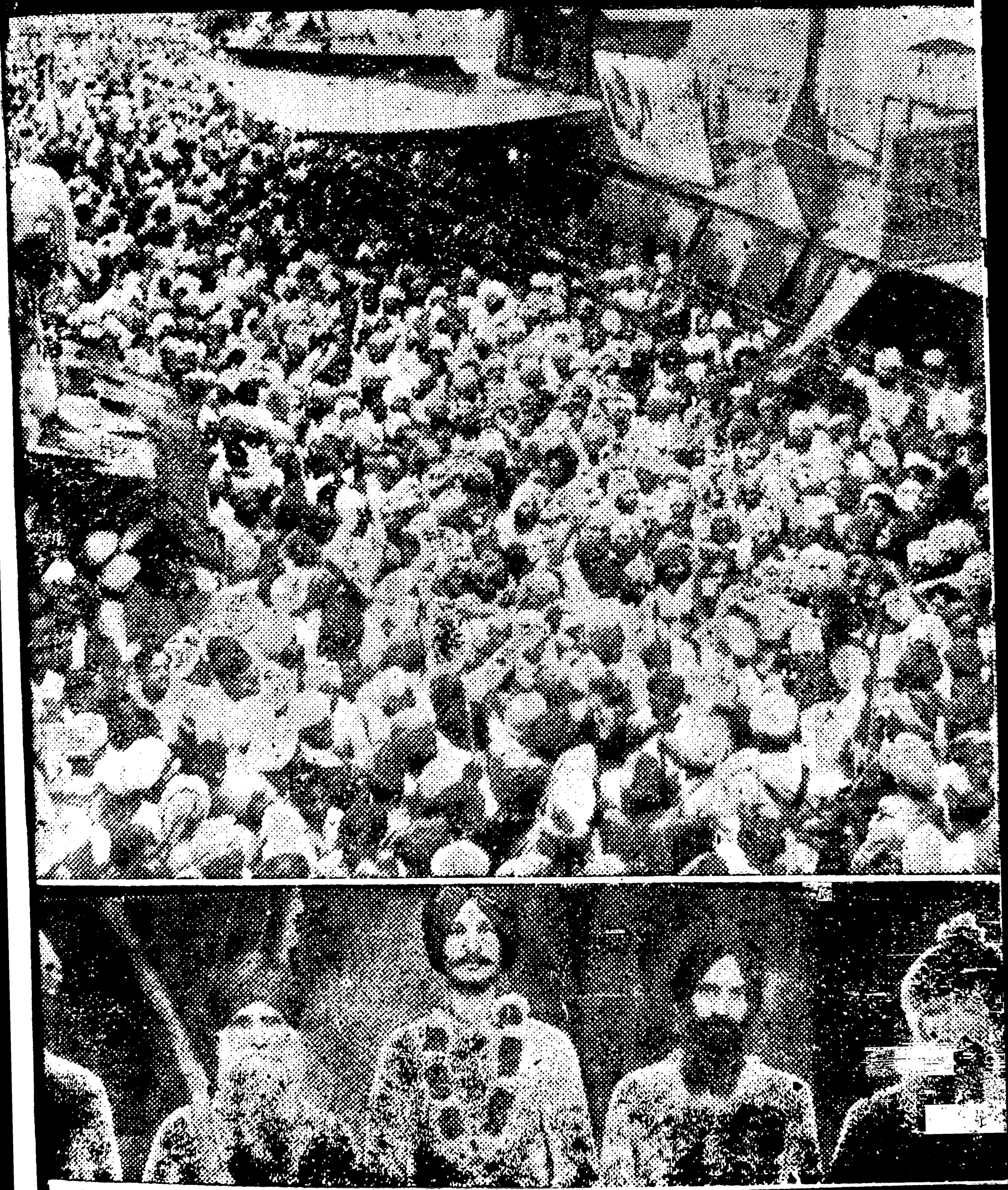

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

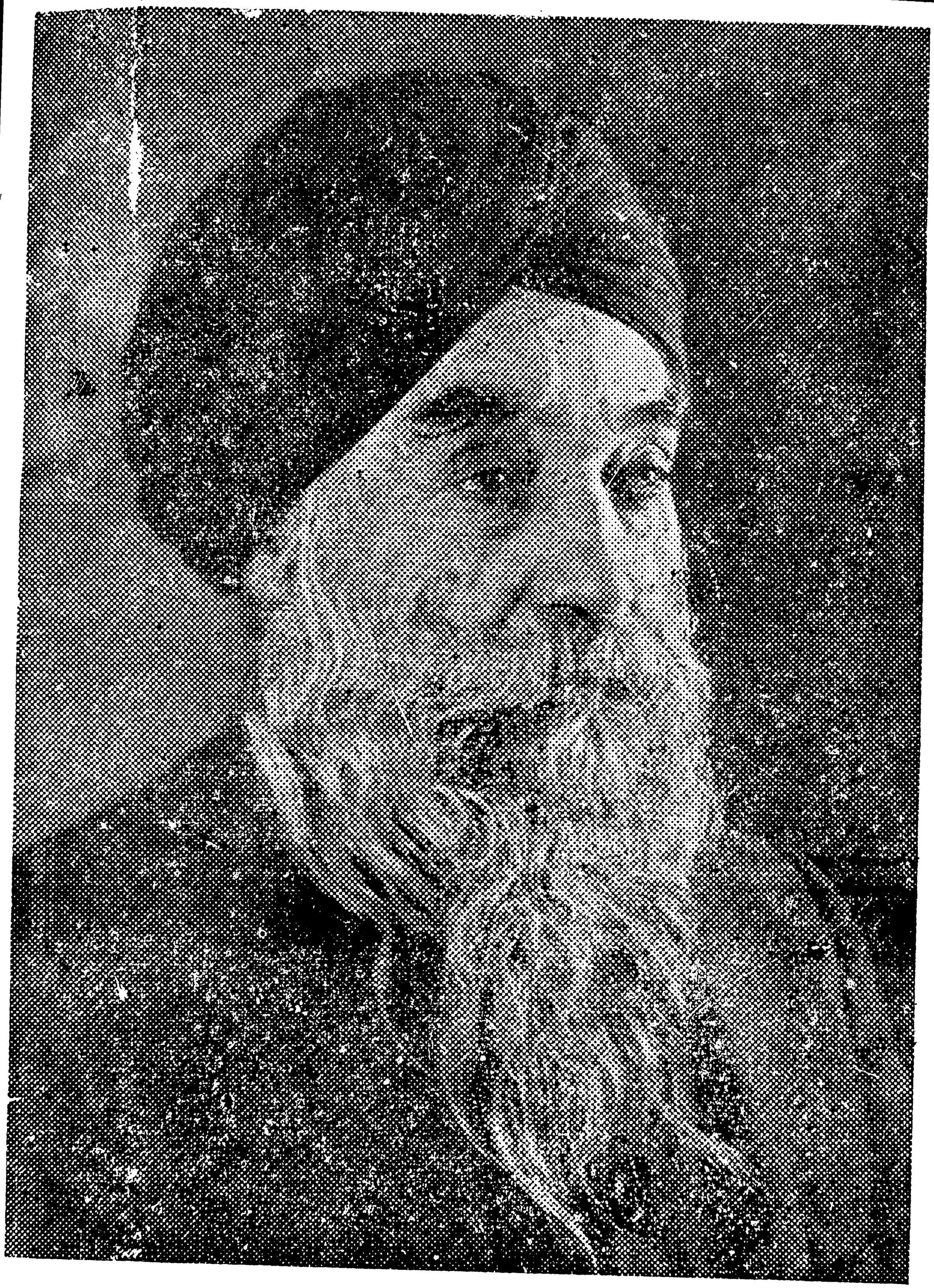

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਜਰਨੈਲ

ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਜੋ ਅਗੇ ਵਧੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇਂ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਜੋਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਠ ਤੁਰੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

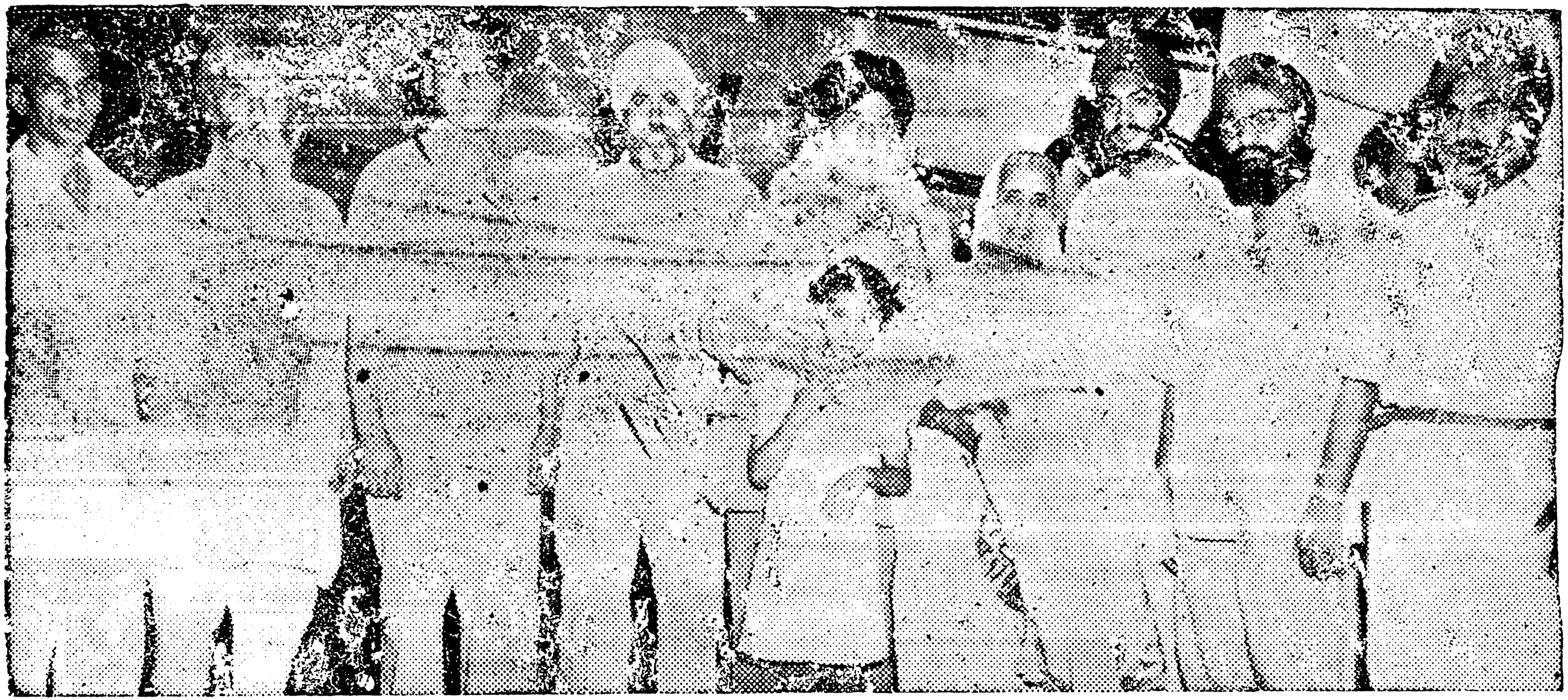

ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੁਕਮ ਸ਼ਿੰਘ ਮੋਰਚਾ ਗਰਮ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਰੂਸ ਤੇ ਯੂਰਪ ਦਾ ਦੌਰਾ ਵਿਚੇ ਛੱਡਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ ।
ਪਾਲਮ ਦੇ ਹਵਾਈ ਅਡੇ ਤੇ ਸ੍:ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ M.L.A., ਸ੍:ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜਰਨਲਿਸਟ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਨੇ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ
ਆਪ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਕੁਦੇ ਤੇ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

★

ਇਹ ਹੈ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਫਕੀਰ ਲੀ
ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਐਮ. ਐਲ. ਸੀ.

★

ਹੇਠਾਂ ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਈਸਾਪੁਰੀ
ਦਾ ਜੱਥਾ ਹੈ, ਜੋ ਜੇਹਲ ਗਿਆ

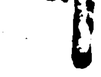

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਲੀਡਰ

ਸ: ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਤੇ

ਸ: ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ M.L.C.

ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਨੂੰ ਭੀ ਪੁਲੀਸ ਹਥਕੜੀਆਂ

ਲਾਕੇ ਜੇਹਲ ਲੈ ਗਈ।

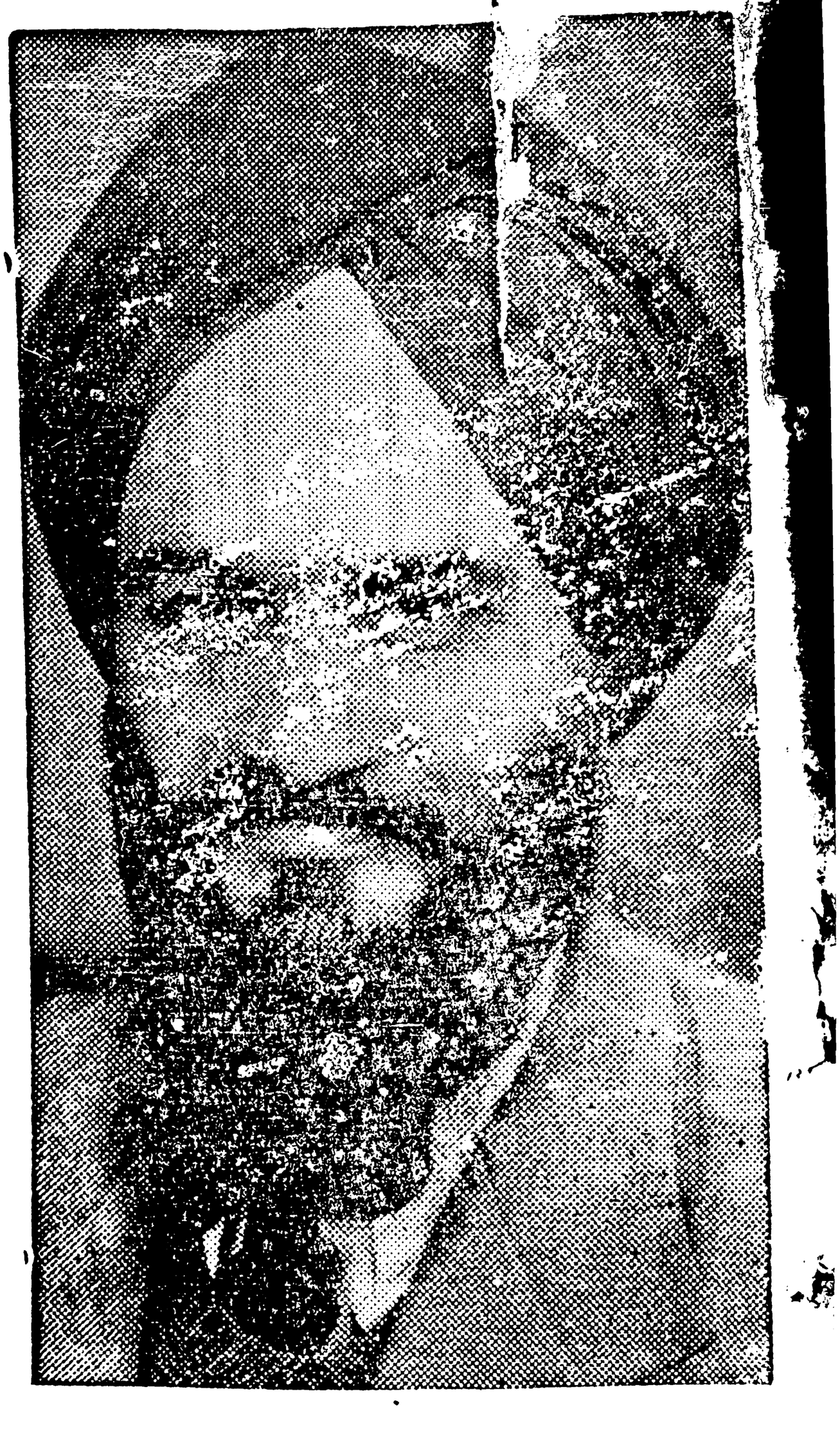

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍

ਸ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੇਖੀ

ਸਕੇਉਰਟੀ ਐਕਟ ਦੀ ਦਫਾ ੩ ਅਨੁਸਾਰ

ਫੜਕੇ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ

ਦਿਤੇ ਗਏ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ੴ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹ ॥

'ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ' ਦੇ ਨਾਹਰਿਆਂ ਪੁਰ ਪਾਬੰਦੀ ਵਿਰੁਧ

—:੬੪ ਰੋਜ਼ਾ:—

ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਇਤਹਾਸ

ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਸ਼੍ਰੀ ਮਾਨ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੇਹਲ ਨੂੰ ਮਾਰਚ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ:-

ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ

ਸਕੱਤ੍ਰ--ਪੰਥਕ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸਸਾਇਟੀ, ਹਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਭੇਟਾ ਸਵਾ ਰੁਪਿਆ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਅਗੇ ਚਲੋ !

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਕੀ ਸੀ, ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੀ ਅਣਖ ਜੋਸ਼ ਬਣਕੇ ਹੜ ਵਾਂਗ ਅੱਗੇ ਵਧ ਤੁਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਠਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਬਣਦਾ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਲਾਵਾ ਆਤਸ਼ਫਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਇਕਦਮ ਫਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ ਸੀ, ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਕੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਜੀਪ ਵਿਚ ਬੈਠਣਾਂ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਨੇ ਜੇਹਲਾਂ ਵਲ ਮਾਰਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਾਧਾਰਨ ਮਜਦੂਰ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦਾਰ ਤਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤਕ, ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਤੇ ਰਈਸਾਂ ਤਕ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਬਰਿਸਟਰਾਂ ਸਾਬਕ ਜੱਜਾਂ ਤਕ ਅਤੇ ਅਸੈਂਬਲੀ ਤੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤਕ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਜੇਹਲਾਂ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਲਿਆ, ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ੧੫ ਪੰਥਕ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਪੈਪਸੂ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ੮, ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਦੋ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੈਂਬਰ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਆਏ ਤੇ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਹਰ ਬਾਲਗ ਦੀ ਵੋਟ ਨਾਲ ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਸ੍ਰ: ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੇ ੧੧੭ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਾਰ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਤੇ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸ਼ਗੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਵੀ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਜੁਡੀਸ਼ਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸਾਬਕ ਜੱਜ ਸ: ਬਹਾਦਰ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਭੀ ਵਡੇ ਘਰ ਜਾ ਬੈਠੇ, ਪਛੜੀਆਂ ਸ੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਕਰ ਤੇ ਲੀਡਰ ਭੀ, ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਜੇਹਲ ਗਏ, ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਭੈਣਾਂ ਭੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਅਗੇ ਵਧੀਆਂ ਅਤੇ ੪੧੭ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਜੇਹਲ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ। ੬੪ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ੧੨ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂਵੱਧਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਾਰੀ ਲੈਣ ਲਈ ਪਿਛੇ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜ਼ਿਲਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਟ ਅਵਲ ਰਿਹਾ, ਉਸਦੇ ੪੯੦੨, ਪੈਪਸੂ ਦੇ ੩੧੨੭, ਪੰਜਾਬੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ੬੪੯ ਤੇ ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਜਿਲਿਆਂ ਦੇ ਵੀਰ ਤੇ ਬੀਬੀਆਂ ਜੇਹਲ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰ ਵੀਰ ਤੇ ਭੈਣ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਅਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਅਸਾਡੀ ਰੀਝ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਜੇਹਲ ਗਏ ਵੀਰ ਤੇ ਭੈਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਮੇਤ ਉਸਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਇਸ ਇਤਹਾਸ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ; ਪੰਤੂ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਸਾਡੇ ਵਸੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਰੋਗ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਚੋਖਾ ਸਮਾਂ ਤੇ ਅਥਾਹ ਮਾਇਆ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਸਤਿਆ-ਗ੍ਰਹੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਪਤੇ ਦੇਣ ਲਈ ਹੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੋਰਚਾ ਲਗਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ੬੪ ਰੋਜ਼ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਜੋ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕੀਆਂ ਹਨ, ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਨ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਜੋ ਤਰੁਟੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਾ ਦੇਣਗੇ, ਤਾਂਜੋ ਨਵੀਂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਤ — ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜਥਮੀ

੨੪. ੮. ੫੫ — ਐਡੀਟਰ ਇਨਚਾਰਜ ਰੋ: ਅਕਾਲੀ

ਸਫਾ ੯੨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਗਿ: ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਖੇੜਾ ਜਾਲੰਧਰ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰੀ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਛਪੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਹੇਠਾਂ ਨਾਮ ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਛਪ ਗਏ ਹਨ। ਖਬੇ ਪਾਸੇ ਖੇੜਾ ਸੀ ਤੇ ਸਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰੀ ਹਨ।

ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਸ: ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰੈਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ-ਸ: ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ,

ਸਕੱਤ੍ਰ-ਪੰਥਕ ਟਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

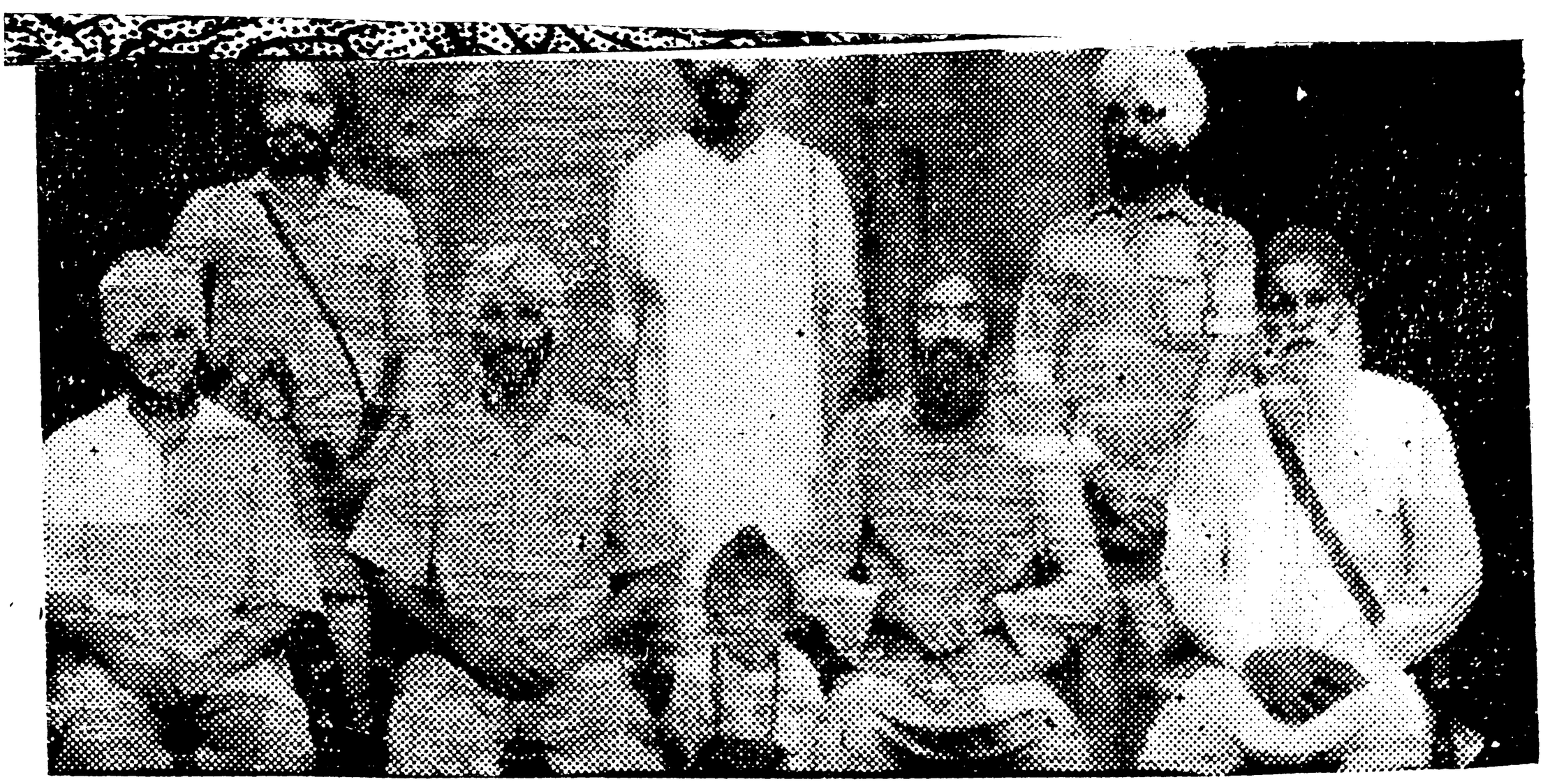

ਅਕਾਲੀ ਹੈਡਕੁਵਾਟਰ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰੁਕਨ:--

ਬੈਠੇ—ਭਾ: ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਜਰਖਾਨੀ, ਗਿ: ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ,
ਸ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਤੇ ਸ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਖੜੇ—ਸ: ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਸ: ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ, ਸ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

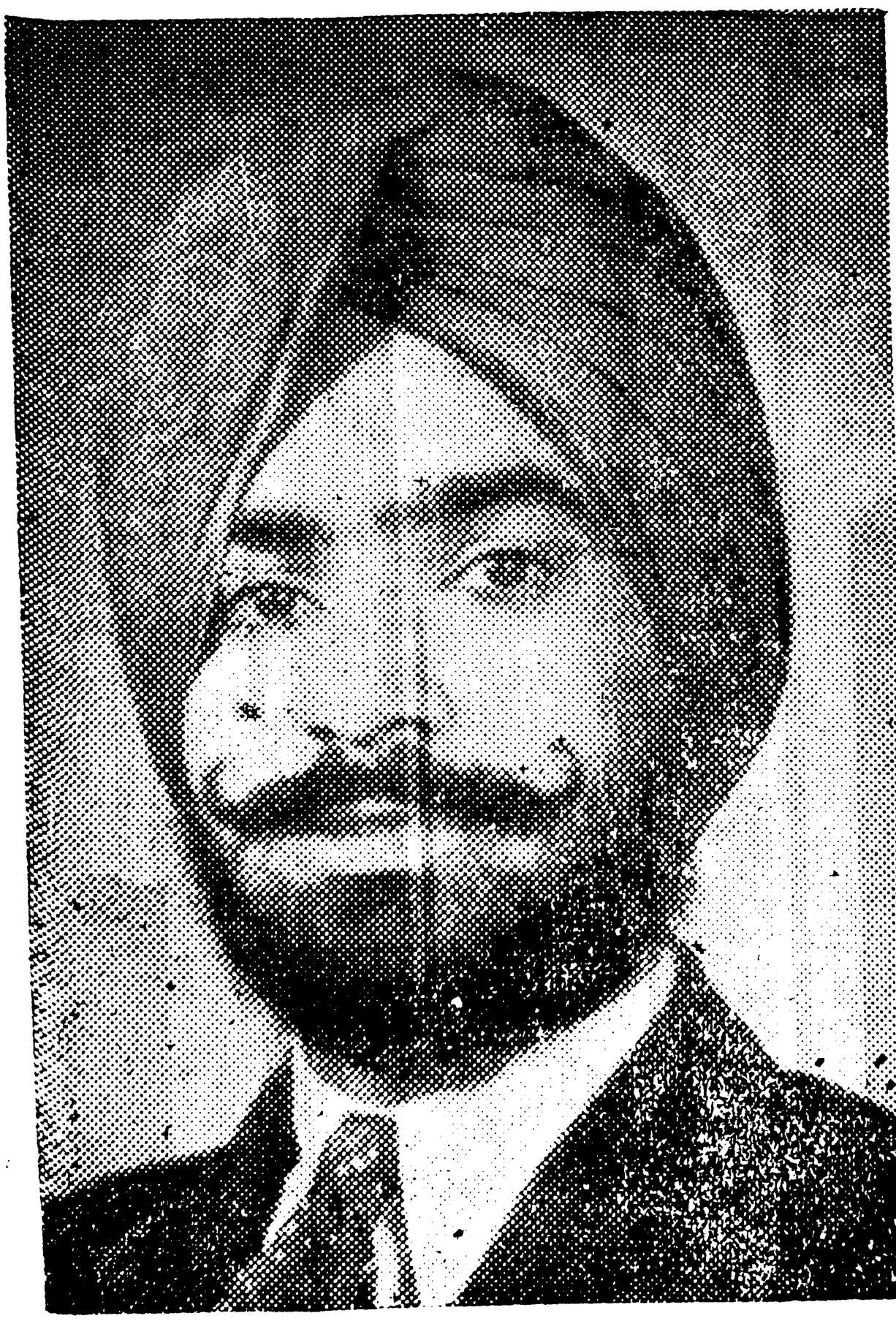

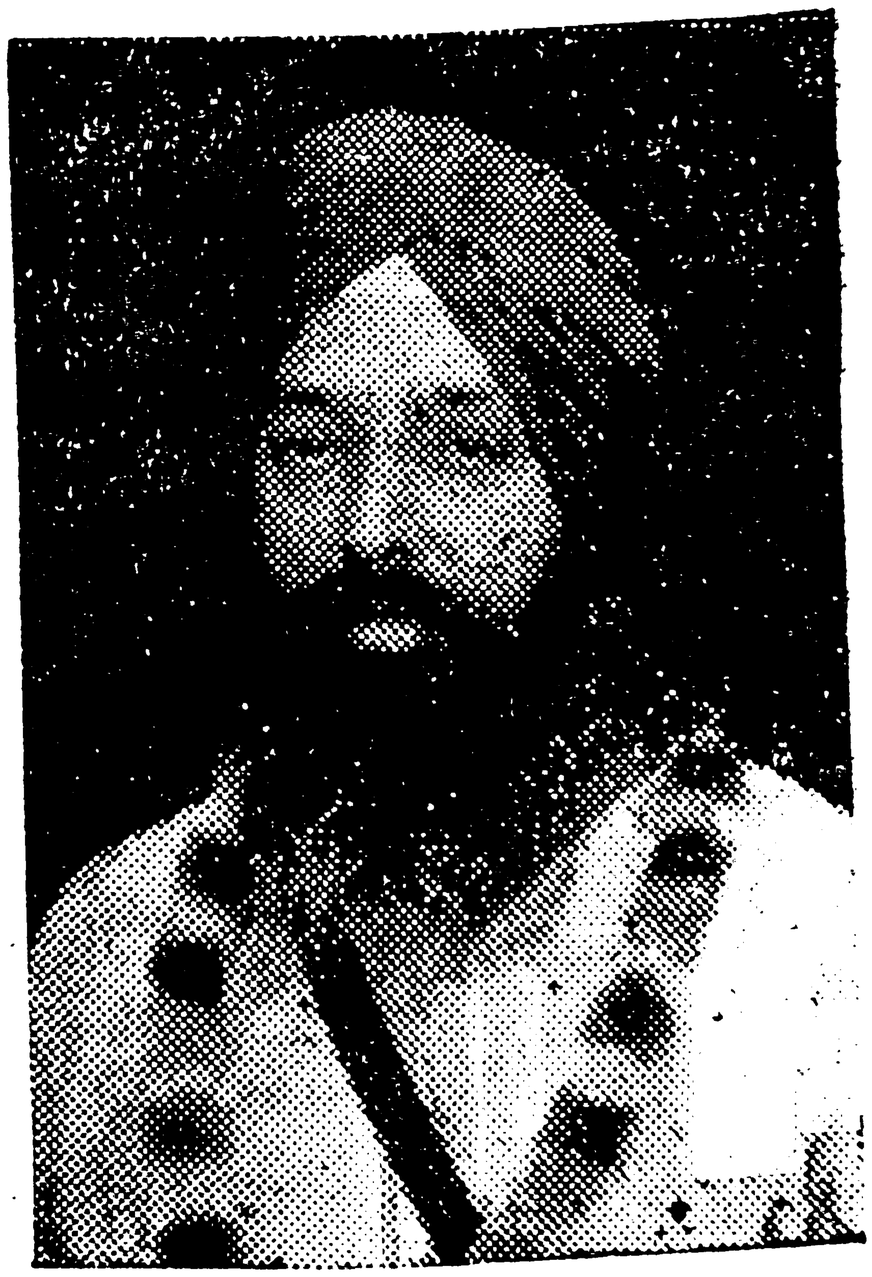

ਗਿ: ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੀਤਾ ਪੁਰ

ਕਪਤਾਨ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਬੀ. ਏ.
ਐਲ ਐਲ. ਬੀ., ਅਸਿਸਟੈਂਟ
ਐਡੀਟਰ ਰੋਜ਼ਾਨਾਂ ਪ੍ਰਭਾਤ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ੩੧ ਦਸੰਬਰ ੧੯੫੪ ਨੂੰ ਉਹ ਘਟਨਾ ਘਟੀ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੰਭਵ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹਿੰਦੂ ਵੀਰ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜੋਕਰ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਅਤੇ ਦੇਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਜਜ਼ਬਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੌਣ ਭੁਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪਾਕ ਤੇ ਪਵਿਤਰ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ, ਚਾਰੇ ਲਾਲ, ਘਰ ਬਾਹਰ ਅੜੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੀ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਦੇ ਜਲੂਸ ਪਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹਮਲਾ ਕਰੇ, ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਹੈਰਾਨਗੀ ਅਤੇ ਦੁਖ ਦੀ ਗਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਅਣਹੋਣੀ ਦੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗਲ ਹੈ ਇਹ; ਪੰਤੂ ੩੧ ਦਸੰਬਰ ੧੯੫੪ ਨੂੰ ਇਹ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਰਹੀ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਇਕ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਡਾਕਟਰ ਕਾਲੀ ਚਰਨ ਇਸ ਜਲੂਸ ਤੋਂ ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਆਹ ਨਾਅਰਾ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਔਹ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਆਖਰਕਾਰ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਲੂਸ ਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਧਮਕੀ ਭਰੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜਦ ਜਲੂਸ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਕ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਘੁਗ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਦੀ ਅਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੋਠਿਆਂ ਤੋਂ ਇਟਾਂ ਵਟੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅੜੇ ਦਿਲ ਦੁਖਾਊ ਨਾਹਰੇ ਲਾਏ ਗਏ। ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਜਜ਼ਬਾਤ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਦੀ ਇਹ ਅੱਤ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬੜੀ ਸਹਿਨਸੀਲਤਾ ਤੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਸਹਾਰਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਫਸਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚ ਗਿਆ।

ਇਸ ਜਲੂਸ ਪਰ ਹਮਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ, ਮਜ਼ਲੂਮ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ, ਜ਼ਾਲਮ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। "ਖੰਡਾ ਖੜਕੂ, ਨਹਿਰੂ ਭਜੂ" ਅਤੇ "ਧੋਤੀ ਟੋਪੀ ਜਮਨਾ ਪਾਰ" ਆਦਿ ਦੇ ਉਹ ਨਾਅਰੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲਾਏ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾ ਪਰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਲੁਟਣ ਤੇ ਮਾਰ ਧਾੜ ਕਰਨ ਦਾ ਬੇ ਬੁਨਿਆਦ ਇਲਜਾਮ ਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਛਾਲਿਆ ਗਿਆ। ਝੂਠ ਨੂੰ "ਸੱਚ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਗੋਬਲਜ਼ ਦੇ ਇਤਹਾਸ ਨੂੰ ਦੁਰਾਉਣ ਲਈ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੀਕਾਰਡ ਮਾਤ ਪਾ ਦਿਤੇ ਗਏ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਖਰ ਖੜਤਾਲ ਨਾਲ ਸਚਾਈ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੱਚਰ ਸੁਕਾਰ ਨੂੰ ਭੀ ਇਹ ਗਲ ਮੰਨਣੀ ਪਈ ਕਿ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਜਲੂਸ ਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਵਧੀਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਪੁਛੋਗੇ ਕਿ ਇਹ ਹਮਲਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ? ਇਸ ਦਾ ਉਤਰ ਲੈਣ ਲਈ ਦੇਸ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤਕ ਦੇ ਇਤਹਾਸ ਪਰ ਸਰਸਰੀ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰਨੀ ਪਏਗੀ। ਦੇਸ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਂਗਰਸੀ ਲੀਡਰ ਸਿਖ ਕੌਮ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਸ਼੍ਰੋ: ਅ: ਦਲ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀਰਿਆਇਤਾਂਦੇ ਅਜ਼ਾਦਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਬੜੇ ਲੰਮੇ ਚੌੜੇ ਇਕਰਾਰ ਭੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਵਾਗ ਡੋਰ ਹਥ ਵਿਚ ਆਉਣ ਪਰ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਲੀਡਰਾਂ ਪਰ ਭੀ ਫਿਰਕਾ ਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਕੁਝ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਛਾਇਆ ਪਿਆ ਕਿ ਇਨਸਾਫ ਕਰਨਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਿਹਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀ ਭੜਾਸ ਕੱਣਣ ਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਗਿਆਦੇਣ ਤੋਂਭੀਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਹੁਣਸਿਖਸੋਚਣ ਲਗੇਕਿਉਹ ਆਪਣੇ ਅਜ਼ਾਦ ਦੇਸ ਵਿਚ ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਖ ਤੇ ਅਜਾਦੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਵਲੋਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਸੂਬਿਆ ਦੀ ਨਵੀਂ ਹੱਦ ਬੰਦੀ ਦਾ ਅਸੂਲ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਸੀ, ਇਸੇ ਅਸੂਲ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬ, ਪੈਪਸੂ ਤੇ ਰਾਜਸਿਥਾਨ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਖ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕੁਝ ਸੁਧਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਮੰਗ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਗੂੰਜਣ ਲਗ ਪਏ। ਦੇਸ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੋ ਪਹਿਲੀਆਂ ਆਮ ਚੋਣਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਸਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ, ਸਾਝੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਕਾਮਯਾਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ, ਇਸ ਪਰ ਸਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਖੂਬ ਬਗਲਾਂ ਵਜਾਈਆਂ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸ੍ਰੋ: ਅ: ਦਲ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਜਥੇਬੰਦੀ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਭੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੰਗ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦਾ ਭੀ ਮਖੌਲ ਉਡਾਇਆ ਜਾਣ ਲਗਾ। ਗਲਤ ਤੌਰ ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕਰਾਇਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ ਕਿ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਅਸਲ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਉਹ ਸਿਖ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰੀਆਂ ਤੇ ਮੈਂਬਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਸੰਭਾਲੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਰੋਹਬ, ਦਬਦਬੇ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਗਰਦਵਾਰਿਆਂ ਪਰ ਭੀ ਜੱਫਾ ਮਾਰੀ ਰਖਿਆ।

ਏਸੇ ਖਿਚੋਤਾਣ ਵਿਚ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਚੋਣਾਂ ਆ ਗਈਆਂ, ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਜਥੇਬੰਦੀ ਇਹ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਲਈ ਬਣਾਈ। ਕਾਂਗਰਸੀ ਅਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਸੇਠਾਂ ਤੋਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਗੱਫੇ ਵਸੂਲੇ, ਸਰਕਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹ-ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਅਤੇ ਪੋਲਿੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤਕ ਇਹ ਦਮਗਜੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਸਿਖ ਕੌਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਚੋਣਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਜਿਤਣਗੇ, ਪਰੰਤੂ ਪੋਲਿੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਸਚਾਈ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈ। ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਸ: ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਮਝੈਲ ਜਿਹੀਆਂ ਕਾਂਗਰਸੀ ਤੋਪਾਂ ਮੂਧੇ ਮੂੰਹ ਡਿਗ ਪਈਆਂ ਅਤੇ ਜਦ ਸਾਰੇ ਨਤੀਜੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ੧੩੨ ਚੋਣਵੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀਟ ਭੀ ਇਹ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖ ਚੋਣ ਲੜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਸੌ ਫੀ ਸਦੀ ਉਮੈਦਵਾਰ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਬੋਰਡ ਦੇ ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਉਮੈਦਵਾਰ ਉਹ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋ: ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਸ਼੍ਰੋ: ਅ: ਦਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਰੋਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕ ਕਾਂਗਰਸ ਭੀ ਪਿਟ ਉਠੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਹ ਫਿਰਕਾ-ਪ੍ਰਸਤ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਹਿਰਖ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਤਮ ਦੀ ਸੱਫ ਪਰ ਆਣ ਬੈਠੇ ਕਿ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੌਲਾ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਬਨਣ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਜੇਗਾ; ਮਾਤਮ ਦੀ ਉਸ ਸੱਫ ਪਰ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿਚ ਰੋਕਾਂ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਸਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਥਵਾ ਸਿਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵੈਉਂਤਾਂ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਰੁੰਦੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਹੱਦਬੰਦੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਰਚ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੫੫ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੌਰੇ ਪਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੇਜ਼ਰਰ ਨਾਹਰਿਆਂ ਪਰ ਪਾਬੰਧੀ ਲਾਉਣ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ ੧੯੫੪ ਦੇ ਮਧ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਇਤਲਾਹ ਮਿਲ ਗਈ ਅਤੇ ਜਦ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਲੂਸ ਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਖੁਲਮ ਖੁਲਾ ਲਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਵਿਚ ਜੇ ਪੂਰੀ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿਚ ਰੋਕ ਖੜੀ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਖੜੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅਮਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਇਲਜਾਮਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਤਰਦੀਦ ਨਹੀਂ ਹੋਈ; ਸਗੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਕਾਲੀਚਰਨ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਭੀ ਕਰ ਦਿਤੀ; ਉਸਨੇ ਸਾਫ ਸਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ—"ਅਸੀਂ ਕਾਂਗਰਸੀ ਮਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲਹਿਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਫਿਰਕੂ ਮੰਗ ਦਾ ਰਸਤਾ ਰੋਕਣ ਲਈ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ; ਮੈਂ ਵੀ ਕਾਂਗਰਸੀ ਹਾਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਲੀਡਰ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸਚਰ ਹੈ।"

ਇਹ ਗਲ ਡਾਕਟਰ ਕਾਲੀ ਚਰਨ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪੀ। ਅਕਾਲੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸਚਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਲ ਦਿਵਾਕੇ ਇਸਦੀ ਤਰਦੀਦ ਜਾਂ ਤਸਦੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਪਰ ਉਹ ਖਾਮੋਸ਼ ਰਹੇ। ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦੇ ਅਰਥ ਨੀਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਲੰਮੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦੇ ਅਰਥ ਪੂਰੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਦੇ ਨਿਕਲ਼ਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸਚਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਿਲਕੁਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਬਿਲਕੁਲ ਉਹੋ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਮਹਾਸ਼ਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਆਫ 'ਪ੍ਰਤਾਪ' ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਕਾਲੀ ਚਰਨ ਲਧਿਆਨਾ ਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਭੀ ਖਾਲਸਾ ਦਲੀਆਂ ਦੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਹਾਰ ਤੋਂ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਝੇ ਹੋਏ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਭੀ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦਵਾਰਾ ਪੂਰੇ ਪੂਰੇ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਨਵਰੀ ੧੯੫੫ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਤੀਜੇ ਦਸੰਬਰ ੧੯੫੪ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਗਜ਼ਟ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਨਵੀਂ ਸ਼੍ਰੋ: ਗੁ: ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ੪ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਰਖੀ ਗਈ ਸੀ। 'ਇਸ ਦਿਨ ਮੀਟਿੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਚੇਅਰਮੈਨ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਨਾਮਜਦਗੀਆਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚੇਅਰਮੈਨ ਦੀ ਚੋਣ ਪਿਛੋਂ ਕਾਰਵਾਈ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਉਸਨੂੰ ਮੁੰਤਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਆਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੋਮ ਸੈਕਟਰੀ ਨੇ ਨਾਮਜਦਗੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਪੰਜ ਵਜੇ, ਜਦ ਕਿ ਹਾਲਾਂ ਪਰਚੀਆਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਰੋਕ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਪਰ ਹੋਮ ਮਨਿਸਟਰ ਤੇ ਕੁਝ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚ ਤਣਾ ਤਣੀ ਭੀ ਹੋਈ, ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਨਾਮਜ਼ਦਗੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਹੀ ਚੜ੍ਹਨ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਹੋਮ ਸੈਕਟਰੀ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਇਕ ਲਿਖਤੀ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀਟਿੰਗ ੬ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਹੋਣੀ ਕਰਾਰ ਪਾਈ, ਪਰੰਤੂ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮਨਸ਼ਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਲਿਖਤੀ ਇਕਰਾਰ ਨੂੰ ਭੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਚੰਡੀਗੜ ਤੋਂ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ੪ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਮਨਸੂਖ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਹੁਣ ੨੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਹੋਵੇਗੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਜੇਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ? ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਘਟਣ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਉਤਰ ਚੰਗੀਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸ: ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਮਝੈਲ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠਾਂ ਖਾਲਸਾ ਦਲੀਆਂ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਕਮੇਟੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪਰ ਕਾਬਜ਼ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਜੱਫੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦਿਨ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਨਵੀਂ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜੋ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਕਰੇ ਅਤੇ ਜੋ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਲਾਭ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਰ ਲਵੇ; ਸਰਕਾਰ ਉਸਦੇ ਹਰ ਜਾਇਜ਼ ਤੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਵੇਗੀ।

ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਜੁਡੀਸ਼ਲ ਕਮਿਸ਼ਨ

ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਡੀ ਘਟਨਾ ੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਘਟੀ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜੁਡੀਸਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਰਦਾਰ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ ਤੋਂ ਤਾਰ ਦੁਵਾਰਾ ਬਰਖਾਸਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਦੇ ਇਕ ਉਸ ਵਕੀਲ ਸ: ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਜੱਜ ਮਕੱਰਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕਰਜ਼ਾਈ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁਧ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚੋਂ ਡਿਗਰੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਪਖਪਾਤ ਦਾ ਇਕ ਵਡਾ ਸਬੂਤ ਸੀ, ਇਸ ਪਰ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਸ੍ਰੋ: ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਿਚ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਗੁਸੇ ਤੇ ਬੇਚੈਨੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਹਰਕਤ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਚੁਨਣ ਵਾਲੇ ਵੋਟਰਾਂ ਦੀ ਤੁਹੀਨ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਨਜਾਇਜ਼ ਨਾਮ-ਜ਼ਦਗੀਆਂ

ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਐਕਟ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਤੋਂ ਇਹ ਰਵਾਜ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇ ਗਜ਼ਟ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਨਵੀਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਐਗਜ਼ੈਕਟਿਵ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਇਕ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਬਤੌਰ ਮੈਂਬਰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ੪ ਤੋਂ ੬ ਅਤੇ ੬ ਤੋਂ ੨੭ ਪਰ ਨਵੀਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਕੇਵਲ ਇਸ ਲਈ ਸੁਟੀ ਗਈ ਕਿ ਇਹ ਹੱਕ ਨਵੀਂ ਕਮੇਟੀ ਤੋਂ ਖੋਹਕੇ ਖਾਲਸਾ ਦਲੀਆਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਖਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ੭੦-੭੧ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਾਲਸਾ ਦਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਲੋਕਲ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀਆਂ ਲਈ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਇਹ ਇਕ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਅਜੋਗ ਗੱਲ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਨਾ ਕੇਵਲ ਨਵੀਂ ਸ਼੍ਰੋ: ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਬੁਰਾ ਹੀ ਮਨਾਇਆ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਮੰਗ ਭੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਅਜੋਗ ਨਾਮਜ਼ਦਗੀਆਂ ਨੂੰ ਗਜ਼ਟ ਨਾ ਕਰੇ।

ਨਵੀਂ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛਾਪਾ ਮਾਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਵਾਲੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਭਾਰੀ ਅਪਮਾਨ ਸਮਝਕੇ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਰੰਜ ਤੇ ਗੁਸੇ ਦੀ ਅਗ ਜਵਾਲਾ ਮੁਖੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਸੱਚਰ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਇਹ ਵਧੀਕੀਆਂ ਵੇਖਕੇ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਨੇ ਹਾਲਾਤ ਪਰ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਪਰ ਪੁਜੇ ਕਿ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਇਹਨਾਂ ਬੇ-ਇਨਸਾਫੀਆਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੱਚਾ ਚਿਠਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਕੇ ਇਨਸਾਫ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੂੰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਚਿਠੀ ਲਿਖੀ ਗਈ। ਪੰਡਤ ਜੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਏਸ਼ੀਆਈ ਅਫਰੀਕਨ ਦੇਸਾਂ ਦੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਸ ਰੁਝੇਵੇਂ ਕਾਰਨ ਉਹ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਕਢ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਸਾਰੀ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰ ਲੈਣ। ਪੰਡਤ ਜੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂਮ ਇਸ ਚਿਠੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਹੀ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਤੇ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਇਆ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਸ੍ਰੋ: ਅ: ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ੍ਰ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੋਖੀ ਅਤੇ ਸਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਸਕੱਤਰਾਂ ਸ: ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ: ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ੨੦ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ ਪੁਜ ਗਏ।

ਇਕ ਲੋਕ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਹੋਣ ਦੀ ਹਸੀਅਤ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸਚਰ ਤੋਂ ਜਿਸ ਚੰਗੇ ਤੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਸਲੂਕ ਦੀ ਆਸ ਸੀ, ਉਹ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਿਰਾਸਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ,ਕਿਉਂਕਿ ਖਾਲਸਾਦਲੀਆਂ ਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਲੋਕਲ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀਆਂ ਲਈ ਜੋ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਨਾਮਜ਼ਦਗੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗਜ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਮੁਲਾਕਾਤ ੨੧ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਸੈਕਟਰੀਏਟ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦਿਨ ਦੇ ੧੧ ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਪਰ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਕਤ ਸਾਥੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਗੁਜਰਾਲ ਐਡਵੋਕੇਟ ਭੀ ਸਨ। ਮਾਸਟਰ ਹੁਰਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੇ ਅਜੋਗ ਦਖਲ ਬਾਰੇ ਜੋ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਏ, ਸੱਚਰ ਸਾਹਿਬ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦੇ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿਚ ਉਹ ਗੈਰ ਜ਼ੁਮੇਵਾਰ ਰਵੱਈਆ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਔਹਦੇ ਦੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਭਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਠੀਕ ਉਸੇ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਗਲ ਬਾਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਮੁਤਅੱਸਬ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਆਰੀਆਸਮਾਜੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਲ ਬਾਤ ਦੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਲਾਂਭੇ ਜਾਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਛੇੜਿਆ ਅਤੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ, ਉਸਦੇ ਸਰਾਸਰ ਉਲਟ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਬਿਆਨ ਦੇ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੀ ਮੰਗ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਿਖ ਸਟੇਟ ਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਵਿਰੁਧ ਖੂਬ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਛਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਮੁਸਲਮ ਲੀਗ ਅਤੇ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿ: ਜਿਨਾਹ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆਂ ਪਰ ਚਲਕੇ ਦੇਸ ਦਾ ਹੋਰ ਬਟਵਾਰਾ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਅਸਲ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਕੇਵਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿਰੁਧ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਮੰਗ 'ਮਹਾਂ ਪੰਜਾਬ' ਦੇ ਮੁਦੱਈ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਹਸੀਅਤ ਵਿਚ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ੁਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਹ ਸ਼ਰਰ-ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਕਰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝ ਰੱਖੀ ਸੀ।

ਇਹ ਠੀਕ ਰੋਟੀ ਦੀ ਮੰਗ ਬਦਲੇ ਪੱਥਰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਤਾਂ ਗਿਆ ਸੀ ਇਨਸਾਫ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਮਿਲਿਆ ਹੋਰ ਧੱਕਾ ਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫੀ, ਸਿਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇਸ ਅਜੀਬ ਬਦਸਲੂਕੀ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸੱਚਰ ਸ਼ਰਕਾਰ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਪਰ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਨਸਾਫ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭੀ ਉਸਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਬਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾਂ ਹੀ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ। ਅਕਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਟਕਰ ਲੈਣ, ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਦੇ ਸ਼ਰਰਅੰਗੇਜ਼ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਟਕਰ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਫਰਵਰੀ ਤੇ ਮਾਰਚ

੧੯੫੫ ਈਸਵੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿਖ ਕੌਮ ਵਿਰੁਧ ਮਹਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰੈਸ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪੁਰਜ਼ਿਆਂ ਨੇ ਨਫਰਤ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਜੋ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕੀਤਾ, ਉਸਦੀ ਮਿਸ਼ਾਲ ਜਮਹੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦੂਸਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਇਹਨਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਕਟ ਮੈਚ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਦੋ ਵਾਰ ਲਾਹੌਰ ਗਏ। ਪਾਕਸਤਾਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਸਬੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੌਣ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਠੀਕ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰੈਸ ਨੂੰ ਅੱਗ ਜਿਹੀ ਲਗ ਗਈ, ਮਨਘੜਤ ਕਿੱਸੇ ਘੜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲਗਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਰੁਧ ਸਿਖ ਪਾਕਸਤਾਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਰਚੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਅਲਫ ਲੈਲਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਾਂਗ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੱਲਾਂ ਕਢੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਮਨਘੜਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਸ ਅਣਹੋਣੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਘੜੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਲਾਹੌਰ ਗਏ ਤਾਂ ਯਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਉਡਾ ਦਿਤੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੁਆਰਾ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਕਰਾਚੀ ਲੈ ਜਾਕੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਪਾਕਸਤਾਨ ਨਾਲ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗੁਪਤ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਚੰਗੇ ਸਲੂਕ ਨਾਲ ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ ਸ੍ਰੀ ਸੀ. ਪੀ. ਐਨ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਜ਼ੁਮੇਵਾਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਭੀ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਪਰ ਸ਼ੱਕ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਕਹਿ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾਂ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹਨ ਕਿ ਸਿਖ ?

ਏਸੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਮਾ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਪਾਕਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ ਗੁਰਦੁਵਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਸ ਪਾਸੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਰਾਵੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਰਹੱਦੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ੍ਰੋ: ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਪਰ ਸਿਖ ਵਾਹਕ ਭੇਜਕੇ ਵਾਹੀ ਕਰਵਾਏਗੀ। ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਉਸ ਸਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਨਾਗੋਕੇ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਚੂੰਕਿ ਇਹ ਹੁਣ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰ ਵਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਗੋਬਲਜ਼ ਦੇ ਮਹਾਸ਼ਾ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਕਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਿਖ ਜ਼ੋਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਾਰ ਦੇਕੇ ਪਾਕਸਤਾਨ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਬੇ-ਬੁਨਿਆਦ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਦੇਸ ਦਾ ਗਦਾਰ ਕਰਾਰ ਦੇਕੇ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਤੇ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਕੇ ਕੁਚਲ ਦੇਣ ਦੀ ਸੋਚੀ ਸਮਝੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਪਰ ਅਮਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਸਬਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਹੁਣ ਭਰਕੇ ਛਿਲਕਣ ਪਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਬਿਰਾਲ

ਸਿਖ ਕੌਮ ਵਿਰੁਧ ਨਫਰਤ ਫੈਲਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਜ਼ੋਰਾਂ ਪਰ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ; ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਪੁਰਬ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਜਲੂਸ ਪਰ ਕਾਲੀਚਰਨੀਆਂ ਚੁ ਹਮਲੇ ਵਿਚੋਂ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਬਹਾਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆਸੀ ਕਿ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਹਦਬੰਦੀ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਨਾਅਰਾ ਲਗੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਦੂਸਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਨ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਬਹਾਨੇ ਵੈਸਾਖੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਜਲੂਸਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਅਰਿਆਂ ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਇਕ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ੧੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸੀਸ ਭੋਟ ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਜਲੂਸ ਨਿਕਲਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਚਰ ਸਰਕਾਰ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ'ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਪਰ ੧੪੪ ਦਫਾ ਦੇ ਸਿੰਦਰੇ ਮਾਰਨਾ ਜ਼ਰਰੀ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਪਾਬੰਦੀ ਦੇ ਏਲਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਭੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੋਈ ਜਲੂਸ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਜਲੂਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਿਟੀ ਅਕਾਲੀ ਜਥਾ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ, ਜਿਸ ਵਲੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਜਲੂਸ ਨਿਕਲਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਹੀ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਏਲਾਨ ਨਾਲ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ, ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਤਰਮੀਮ ਕਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਜਲੂਸ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਪਰੰਤੂ ਨਾਅਰੇ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੇ।

ਇਹ ਜਲੂਸ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ, ੧੪ ਅਪਰੈਲ ਦਾ ਦਿਨ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸੱਚਰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਨੈ ਸਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਤੇ ਸਿਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ, ਪਰੰਤੂ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਫੇਰ ਵੀ ਕੋਈ ਕਦਮ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਾਲਿਸੀ ਪਰ ਨਜ਼ਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਿਆ ਦੇਣ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁਕਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਜਲੂਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਪਾਸ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਨਾ ਲਾਏ ਜਾਣ।

ਜਵਾਬੀ ਨਾਅਰੇ ਤੇ ਹਮਲਾ

ਜਲੂਸ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਘੰਟਾ ਘਰ ਦੇ ਚੌਕ ਤਕ ਪੁਜ ਗਿਆ। ਇਸ ਚੌਕ ਵਿਚ ਕੁਝ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਖੜੇ ਸਨ, ਜੋ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਫਿਤਨਾਗਰ ਡਾਕਟਰ ਕਾਲੀ ਚਰਨ ਨੇ ਉਚੇਚੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਕੇ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਏਥੇ ਉਹੋ ਹੀ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਕਿ ਜੋ ੩੧ ਦਸੰਬਰ ੧੯੫੪ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਖੇਡੀ ਸੀ। ਘੰਟਾ ਘਰ ਦੇ ਚੌਕ ਤੋਂ ਹੀ ਜਲੂਸ ਪਰ ਇਟਾਂ ਵੱਟੇ ਪੈਣੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਵਿਰੁਧ ਨਾਅਰੇ ਲਗਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਪਰ ਜਲੂਸ ਵਿਚੋਂ ਭੀ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਕੁਝ ਗਭਰੂਆਂ ਨੇ ਲਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਇਹ ਨਾਅਰੇ ਤਾਂ ਜਲੂਸ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਲਗਦੇ ਰਹੇ, ਪਰੰਤੂ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੀ ਇਨਤਿਹਾਈ ਇਸ਼ਤਿਆਲ-ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਦੇ ਬਾਵਜਦ ਜਲਸ ਡੀਸਿਪਲਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਇਕ ਪਖੀ ਤੇ ਇਤਰਾਜਜੋਗ ਸੀ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਸ਼ਰਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ਹਿ ਮਿਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਗੁਸੇ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਜਲੂਸ ਦੇ ਖਾਤਮੇਂ ਪਰ ਬੁਰਜ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਪਰ ਸਜੇ ਹੋਏ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੈ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸਾਡੇ ਸਬਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਹੁਣ ਭਰ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਜਲੂਸਾਂ ਪਰ ਹੋਰ ਹਮਲੇ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰੇ ਜਾਣਗੇ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੈ ਇਸ ਸਾਰੇ ਹਮਲਿਆਂ ਤੇ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ੁਮੇਵਾਰੀ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਪਰ ਸੁਟੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਰੁਧ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦਾ ਰੰਜ ਤੇ ਗੁਸਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ 'ਸੱਚਰ ਮੁਰਦਾਬਾਦ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਭੀ ਲਵਾਏ। ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ

ਸੀਸ ਭੇਟ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਗੜਬੜ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਿਥੇ ਸੰਗੀ ਮਹਾਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਗਿਣੇ ਮਿਥੇ ਮੁੰਡੇ ਪਕੜ ਲਏ ਗਏ, ਓਥੇ ਪੁਲਸ ਨੈ ਪੁਰਅਮਨ ਸਿਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਦੇ ਵਾਰੰਟ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤੇ ਤੇ ਇਸੇ ਰਾਤ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕੁਲ ੩੪ ਸਿਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਫ਼ਾ ੧੮੮ ਹੇਠ ਗਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿਰਕਰਦਾ ਮੁਖੀ ਸ: ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਐਡੀਟਰ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ, ਬੈਦੀ ਛਿਛਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮਿਉਂਸਪਲ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ 'ਗੜਗਜ', ਸ: ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ 'ਜੋਸ਼', ਸ: ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਥੜਾ ਸਾਹਿਬ, ਸ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ', ਕਾਕਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ 'ਸੇਵਕ', ਸ: ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਬੋ, ਸ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ, ਸ. ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਜੋਗੀ' ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਧੜੱਲੇਦਾਰ ਬਿਆਨ ਦਿਤੇ ਤੇ ਜ਼ਮਾਨਤਾਂ ਦਾਖਲ ਕਰਕੇ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਅਲਟੀਮੇਟਮ

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਚ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਚਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ "ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ" ਦੇ ਬੇਜ਼ਰਰ ਨਾਅਰੇ ਪਰ ਪਾਬੰਦੀ ਵਿਰੁਧ ਮੋਰਚਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਅਲਟੀਮੇਟਮ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ੨੪ ਅਪਰੈਲ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਤਦ ਤਕ ਇਹ ਪਾਬੰਦੀ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ .ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੋਰਚਾ ਲਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ੨੪ ਅਪਰੈਲ ਤਕ ਜਦ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਪਰ ਜੂੰ ਨਾ ਸਰਕੀ ਤਾਂ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਬੰਦੀ ਵਾਪਸਕਰਾਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ, ਉਸ ਤੋਂ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ੧੫ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ੯ ਮਈ ਤਕ ਪਾਬੰਦੀ ਵਾਪਸ ਕਰਾ ਦੇਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੋਰਚਾ ਲਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਕੱਰਰ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋਰਚਾ ਲਾਉਣ ਤੇ ਚਲਾਉਂਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਦਿਤੇ ਗਏ।

ਸੱਚਰ ਦੀਆਂ ਭੁਆਟਣੀਆਂ

ਹੁਣ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਨੇ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁਆਟਣੀਆਂ ਲੈਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਮਹਾਸ਼ਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਕਾਲੀ ਚਰਨ ਦਾ ਰੰਗ ਬੜਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕੁਚਲਣ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਇਹ ਮਹਸੂਸ ਭੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੋਰਚਾ ਲਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਸੰਭਾਲਣੇ ਔਖੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਈਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਯਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੋਰਚਾ ਨਹੀਂ ਲਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ੧ ਮਈ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਚਮਨ ਲਾਲ ਦੇ ਸਦੇ ਪਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀਆਂ ਵਲੋਂ ਸ੍ਰ: ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ', ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ਡਾਕਟਰ ਕਾਲੀ ਚਰਨ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਆਇਆ। ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਰੁਧ ਜਵਾਬੀ ਨਾਅਰੇ ਨਹੀਂ ਲਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਨਾਅਰਿਆਂ ਪਰ ਪਾਬੰਦੀ ਕੇਵਲ ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਈ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਜਵਾਬੀ ਨਾਅਰੇ ਲਗਣ ਕਰਕੇ ਫਸਾਦ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਧਿਆਨੇ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਇਹ ਬਹਾਨਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ੩ ਮਈ ਨੂੰ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੱਦੇ ਪਰ ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਨੈ ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਅਕਾਲੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਸਮੇਤ ਚੰਡੀਗੜ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗਲ ਬਾਤ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਨਾਅਰਿਆਂ ਪਰ ਲਾਈ ਪਾਬੰਦੀ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਸੱਚਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਦਿਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਵਾਪਸੀ ਪਰ ਪਾਬੰਦੀ ਚੁਕਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਖਬਰ ਦੇਸ ਭਰ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਚੰਡੀਗੜ ਤੇ ਫੇਰ ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਛਪੀ ਤੇ ਇਹ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਮੋਰਚਾ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗਾ। ਸੱਚਰ ਸਾਹਿਬ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਦਿਨ ਦਿਲੀ ਤੇ ਚੰਡੀਗੜ ਦੇ ਚੱਕਰ ਕਟਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਖਰ ਸਤ ਮਈ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ ਆਣਕੇ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦਸਤਬਰਦਾਰ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਮੋਰਚਾ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਕੁਚਲਕੇ ਰਖ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਨੈ ਲੁਧਿਆਨੈ ਤੋਂ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕਰਕੇ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਤੋਂ ਇਕਰਾਰ ਪਾਸੋਂ ਭੁਜ ਜਾਣ ਬਾਬਤ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਕੋਈ ਉਤਰ ਨਾ ਦੇ ਸਕੇ। ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਰਕਾਰੀ ਪਾਲਸੀ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਹਿ ਹੋ ਗਿਆ

ਏਸੇ ਦਿਨ ਅੰ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦੀ ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲਾ ਅਕਾਲੀ ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ!ਤੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਹਿ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

੯ ਮਈ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਆਲ ਪਾਰਟੀਜ਼ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਲਾਲਾ ਕੇਦਾਰ ਨਾਥ ਸਹਿਗਲ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠਾਂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਏਸੇ ਰਾਤ ਦੇ ੧੧ ਵਜੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਆਖਰੀ ਬਿਗਲ ਵਜਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਹੈਡਕੁਵਾਟਰ ਤੋਂ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ੧੦ ਮਈ ਨੂੰ ਮੋਰਚਾ ਲਗੇਗਾ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੇਹਲ ਜਾਣਗੇ।

ਮੋਰਚਾ ਗਰਮ

ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਲੀਡਰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ

ਦਸ ਮਈ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸਤ ਵਜੇ ਮੋਰਚਾ ਗਰਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ, ਇਕ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ। ਦੀਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਟਲ ਤਕ ਕੋਈ ਦੋ ਲਖ ਇਨਸਾਨੀ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੀ ਅਣਖ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਰਖਣ ਲਈ ਹੁਣ ਫੇਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਵਾਂਗੂੰ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸੁਨੇਹਾ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਤਾ:-

"ਸਿੰਘੋ! ਅਸੀਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਇਹ ਅਸਾਂਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਗੁਲਾਮੀ ਹੇਠਾਂ ਫਸਾਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਦਸ਼ਾ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ, ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਅਸਾਂਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਮੰਗ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭੀ ਰੋਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਪਰ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ! ਇਹ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਅਸਾਡੀ ਅਣਖ ਮਾਰਨ ਲਈ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕੁਝ ਤਾਂ ਅਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ, ਜੇ ਇਹ ਗਈ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲਓ ਸਭ ਕੁਝ ਗਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਅਣਖ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾਅ ਤੇ ਲਾ ਦਿਓ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆਂ ਪਰ ਚਲ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੰਕਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਾਂਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਉਸ ਗੁਰੂ ਉਤੇ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ:-

"ਗਰੀਬਾ ਪਰ ਜੋ ਖਿੰਚੇ ਦਾਹੜੀ,
ਸੋ ਦਾੜ੍ਹੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਅਗਨ ਮੇਂ ਸਾੜੀ।"

ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦਾ ਇਹੋ ਹੀ ਉਹ ਸਨੇਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਨੇ ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਵਿਚ ਇਕ ਅਗ ਜਿਹੀ ਲਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਬਚਾ ਅੱਗੇ ਚਲਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ੧੪੪ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਤੋੜਨੀ, ਅਸਾਂ ਤੋੜਨੀ ਹੈ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਬੇਜ਼ਰਰ ਨਾਅਰੇ ਪਰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਪਾਬੰਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਚਾਰ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਜਾਕੇ- 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜਿੰਦਾਬਾਦ' 'ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਏਕਤਾ ਜਿੰਦਾਬਾਦ' 'ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਜਿੰਦਾਬਾਦ' ਤੇ 'ਹਰਿਆਨਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਜਿੰਦਾ ਬਾਦ'

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇ ਚਾਰੇ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਨਿਯਤ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਿਆਂਗੇ।

ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆ ਸਮੇਤ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸਰਾਂ ਦੇ ਪਰੇ ਅਖਾੜਾ ਬੇਰੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਲਈ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਜਦ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਪਰ ਪੈਸਿਆਂ, ਨੋਟਾਂ ਤੇ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਬਰਖਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਾਕੇ ਪਰ ਪੁਜਣ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜੀਪ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਥੀ ਲਾਰੀ ਵਿਚ ਬਿਠਾਕੇ ਲੈ ਜਾਏ ਗਏ, ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਦੇ ਹੋਰ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਏਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਯਤ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ। ਇਸਤਰਾਂ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ੧੦ ਹੋਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ:—

੧. ਸ: ਮੱਖਨ ਸਿੰਘ ਵੈਰਕਾ, ੨. ਸ: ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਸੁਲਤਾਨ ਵਿੰਡ. ੩. ਸ: ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਹਮਜਾ, ੪. ਸ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ, ੫. ਸ: ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੋਜਾ, ੬. ਸ: ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇਨਚਾਰਜ ਬੀਰ ਖਾਲਸਾ ਦਲ, ੭. ਸ: ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਤੀਰੀਆਂ ਵਾਲੇ, ੮. ਬਾਬਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕੋਟ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ, ੯. ਸ: ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ੧੦. ਸ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਧੜਾ ਧੜ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ

ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਕਤ ੧੦ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਟੱਕਰ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਵਿਚ ਆ ਗਈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਤੇ ਸ੍ਰੋ: ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦੇਣ ਲਈ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਧੜਾ ਧੜ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ੧੧ ਮਈ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗਿਆਨੀ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਹੁਡਿਆਰਾ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਛਾਪੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ੧੧ ਤੇ ੧੨ ਮਈ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਰਜਨ ਵਰਕਰ ਫੜਕੇ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਗਏ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਬਜਾਜ, ਜਥੇਦਾਰ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਿਰਕਰਦਾ ਸਜਣ ਭੀ ਸਨ।

ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰੋਹਤਕ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਚਲਣ ਲਗਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੋ: ਅ: ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੇਖੀ, ਗਿਆਨੀ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੈਰਾਗੀ, ਸ: ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਏ., ਸ: ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਰੋਡੇ, ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਟੋਡੇ ਅਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਹੋਰ ੧੩ ਮਈ ਤਕ ਗਿਰਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ।

ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ

੧੩ ਤੇ ੧੪ ਮਈ ਦੀ ਦਰਮਿਆਨੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਤੇ ਵਰਕਰਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ ਪਰ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਸ. ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਰਹੱਦੀ, ਗਿਆਨੀ ਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਐਡੀਟਰ ਅਕਾਲੀ, ਜਥੇਦਾਰ ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ ਨਿਧੜਕ, ਜਥੇਦਾਰ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਖੇੜਾ, ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਗਰੰਥੀ, ਸ: ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਬਜਾਜ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਦੁਗਲ ਨੂੰ ਸਕੇਉਰਟੀ ਐਕਟ ਅਨੁਸਾਰ ਗਿਰਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਸਥਾਨਕ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚਹੁੰ ਪਾਸੀਂ ਹੰਗਾਮਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਗਿਰਫਤਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਆਉਣ ਲਗੀਆਂ। ਗਿਆਨੀ ਲਾਭ ਸਿੰਘ 'ਫਖਰ', ਸ: ਸਕੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮਾਸਟਰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਬਬਰ, ਸ: ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ ਪੱਟੀ, ਡਾਕਟਰ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ ਇਸ ਕਸਬੇ ਦੇ ੧੪ ਹੋਰ ਅਕਾਲੀ ਵਰਕਰਾਂ ਸਮੇਤ ਫੜ ਲਏ ਗਏ ।

ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ

ਸਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ ਤੋਂ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦੁਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਜਾਰੀ ਹੋਏ ਵਾਰੰਟਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ੧੫ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲੈ ਆਈ। ਠੀਕ ਏਸੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਸਕੱਤਰਾਂ ਸਰਦਾਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੋ. ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੈਡ-ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਗਿਆਨੀ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਿਟੀ ਅਕਾਲੀ ਜਥਾ ਭੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ। ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸ ਗੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਭੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਏਸੇ ਦਿਨ ਧਰ ਲਏ ਗਏ ।

ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ ਦੇਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਾਲ ਵਜੋਂ ਕੁਝ ਸਰਸਰੀ ਜਿਹਾ ਖਾਕਾ ਉਪਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਚੰਗੀਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ ਇਕ ਵੀ ਲੀਡਰ ਤੇ ਵਰਕਰ ਜੇਹਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ, ਉਸ ਪਰ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਅਮਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜੇਹਲਾਂ ਵਲ ਮਾਰਚ

ਮੋਰਚਾ ਗਰਮ ਹੋਣ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ-ਦਿਨ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਹੋਈਆਂ ਧੜਾ-ਧੜ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਹੁਣ ਆਓ ਰਤਾ ਮੜ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਸਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਜੇਹਲਾਂ ਵਲ ਮਾ'ਰਚ ਵੇਖੀਏ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਡਿਕਟੇਟਰ—

ਪ੍ਰਿ: ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਥਾਪੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਮੋਰਚਾ ਗਰਮ ਰਿਹਾ। ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ—

ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠਾ

ਮੈਂਬਰ ਸਰੋਮਣੀ ਗੁ. ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜ਼ਿਲਾ ਅਕਾਲੀ ਜਥਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ੧੬ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਦੇ ਚਾਰ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਕੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜ ਨੌਜਵਾਨ ਕਾਕਾ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲ, ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੰਡੂ, ਹਕੀਮ ਕਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਤਸਰ ਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

੧੨ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸ: ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਲਾਲਪੁਰਾ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋ: ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸੰਭਾਲੀ। ਇਹ ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਨਾਰੋਕੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਥੰਮ ਸ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਂਤ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ 'ਪੰਥਕ ਟਾਈਗਰ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਵੀਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪੰਜ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਥੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਏ ।

ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਗਰਮੀ

ਮੋਰਚਾ ਗਰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਗਰਮੀ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਵੀਹ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਇਸ ਸ਼ਮਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਝੁਰਮਟ ਪਾਉਣਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਧਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾਂ ਪਿਆ, ਗਿਣਤੀ ਕਿਸ ਵੇਗ ਨਾਲ ਵਧੀ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਪੜ੍ਹਕੇ ਲਗੇਗਾ।

ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਹਫਤੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਾਰ ਜਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਰੋਮਣੀ ਗੁ. ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਰਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠਾ ਮੈਂਬਰ ਸਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਸਰਦਾਰ ਪਰੇਮ ਸਿੰਘ ਲਾਲ ਪੁਰਾ ਮੈਂਬਰ ਸਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਵਲ ਮਾਰਚ ਕਰਕੇ ਗਿਰਫਤਾਰੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ।

ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਸ: ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰੇ ਨੰਗਲ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਅਰਥਾਤ ੧੪ ਮਈ ਨੂੰ ਸ: ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਮਾਛੀਕੇ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਮੋਰਚਾ ਲਗਾ। ਇਸ ਦਿਨ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਅਵਾਮੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਿਆ, ਜਦ ਕਿ ਮੋਰਚਾ ਸਥਾਨ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ੫੦-੬੦ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਬੇ-ਪਨਾਹ ਭੀੜ ਭਾੜ ਵਿਚੋਂ ੪ ਨੌਜਵਾਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਏ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

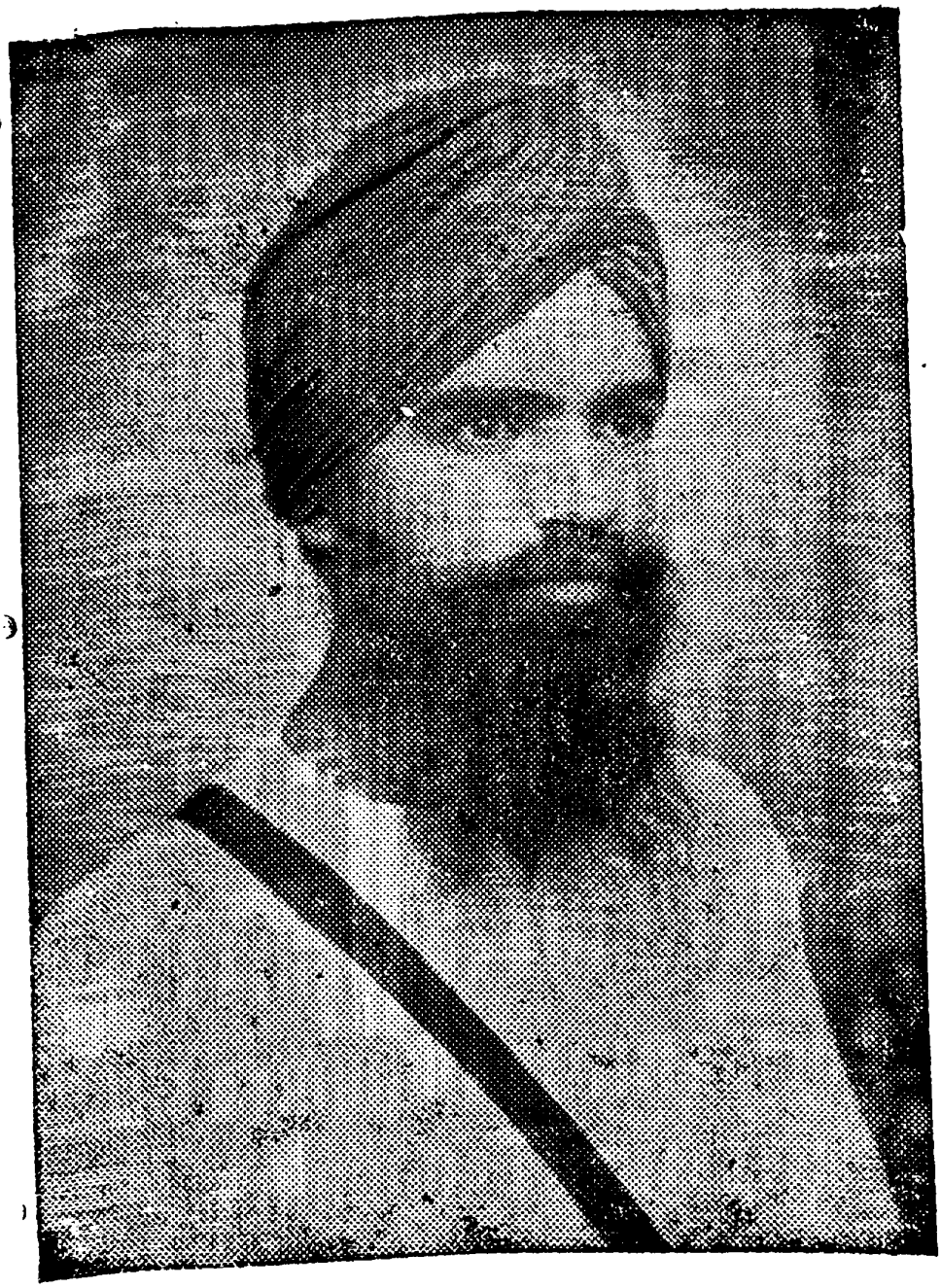

ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠਾ

ਪਾਬੰਦੀ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਧੀ

੧੫ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਨਾਅਰਿਆਂ ਪਰ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਲੋਕ ਇਹ ਆਸ ਰਖੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਮੁਕਾਉਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦਿਨ ਪਾਬੰਦੀ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਹੋਰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ

b Digital Library | ww

ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਿਨ ਪਛੜੀਆਂ ਸਿਖ ਸਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸ:ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸਾ: ਐਗਜ਼ੈਕਟਿਵ ਮੈਂਬਰ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦਿਤੀ। ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪਾਬੰਦੀ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਧਾਕੇ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਸਖਤੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਮੋਰੀ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਇਕ ਜਥਾ ਥਾਣਾ ਮੇਹਣੇ ਪਾਸ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਗਿਰਫਤਾਰ ਕਰ ਗਿਆ ਗਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਏਸੇ ਦਿਨ ਦਿਲੀ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਆਉਂਦੀ ਗਈ। ੧੬ ਮਈ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ੧੭ ਨੂੰ ਸ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮੋਗਾ

ਤੀਜੇ ਜਥੇ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ: ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਲਾਲਪੁਰਾ

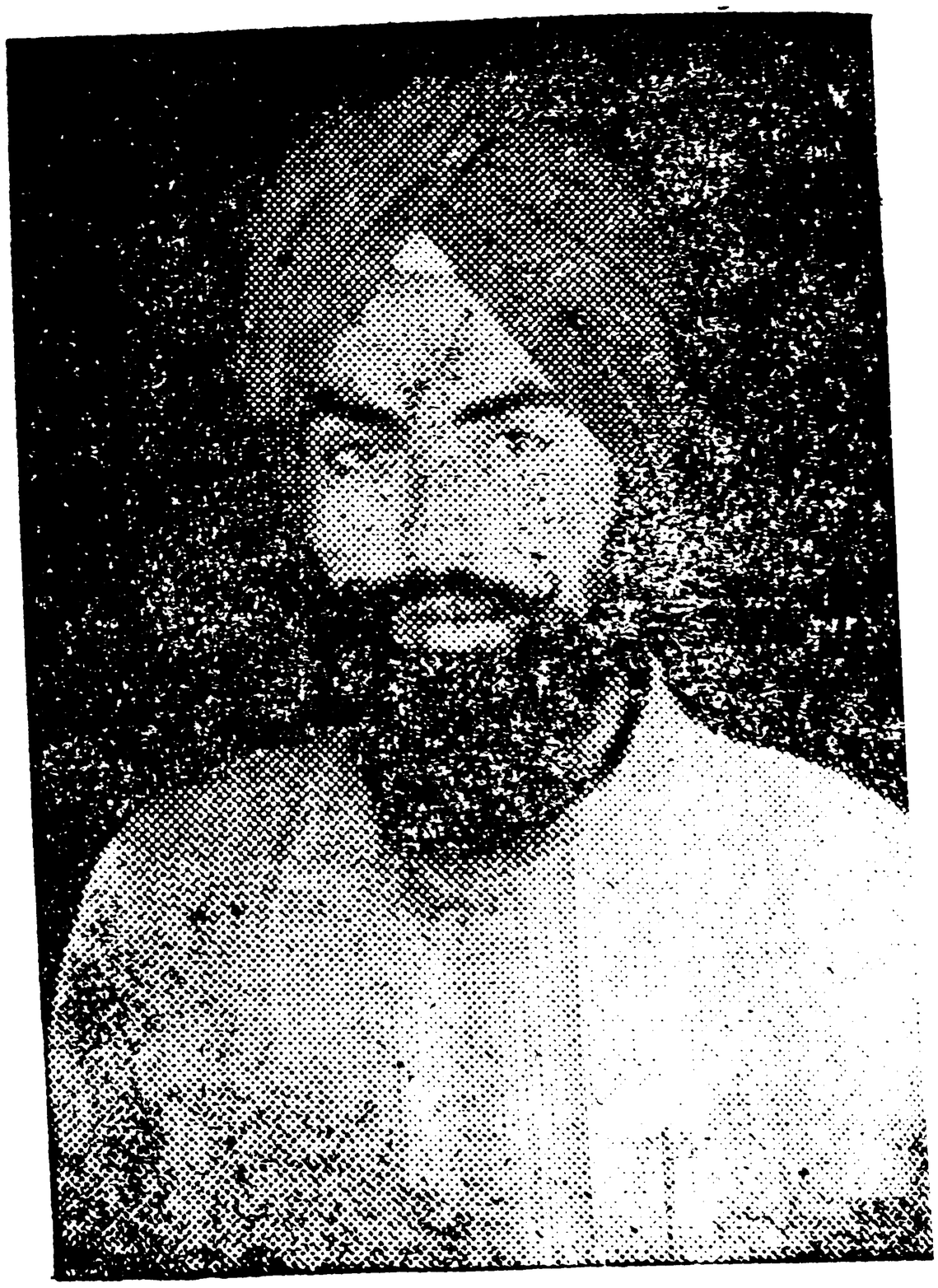

ਸ: ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਮਾਛੀਕੇ
ਚੌਥੇ ਜਥੇਦਾਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਤੇ ੧੮ ਮਈ ਨੂੰ ਸ: ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਫਾਜ਼ਲਕਾ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਜੋਹਲਾਂ ਵਲ ਮਾਰਚ ਕੀਤਾ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ ਸਰਦਾਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਜ਼ ਲੁਧਿਆਨਾ ਤੇ ੧੧ ਵੇਂ ਦਿਨ ਸੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੈਤੋ ਸਰਜਾ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ ਜੋਹਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੪ ਤਕ ਵਧਾ ਦਿਤੀ ਗਈ। ੧੨ ਵੇਂ ਦਿਨ ਸ: ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਰਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਜਾਲੰਧਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਗਏ। ਏਸੇ ਦਿਨ ੨੫ ਮਈ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਖਾਸ ਤੇਜ਼ੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਦਿਨ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ, ੨੨ ਮਈ ਨੂੰ ਗਿ: ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ,

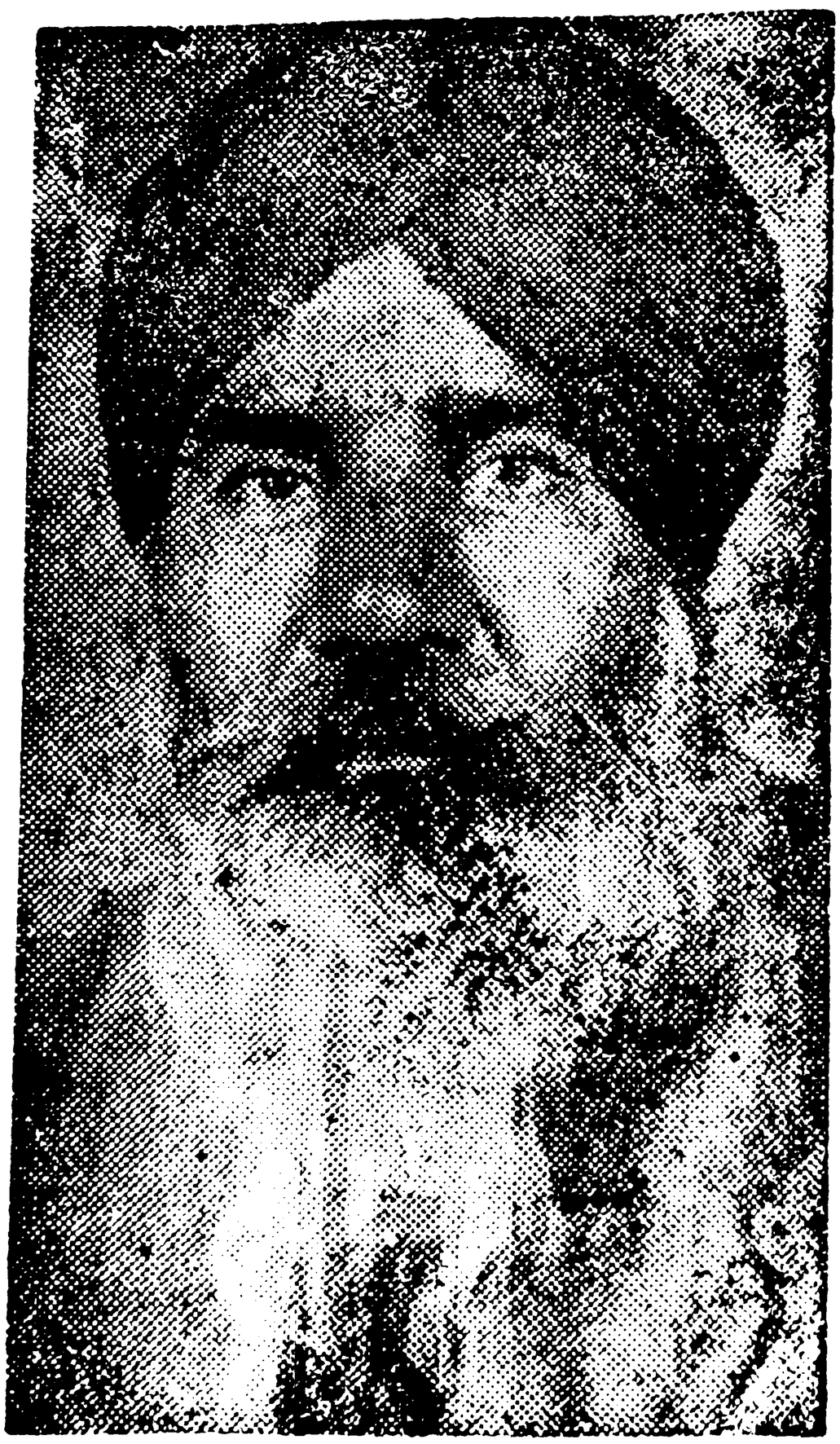

ਜਥੇਦਾਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜਲੰਧਰ

ਗਿਆਨੀ ਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਐਸਿਸਟੈਂਟ ਐਡੀਟਰ 'ਅਕਾਲੀ'

ਜੋ ਸਕੈਉਰਟੀ ਐਕਟ ਐਕਟ ਅਨੁਸਾਰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤੇ ਗਏ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੨੩ ਮਈ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ੨੪ ਮਈ ਨੂੰ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੋਪੜ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਸਤਿਆਰ ਹਿ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ੨੧ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਜਾ ਡੇਰੇ ਲਾਏ। ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹੁਣ ਖਾਸ ਤੇਜ਼ੀ ਆ ਚੁਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੈਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਅਕਾਲੀ ਹੈਡਕੁਵਾਟਰ ਵਿਚ ਆਣ ਡੇਰੇ ਲਾਏ ਸਨ। ਏਧਰ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਤੇਜੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਦਿਨ ਪਰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਗਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੱਚਰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਇਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਫੇਅਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਜਾਇਜ਼ ਨਾ-ਜਾਇਜ਼ ਹਥਿਆਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਪਰ ਉਤਰ ਆਈ ਸੀ। ਖੂਬ ਗਰਮਾਂ ਗਰਮ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਛੋਹਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਸ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਯਤਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਉਸ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਕਟ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆਅਤੇ ਜੋ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਇਤਹਾਸ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮਹਾ-ਨਤਾ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਸੱਚਰ ਬ੍ਰਿਸ਼ਭਾਨ ਮੁਲਾਕਾਤ ਤੇ ਉਸ ਪਿਛੋਂ

ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਇਕ ਗਲਤੀ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਝੂਠੇ ਵਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਚ ਲਿਆਕੇ ਹੱਠ ਪਿਟਣ ਲਈ ਹੋਰ ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਨ ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈਪਸੂ ਰਿਆਸਤੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ੍ਰ: ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜਰਨਲਿਸਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਇਹ ਏਲਾਨ ਆਏ ਕਿ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣਗੇ ਤਾਂ ਸੱਚਰ ਸਾਹਿਬ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਮਹਾਸ਼ਾ ਬ੍ਰਿਸ਼ਭਾਨ ਨੂੰ ਚੰਡੀ ਗੜ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ। ਚੁਨਾਂਚਿ ੧੭ ਮਈ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਚੰਡੀ ਗੜ ਪੁਜਣ ਪਰ ਇਕ ਬਕਾਇਦਾ ਕਾਨਫ੍ਰੰਸ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੋਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਇਨਸਪੈਟਰ ਜਨਰਲ ਭੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਗੱਲ਼ ਬਾਤ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜਦੇ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਖਿਆਲ ਇਹ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਆਉਂਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਦ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਇਹ ਖਬਰ ਆਈ ਕਿ ੨੧ ਮਈ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਾਮਾ ਬਠਿੰਡੇ ਤੋਂ ਪੈਪਸੂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਜਥਾ ਲੈਕੇ ਅੰ ਮ੍ਰਿਤਸਰ ਔਣਗੇ ਤਾਂ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਨੇ ਬੜੇ ਰੋਹਬ ਨਾਲ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਕਾਰ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਪਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਾਰਰਵਾਈ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੀ ਹੈ। ਪਟਿਆਲੇ ਵਾਪਸ ਜਾਕੇ ਮਹਾਸ਼ਾ ਬ੍ਰਿਸ਼ਭਾਨ ਨੇ ੨੦ ਮਈ ਨੂੰ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਪੈਪਸੂ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਸਪਲਾਈ ਬੇਸ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬਨਣ ਦੇਣਗੇ।

ਏਧਰ ਇਹ ਏਲਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਓਧਰ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਜਥੇ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਵਹੀਰਾਂ ਘਤਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਮਹਾਸ਼ਾ ਬ੍ਰਿਸ਼ ਭਾਨ ਭਾਵੇਂ ਦਮਗਜੇ ਕਿਤਨੇ ਭੀ ਮਾਰਦੇ ਫਿਰਨ, ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਪਰ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਜੁਰਕਾ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਖਿਆਲ ਠੀਕ ਹੀ ਸੀ।

ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ੨੧ ਮਈ ਨੂੰ ਪੈਪਸੂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪੁਲੀਸ ਖਾਸ ਤੌਰ ਪਰ ਚੌਕੰਨੀ ਸੀ। ਬਠਿੰਡੇ ਵਿਚ ਉਹ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਸਰਗਰਮ ਸੀ। ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਥੇਦਾਰ ਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਅੰ ਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇਕ ਸੋਚੀ ਸਮਝੀ ਸਕੀਮ ਪਰ ਅਮਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਬਠਿੰਡੇ ਤੋਂ ਅੰ ਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਇਕ ਗੱਡੀ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਬੱਸ ਦੀ ਫੋਲਾ ਫਾਲੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਇਸਦਾ ਕੁਝ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੈਪਸੂ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਦਿਲ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਰਨੈਲ ਰਾਮਾਂ ਜੀ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਏਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਚਲਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਗਏ।

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ?

ਇਹਨੀ ਦਿਨੀ ਹੀ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਰੂਸ ਦੇ ਦੌਰੇ ਪਰ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰ. ਅ. ਦਲ ਦੇ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਦੱਸਕੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ੨੨ਮਈ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜਕੇ ਰਾਮਾਜੀਨੇ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨਵਿਚ ਇਕ ਵਲਵਲੇ ਭਰਪੂਰ ਹੰਗਾਮੀ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਮੋਰਚਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਨਹੀਂ,ਸਗੋਂ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੀ ਅਣਖ,ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਹੈ ।' ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਔਣ ਪਰ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਗਰਮੀ ਆ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਨੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਲਗੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭੜਕਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਮੋਰਚਾ ਬੇਪਨਾਹ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਗਾ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਦਿਨ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਗੁਰਪੁਰਬ ੨੫ ਮਈ ਨੂੰ ਸੀ, ਏਹੋ ਦਿਨ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਲਿਆਉਂਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਦਿਨ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦਿਨ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਜਲੂਸ ਕੱਢਣ ਦਾ ਪਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਪਰੋਗਰਾਮ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਲਈ ਮਨਸੂਖ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਲੋਂ ਗੜ ਬੜ ਪਾਉਣ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇ ਖਤਰੇ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲ ਚੁਕੀ ਸੀ।

ਜਿਹਾ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਪੁਲੀਸ ਤੋਂ ਇਸ ਦਿਨ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਪਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਫੇਅਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋ ਭੀ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਉਸ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਛਾਪੇ ਮਾਰਕੇ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲੁਧਿਆਨੇ ਆ ਰਹੇ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਰਸਤਿਆਂ ਵਿਚ ਰੋਕਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਡਰਾ ਧਮਕਾਕੇ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਭੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ; ਪਰੰਤੂ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਇਹ ਹੋਛੇ ਹਥਿਆਰ ਭੀ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਲਗਪਗ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਾ ਦਿਤਾ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇਕ ਸੂਰਬੀਰ ਜਨਰੈਲ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਾਮਾਂ ਨੇ ਸੰਭਾਲੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਢਾਈ ਸੌ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਸਿੰਘ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਾਮਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਨਵਾਂ ਸਾਗਰ ਉਮਡ ਆਇਆ। ਦੀਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਮੋਰਚਾ ਸਥਾਨ ਤਕ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਖ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਦੋ ਲਖ ਤਕ ਦਾ ਸੀ। ਬੀਬੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਿਨ ਖਾਸ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਨ ਖਬਰੇ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦਿਨ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਭੀ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੇਹਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬੀਬੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦਾ ਜੱਥਾ

ਬੀਬੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਕੌਰ ਰੇਡੀਓ ਸਿੰਗਰ ਦੀ ਮੋਰਚੇ ਨਾਲ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ, ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਤ੍ਰਾਨੇ ਗਾਕੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵੰਡਦੀ। ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਇਹ ਗਲ ਭੀ ਅਸਹਿ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਭੀ ਆਪਣਾ ਮਿਠਾ ਤ੍ਰਾਨਾ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਅਲਾਪ ਸਕੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ

ਬੀਬੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਕੌਰ ਰੇਡੀਓ ਸਿੰਗਰ

ab Digital Library | ww

ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਵਰੰਟ ਕਟ ਦਿਤੇ ਗਏ ਇਧਰ ਉਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬੀਬੀਆਂ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮੰਗ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਗਿਰਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰੰਤੂ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਹਾਲਾਂ ਤਕ ਟਾਲਮਟੋਲਾ ਕਰਦੀ ਆਈ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਤੋਂ ਭੀ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨੀ ਅਰੰਭ ਦਿਤੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਭੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਦਿਨ ਪਰ ੧੬ ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ੪ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਬੀਬੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਕੌਰ ਰੇਡੀਓ ਸਿੰਗਰ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਇਹ ਬੀਬੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿਯਤ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਅਗੇ ਵਧੀਆਂ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਖਾਸ ਤੌਰ ਪਰ ਵਰਨਣ ਜੋਗ ਸੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰ ਫੁਲਾਂ, ਪੈਸਿਆਂ ਤੇ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਬਰਖਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਫਤਾਰੀ ਸਮੇਂ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਉਹ ਅਕਾਸ਼ ਗੰਜਾਊ ਨਾਅਰੇ ਲਾਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨਗਰੀ ਇਹਨਾਂ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨਾਲ ਗੂੰਜਦੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਦਿਨ ਪਰ ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚਹੀ ਵਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਗਿਫਤਾਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਸਗੋਂ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਅਕਾਲੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਆਗਿਆ। ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦਿਨ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੋਕਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਗਰਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ੪੭ ਅਕਾਲੀ ਬੀਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜਿੰਦਾਬਾਦ ਗੁੰਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਜਾਲੰਧਰ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਪਰ ਇਸ ਦਿਨ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਇਕੱਲੇ ਦਿਨ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਕੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਮਿਲਣੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਇਸ ਦਿਨ ਨਾਲ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਨਵਾਂ ਜਜਬਾ ਜਾਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਉਂ ਮਲੂਮ ਹੋਣ ਲਗਾ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਹੀ ਜੇਹਲਾਂ ਵਲ ਤੁਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇਹਾ ਕੁ ਤੁਸੀਂ ਅਜਾਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਪਰ ਪੜ੍ਹੋਗੇ, ਬੇਗਿਣਤ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੂੰ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾਂ ਪਿਆ।

ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫ੍ਰੰਸ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼

ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁਪਤ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਦੋ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਨੀਤੀਆਂ ਪਰ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਉਹ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਚੌੜੀਆਂ ਫੜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿਚੋਂ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਨਿਕਲ ਆਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਦੂਜੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਦੋ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਸਿਖ ਲੀਡਰਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ੨੫ ਜੁਲਾਈ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਹ ਮੋਰਚਾ ਖਤਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸੱਚਰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਸਾਫ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਨਾਲ ਦੋ ਘੰਟੇ ਤਕ ਗਲਬਾਤ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਤੇ ਇਛਿਆਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਪੀਕਰ ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਢਿਲੋਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸ. ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਸਾਫ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤਜ਼ਵੀਜ਼ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰੀ ਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨੀਮ ਸਰਕਾਰੀ ਕਹਿਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸ਼ਾਇਦ ਇਸਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਇਸ ਤਜਵੀਜ਼ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਝਗੜਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੋਰਚੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਜਵੀਜ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤਜਵੀਜ਼ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਸੁਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਇਸਨੂੰ ਠੁਕਰਾਉਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਪਰ ਸੱਚਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਤੋਤੇ ਉਡ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਭੀ ਇਹ ਏਲਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਕਿ ਇਹ ਗੋਲ ਮੇਜ਼ ਕਾਨਫ੍ਰੰਸ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਇਸਤਰਾਂ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਭੀ ਭੋਗ ਪੈ ਗਿਆ।

ਮਈ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ

"ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਦਿਨ ਨਾਲ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਰ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਪੈਪਸੂ, ਪੰਜਾਬ, ਉਤਰ ਪਰਦੇਸ਼, ਬੰਬਈ, ਕਾਨਪੁਰ ਤੇ ਕਲਕੱਤੇ ਤਕ ਤੋਂ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਵਹੀਰਾਂ ਘਤ ਦਿਤੀਆਂ। ਬਿਨਾਂ ਜਥਿਆਂ ਤੋਂ ਭੀ ਇਕੱਲੇ ਦੁਕੱਲੇ ਸਿੰਘ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਅਕਾਲੀ ਹੈਡ-ਕੁਆਰਟਰ ਵਿਚ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬੇਅੰਤ ਹੋ ਗਈ। ਵਾਰੀ ਮਿਲਣੀ ਔਖੀ ਹੋ ਗਈ, ਵਾਰੀ ਲੈਣ ਲਈ ਲੜਾਈਆਂ, ਝਗੜੇ ਤੇ ਭੁਖ-ਹੜਤਾਲਾਂ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ। ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਉਣੀ ਪਈ,

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਰੰਤੂ ਫੇਰ ਵੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਮਈ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਛਾਏ ਰਹੇ। ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਾਮਾਂ ਦੇ ਜੇਹਲ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਇਉਂ ਭਾਸਣ ਲਗਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪੈਪਸੂ ਉਮਡਕੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੋਰਚੇ ਦੇ ੧੬ ਵੇਂ ਦਿਨ ਇਸਦੀ ਕਮਾਨ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿਰਕਰਦਾ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰ ਸ. ਜਬਰ ਸਿੰਘ ਬੀਲ੍ਹਾ ਨੇ ਸੰਭਾਲੀ। ਆਪ ਸਿਖ ਇਤਹਾਸ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਜੋਗ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਇਸ ਜਥੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਲ੍ਹਾ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਹਾਸ਼ਾ ਬ੍ਰਿਸ਼ਭਾਨ ਦੀ ਇਸ ਧਮਕੀ ਦਾ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਪੈਪਸੂ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਪੜੁਲ ਨਹੀਂ ਬਨਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ 'ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਪੈਪਸੂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਫਤਹ ਕਰਾਂਗੇ, ਜਿਤਨਾਂ ਜੋਰ ਮਹਾਸ਼ਾ ਬ੍ਰਿਸ਼ਭਾਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਹੈ ਲਾਕੇ ਵੇਖ ਲਵੇ।' ਆਪਦੇ ਨਾਲ ੩੫ ਸਿੰਘ ਜੇਹਲ ਗਏ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ੨੭ ਮਈ ਨੂੰ ਪੈਪਸੂ ਅਸੈਬਲੀ ਦੇ ਪੰਥਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿਤਰਨਾਂ ਸ਼ੁਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਇਸ ੧੮ ਵੇਂ ਦਿਨ ਦੀ ਕਮਾਨ ਪੈਪਸੂ ਦੀਆਂ ਪਛੜੀਆਂ ਸਿਖ ਸ੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਲੀਡਰ ਸ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਾਹੋਕੇ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਨੇ ਸੰਭਾਲੀ। ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੪੦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਸ ਜੱਥੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੱਠ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਕੁਦੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾ ਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹੋਏ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਲਾਰੀ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਇਸ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸ ਦਿਲਚਸਪ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫੜਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਆਪ ਹੱਸਦੇ ਟੱਪਦੇ ਨੱਠਦੇ ਅਤੇ ਕੁਦਦੇ ਹੋਏ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਕੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਲਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪੁਲੀਸ ਥਾਂ ਥਾਂ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਇਸ ਲਈ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਨਾ ਮਿਲਣ, ਪੱਤੂ ਜਿਤਣੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਜਥੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਮਹਾਜ਼ ਪਰ ਆਣ ਪੁਜਦੇ ਸਨ। ਰੁਪਿਆ ਨਾ ਕੇਵਲ ਦੀਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਹੀ ਰੋਜ਼ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਭੀ ਧੜਾ ਧੜ ਪੁਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੱਲ ਕੀ ਗੁਰੂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬਰਕਤ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੋਰਚਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਗੇ ਵਧਦਾ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਏਸੇ ਦਿਨ ਜੰਮੂ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਫਤਹ ਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇ ਆ ਗਏ। ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਸਾਬਕ ਵਜ਼ੀਰ ਸ੍. ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਨੇ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਚਲਕੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਤੀਜੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਨਿਯਤ ਹੋਏ, ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਇਕ ਪਬਲਕ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ੧੯੪੨ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਹਿੰਦਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ੨੮ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਜੇਹਲ ਭੇਜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਆਦਮੀ ਜੇਹਲ ਪੁਚਾ ਦਿਆਂਗੇ।

੨੮ ਮਈ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ੧੯ ਵੇਂ ਦਿਨ ਫੇਰ ਦਸ ਜਥੇ ੪੦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿਯਤ ਨਾਹਰੇ ਲਾਉ ਦੇ ਹੋਏ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਲਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਆਣ ਬੈਠੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ੨੦ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੨੦ ਹਿਸਾਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਸਨ, ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਅਕਾਲੀ ਮਖਣ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹਿਸਾਰ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ਼ਦਾਰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਸਨ।

੨੯ ਮਈ ਨੂੰ ਐਤਵਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਇਕ ਹੰਗਾਮੀ ਦਿਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜਿਦ ਨੂੰ ਤਕਕੇ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੂੰ ਸਤਿਆ ਗ੍ਰਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਦਿਨ ੫੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ੧੪ ਜਥੇ ਜੇਹਲ ਗਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ: ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. (ਪੈਪਸੂ) ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਗੋਡੇ ਟੇਕਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ।

ਇਸ ਦਿਨ ਭਾਵੇਂ ਗਿਣਤੀ ਵੀਹਾਂ ਦੀ ਨੀਯਤ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਵਧਾਕੇ ੫੫ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ; ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭੀ ਅਠ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਭੀੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਏ।

ਬੀਬੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਕੌਰ ਰੇਡੀਓ ਸਿੰਗਰ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਭੀ ਇਸ ਦਿਨ ਦੇ ਸਤਿਆ-ਗ੍ਰਹੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਮਹੰਤ ਮਲ ਸਿੰਘ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਰਸਿਧ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ ਮਹੰਤ ਮੂਲ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਤਕ ਨਾਰੋਕੇ ਧੜੇ ਨਾਲ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚਿਤ ਚੇਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭੀ ਸ਼੍ਰੋ: ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਜੇਹਲ ਜਾਣਗੇ; ਪ੍ਰੰਤੂ ੨੯ ਮਈ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ: ਉਮਰਾਓ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਨਾਮ ਇਕ ਚਿਠੀ ਲਿਖਕੇ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਮਾਇਆ ਭੀ ਸ਼ੋਰਚਾ ਫੰਡ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਈ। ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਜੋ ਉਤ-ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ ਸੀ।

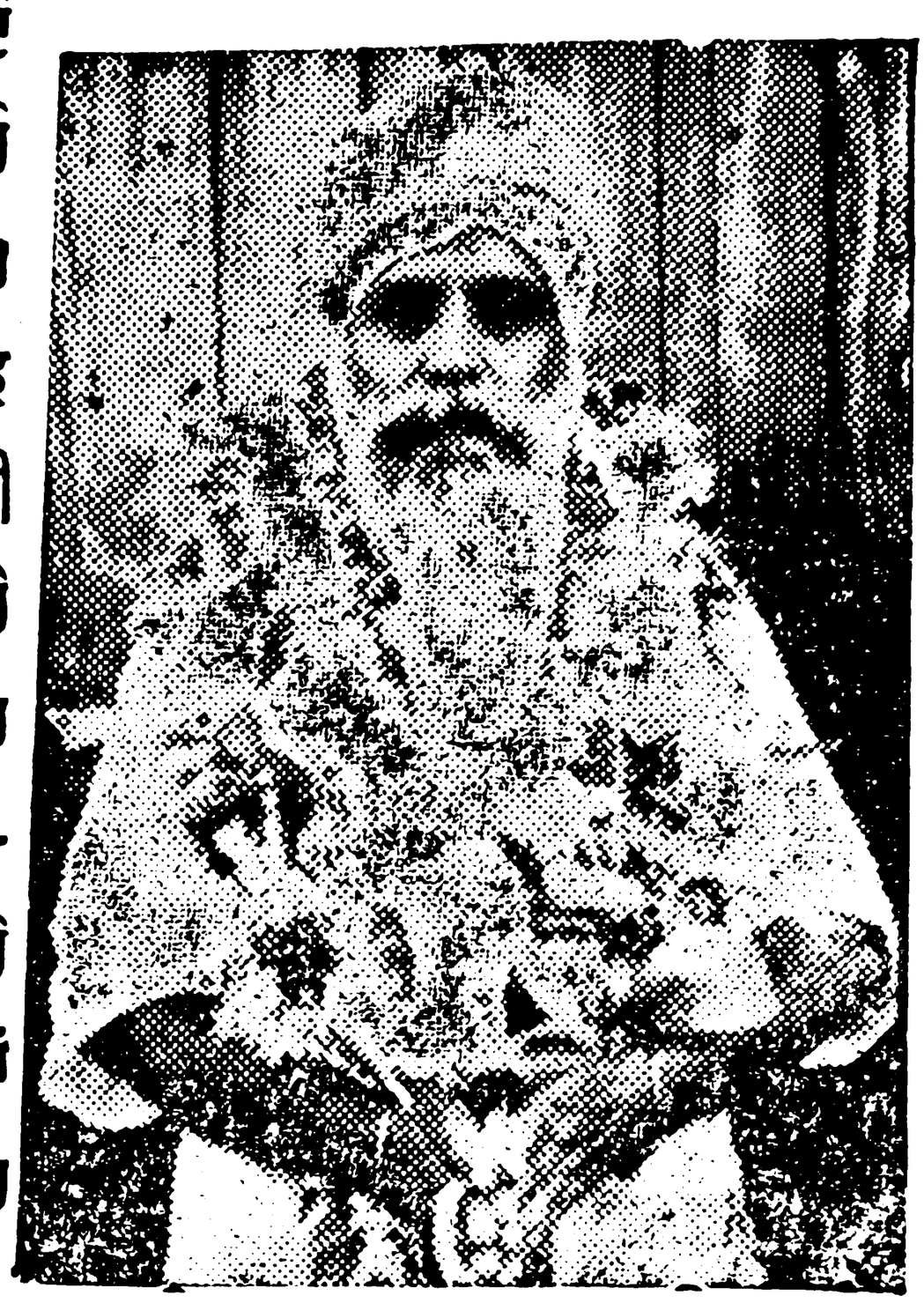

ਮਹੰਤ ਮੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਗਿਰਫਤਾਰੀਆਂ

੨੮ ਤੇ ੨੯ ਦੀ ਦਰਮਿਆਨੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਅਕਾਲੀ ਵਰਕਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਲਈ ਫੇਰ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ, ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਜੇਹਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ। ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਬੰਨੂਆਣਾ, ਸਰਦਾਰ ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਗਿਰਫੜਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ। ਪੁਲੀਸ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੰਥਕ ਵਰਕਰ ਬੀਬੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸ: ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਗਿਰਫਤਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਛਾਪੇ ਵੇਲੇ ਖਿਸਕ ਗਏ ਅਤੇ ੨੯ ਮਈ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੁਆਬਾ ਦੇ ਬਾਹਰ "ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ" ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਮਾਰਕੇ ਗਿਰਫਤਾਰੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ। ਬੀਬੀ ਜੋਗਿੰਦਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕੌਰ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਰ, ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕੀਤਾ, ਫੁਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦੀ ਹੋਈ ਇਹ ਮੁਟਿਆਰ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੀ ਹੋਈ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਘੇਰਾ ਤੋੜਕੇ ਸੌ ਗਜ ਤਕ ਅਗੇ ਵਧ ਗਈ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਧਾੜ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਭਜ ਕੇ ਗਿਰਫਤਾਰੀ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਬੀਬੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਣ ਜੋਗ ਹ ਸੀ।

ਬੀਬੀ ਜੁਗਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜਾਲੰਧਰ

ਸ੍ਰੋ: ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰ: ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਡਿਆਰਾ ਜੂਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ, ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੇ ਹੁਡਿਆਰਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਨਣ ਲਈ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ. ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਐਗਜੈਕਟਿਵ ਦਾ ਇਜਲਾਸ ਹੋਇਆ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਅਸਤੀਫੇ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਗਏ ਸਨ, ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਸ. ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣੇ ਗਏ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੂਬਾ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਸਾਬਕ ਵਜ਼ੀਰ ਤੇ
ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਐਡਵੋਕੇਟ
ਸ: ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਰਹੱਦੀ
ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਗਏ

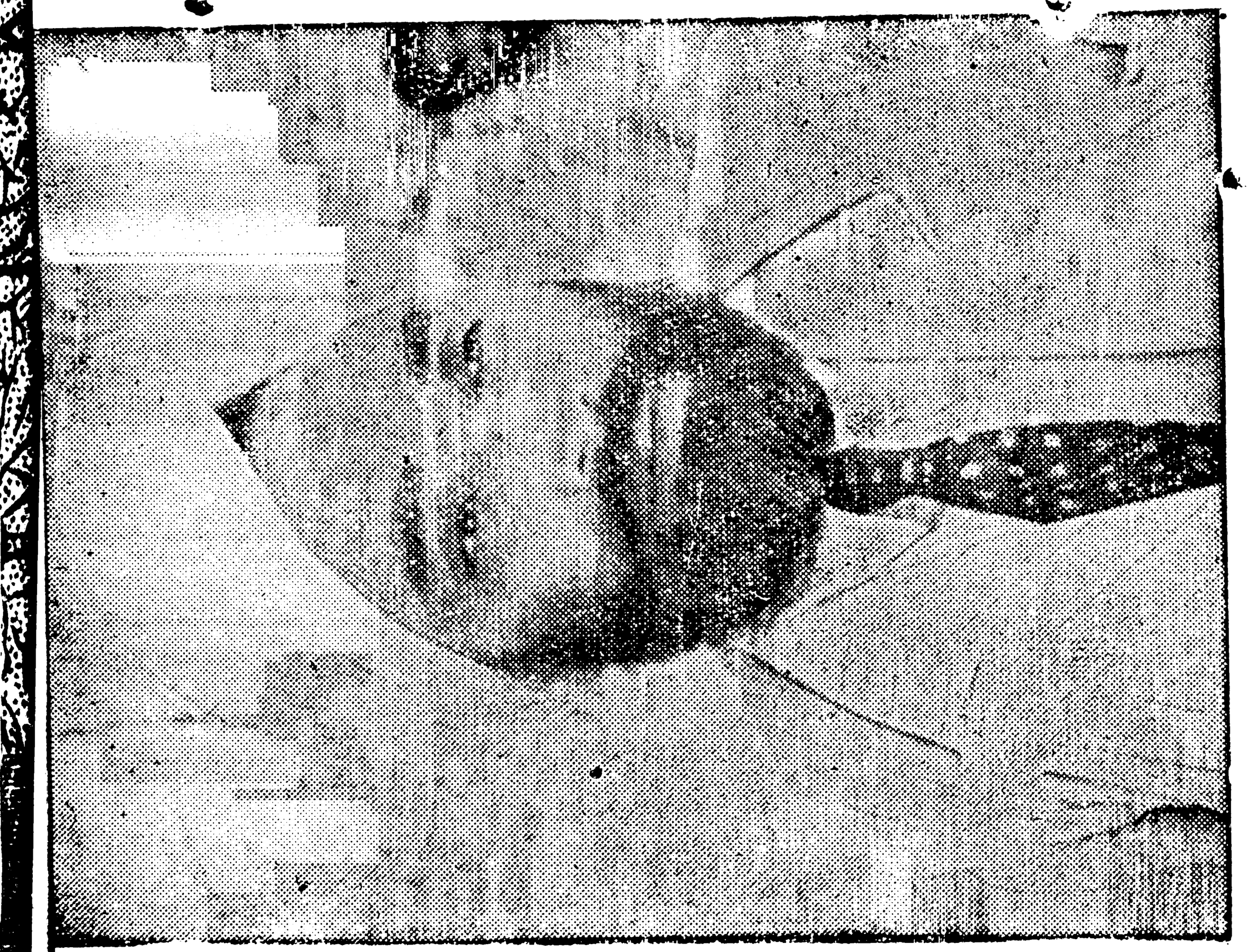

ਲੁਧਿਆਨੇ ਦੇ ਦੋ ਲੀਡਰ
ਜਥੇਦਾਰ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨਾਜ਼
ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ

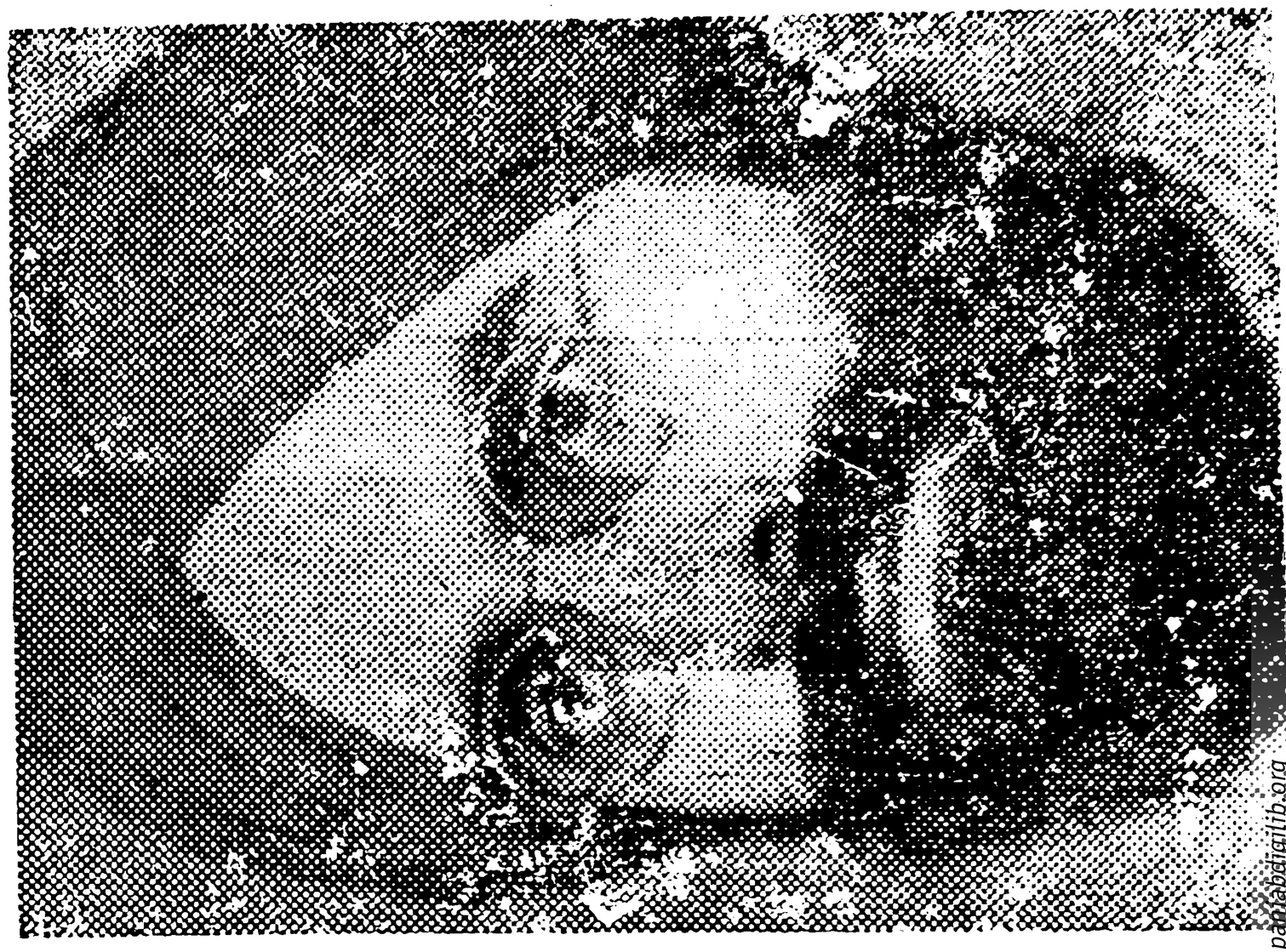

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਜਣ ਵਾਲੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਜ਼ਾਰਾ
ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੇਖੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣਗੇ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਲਿਗਾਵਿਸਾਟਕ ਕਾਨਫਰਸ
ਦਾ ਵਫਦ ਮੋਰਚਾ ਵੇਖਣ ਆਇਆ,
ਜੋ ਦੁਸਾਂਝ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ: ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਆਦਿ ਨਾਲ ਖੜਾ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰ: ਗੁ: ਪ੍ਰਬਧਕ ਕਮਟੀ ਦ ਪ੍ਰਧਾਨ
ਪ੍ਰਿ: ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੇਹਲੋਂ
ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਸਵ ਗਤ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

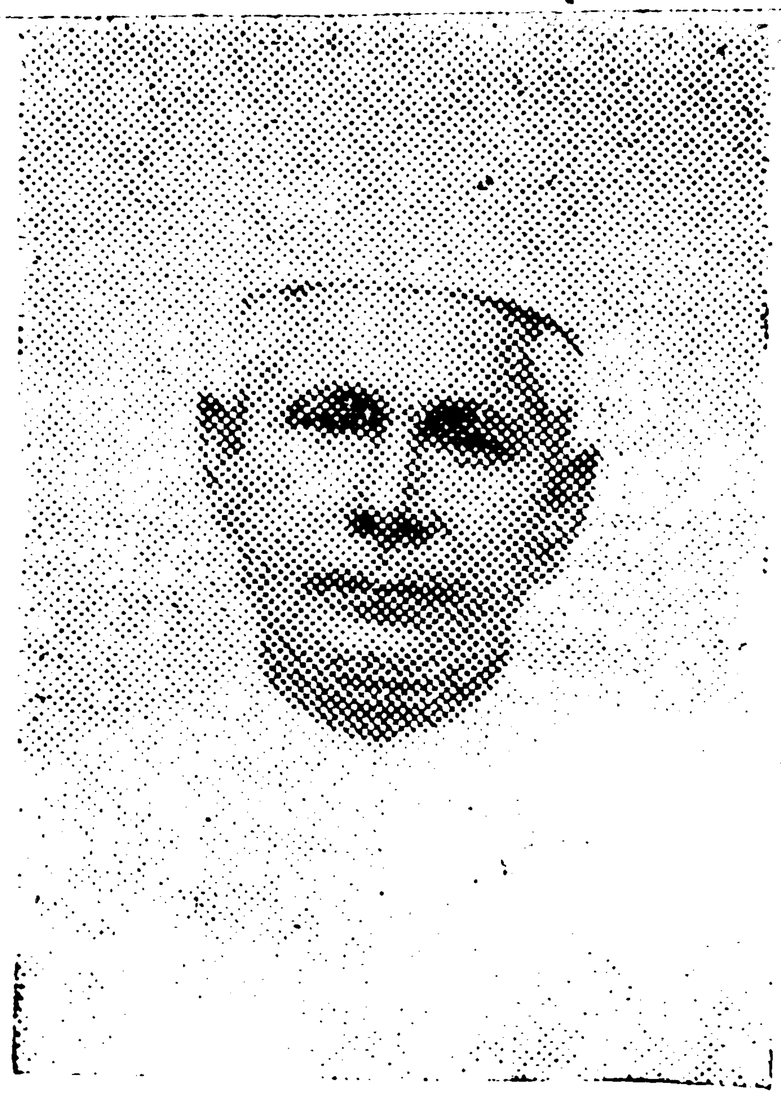

'ਪ੍ਰਭਾਤ' ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਇਨਚਾਰਜ
ਲਾਲਾ ਨਾਨਕ ਚੰਦ 'ਨਾਜ਼'
ਮੋਰਚੇ ਸਬੰਧੀ ਲੇਖ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੇ
ਇਲਜ਼ਾਮ ਵਿਚ ਗਿਰਫਤਾਰ ਹੋਏ ।

ਮਾਸਟਰ ਪਤਾਪ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਏ.

←

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰ
ਸ੍ਰਦਾਰ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੁਸਾਂਝ

←

ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ ਬੀਬੀ ਵਿਦਿਆ ਕੌਰ
ਜੋ ਜੱਥਾ ਲੈ ਕੇ ਆਈ

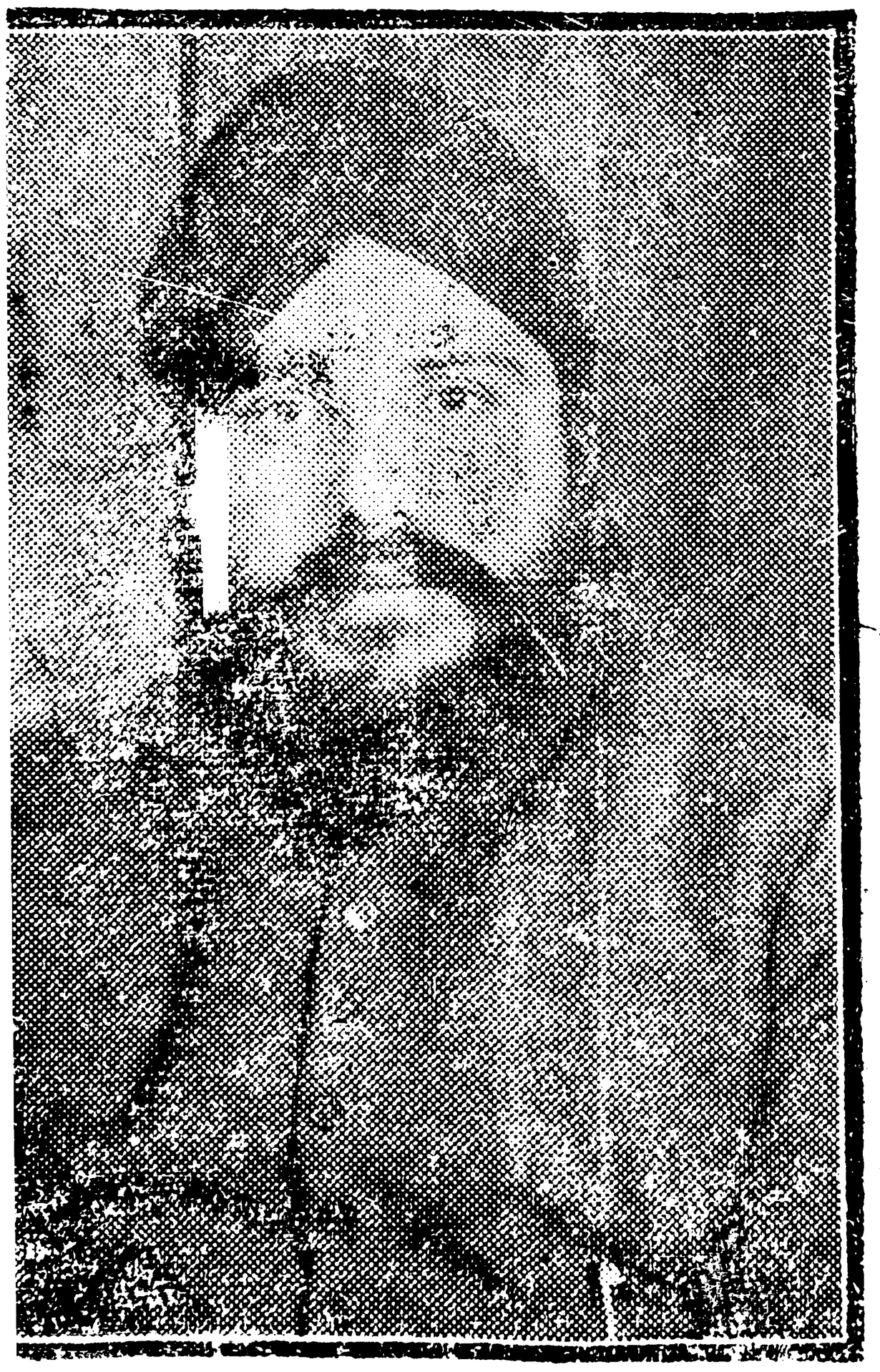

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਐਗਜੈਕਵਿਟ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਲੀ ਹੋਈ ਥਾਂ ਲਈ ਹਿਸਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰ ਸ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਹੁਡਿਆਰਾ ਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਤੀਫਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਕਰਕੇ, ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਚੋਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਸੀ।

੩੦ ਮਈ ਦਾ ਮੋਰਚਾ

੩੦ ਮਈ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ੪੦ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰਦਾਰ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਢਿਲਵਾਂ ਅਤੇ ਸ੍ਰ: ਹਜ਼ੂਰਾ ਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਨਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ਜੇਹਲ ਗਏ।

ਮਹੰਤ ਮੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹਾਲਾਂ ਜੇਹਲ ਭੇਜਨ ਦਾ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਜਵੀਜ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਹਰ ਰਹਿਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਵਰੰਟ ਕਢ ਦਿਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਦਾ ਮੁਹਾਸਰਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਪਰ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਜਾਣ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਥ ਦਾ ਵਾਕ ਵੀ ਲਿਆ। ਵਾਕ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਅਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਸੀ; ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਕਤ ੪੦ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਦਸਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਲੈਕੇ ਉਹ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਆਏ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਮੁਤਾਲਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਬੀ. ਬੀ. ਸੀ. ਲੰਡਨ ਦੇ ਪਤਰ ਪ੍ਰੇਰਕ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਕੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ; ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਲਿੰਗੁਇਸਟਿਕ ਸਟੇਟਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਐਗਜ਼ੈਕਟਿਵ ਦਾ ਇਕ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜ਼ਰੂਰੀ ਇਜਲਾਸ ਦਿਲੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਅਰਿਆਂ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਮੰਡਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਕੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਮੁਤਾਲਿਆ ਕਰੇ।

੨੧ ਮਈ ਨੂੰ ਦਿਲੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਭੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਆਣ ਕੁਦੇ। ਦਿਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਲੀਡਰ ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਫਰੰਟੀਅਰ-ਮੇਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ੪੨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਕੇ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਮਈ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੌਣੇ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਸਿੰਘ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਆਖਰੀ ਤਾਰੀਖ ਤਕ ਜੇਹਲ ਜਾ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਜਾਲੰਧਰ ਡਵੀਜ਼ਨ ਦੀਆਂ ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ ਤੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਅੰਬਾਲਾ ਡਵੀਜ਼ਨ ਦੀਆ ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਤੋਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜੂਨ ਦੇ ਹੰਗਾਮੇ

ਜੂਨ ਮਹੀਨਾ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਹੰਗਾਮਿਆਂ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਖਿਝਕੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਦੇ ਗੱਲ ਪੈਂਦੇ ਵੇਖਿਆ। ਲੁਧਿਆਨੇ ਸ: ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ, ਜੋ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਕੁਰਕ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਜੋ ਵਰਕਰ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਕਾਬੂ ਨਾ ਆਏ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਕੁਰਕ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜੋਸ਼ ਹੋਰ ਵਧਿਆ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਗਏ। ਜੋਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਆਲਮ ਸੀ ਕਿ ਮੁਕਤਸਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ੨੪ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇ ਦਿਤੀ। ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ ਜਥੇਦਾਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਗੁਜਰਾਂ ਇਕ ਬਿਆਨ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਕੁਦਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਹਾਸ਼ਾ ਬ੍ਰਿਸ਼ਭਾਨ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਰ ਲਵੇ। ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾੜੇਵਾਲਾ ਤੇ ਸ: ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਭੀ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ ਲਈ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜੇ।

੬ ਜੂਨ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ 'ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦਿਨ' ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰ ਸ: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇਗ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਗਰਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਪੇਸ਼ਕਦਮੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ੪੯ ਵਾਲੰਟੀਅਰਾਂ ਦੇ ੧੨ ਜਥੇ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜੰਮੂ ਦਾ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਨੌਜਵਾਨ ਉਜਾਗਰ ਲਾਲ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਟੋਪੀ ਉਤਾਰਕੇ ਸੁਟ ਦਿਤੀ ਤੇ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ

ਸ: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇਗ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬੇਈਮਾਨ ਟੋਪੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜੀਵਨ ਭਰ ਲਈ ਕਦੇ ਸਿਰ ਪਰ ਨਹੀਂ ਰਖਾਂਗਾ।

੩ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਈਸਾਪੁਰੀ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ।

ਖੁੜੰਜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਿਚ

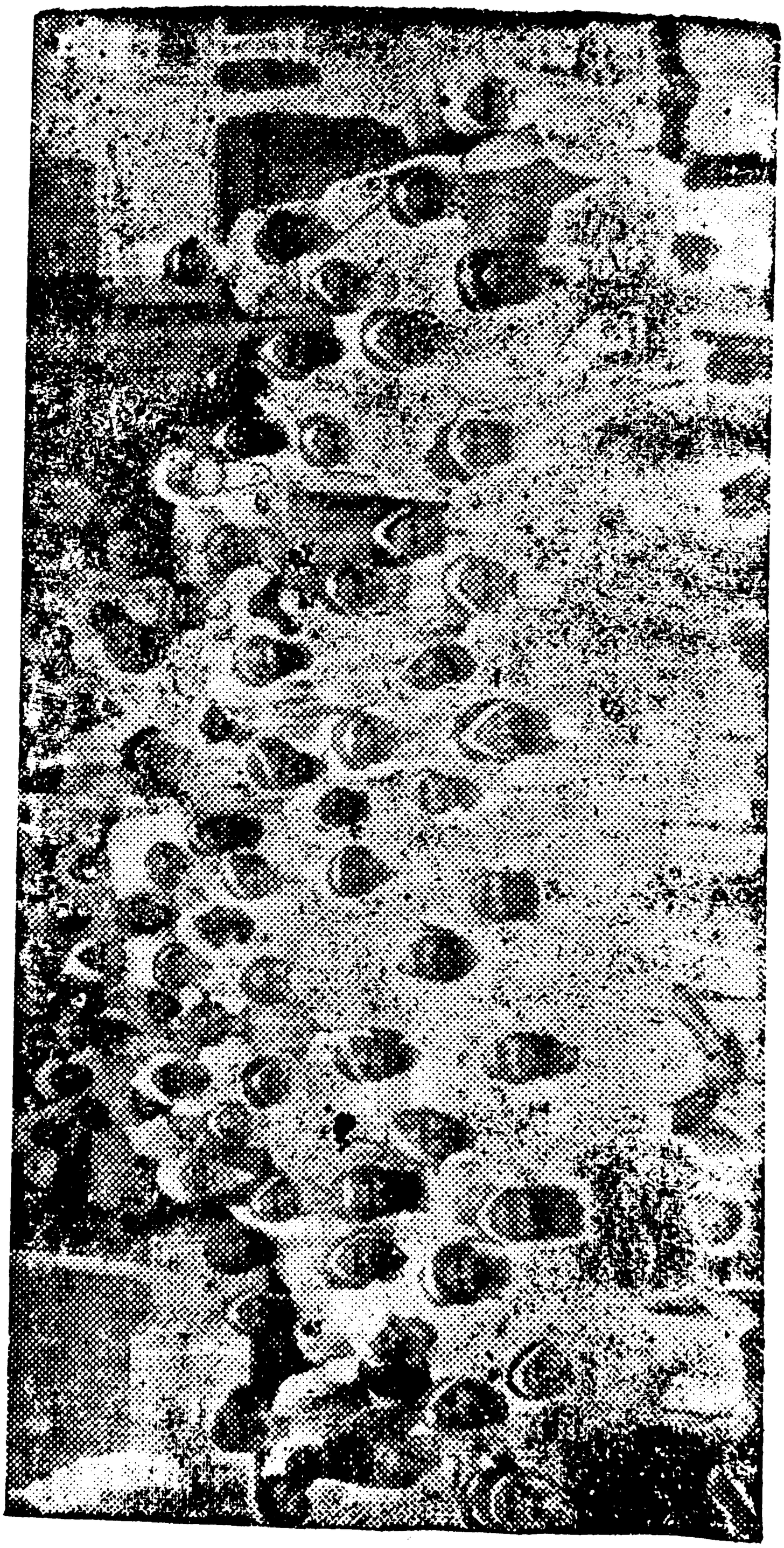

ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਖੁੜੰਜ ਜਥੇ ਸਮੇਤ

੩ ਜੂਨ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਾਬਕ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰੀਤਮਸਿੰਘਖੁੜੰਜ ਨੇ ਸੰਭਾਲੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀਹੇਠਾਂ ੫੩ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵਾਲੇਸਜਣ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਾਲਵਾ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀਵਿਚ ਜਥੇ ਭੇਜਕੇ ਸੱਚਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਦੁਤੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖ ਕੈ ਜਟ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਰਸਤੇ ਜਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਪਰ ਛਾਪੇ ਮਾਰਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ।

ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਘਟਾ

ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਵੀ 'ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦਿਨ' ਪਰ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹੰਗਾਮਾ ਹੋਇਆ। ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੀ ਭੁਖ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।

ਇਸ ਜਥੇ ਦੇ ਮੀਤ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਵਾ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸਪੁਤਰ ਸ੍ਰ. ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਚਾਅ, ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ।

ਸ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਖੁੜੰਜ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਤੇ ਝੋਲੀ ਚੁਕ ਰਸ਼ਤੇਦਾਰ ਭੀ ਪੁਜ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੈਪਸੂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਬਕ ਜੱਜ ਭੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖੁੜੰਜ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਬੜਾ ਟਿਲ ਲਾਇਆ, ਬੜੇ ਤਰਲੇ ਕੀਤੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਸੁਨਣ ਤੋਂ ਭੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ—'ਮੈਂ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ ਸਿਪਾਹੀ ਹਾਂ,ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਵਾਂਗਾ।'

ਅਮੀਕਾ ਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ

ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਗੂੰਜ ਅਮ੍ਰੀਕਾ ਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾ ਪੁਜੀ, ਬੀ. ਬੀ. ਸੀ. ਤੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਬ੍ਰਾਡਕਾਸਟ ਹੋਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਅਮ੍ਰੀਕਾ ਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਸਫਿਆਂ ਪਰ ਵੱਡੀਆਂ ਸੁਰਖੀਆਂ ਦੇਕੇ ਛਾਪੀਆਂ ਕਿ ਜੋ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਛਪਦੇ ਹਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ ਨੂੰ ਭੀ ਧਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ।

ਪ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਯੂ. ਪੀ. ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ੪੦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹ ਕੀਤਾ ਜੋ ਅਛੂਤ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਜਰੇ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਸਨ, ਇਹ ਹਰ ਇਕ ਆਪਣੇ ੨ ਪਿੰਡ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਸੀ।

ਜਥੇਦਾਰ ਸ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਥੰਮ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਮੀਤ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਬਾਵਾ ਸਿੰਘ ਕਨੈਡੀਅਨ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਪੰਜ ਜੂਨ ਦੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥੇ ਵਿਚ ੬੪ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਕੇ ਜੇਹਲ ਗਏ।

ਪਹਿਲੀਆਂ ਸਜਾਵਾਂ

੪ ਜੂਨ ਨੂੰ ਜਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਏ. ਡੀ. ਐਮ. ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਫਰੰਟੀਅਰ ਮੇਲ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁਧ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੁਰਮ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਖਿਆ, ਅਸਾਂ ਕੋਈ ਸਫਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਸਾਡੇ ਮੁਕੱਦਮੇਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਅਜ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਚੁਨਾਚਿ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ

ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਫ਼ਰੰਟੀਅਰਮੇਲ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਖਤ ਕੈਦ ਅਤੇ ਦੋ ਦੋ ਸੌ ਰੁਪੈ ਜਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਜਾਕੇ ਸ਼ੈਸ਼ਨ ਕੋਰਟ ਨੇ ੪ ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿਤੇ।

ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦਿਨ !

ਛੇ ਜੂਨ ਦਾ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਖਾਸ ਹੰਗਾਮੇਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਿਨ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਦੋ ਵਜੇ ਤਕ ਮੋਰਚਾ ਗਰਮ ਰਿਹਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਵਕਤ ਇਹੋ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਜਥਾ ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਭੇਜਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਉਂਣਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦਿਵਸ ਪਰ ਸ. ਮਖਣ ਸਿੰਘ ਹਰੋਕੇ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੧੩੨ ਸਿੰਘ ਦੇ ੩੩ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਸਤਿਆ-ਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ। ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦਿਨ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਬੀਬੀਆਂ ਫੇਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਅੰਮਿਤਸਰ ਦੀ ਬੀਬੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕੌਰ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੪-੪ ਦੇ ਚਾਰ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ੧੬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਿਰਫਤਾਰੀ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜੇਹਲ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਸ: ਮਖਣ ਸਿੰਘ ਹਰੋਕੇ

ਇਕ ਲਖ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਦਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਖ ਵਖ ਪਾਸਿਆਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਉਚੇ ਸ: ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਸੰਭਾਲਣੀ ਸੀ, ਜੋ ਅੰਡਰ ਗਰਾਊਂਡ ਰਹਿਕੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੁਲੀਸ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਘਾਟ ਕੁਰਕ ਕਰ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਪੁਜਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਖਤ ਪਹਿਰਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪੰਤੂ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਸਾਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਟਾ ਪਾਕੇ ਲੁਧਿਆਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਕਲਗੀਧਰ ਵਿਚ ਪੁਜ ਗਏ ਤੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ। ਲੁਧਿਆਨੇ ਦੇ ਉਰਲੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਰ ਉਹ ਗੱਡੀ ਤੋਂ ਉਤਰੇ ਇਕ ਸਾਈਕਲ ਰਿਕਸ਼ਾ ਉਚੇ ਤਿਆਰ ਪਈ ਸੀ; ਉਸ ਪਰ ਬੈਠਕੇ ਭੇਸ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਸ: ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋ ਸਵਾਰੀਆਂ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਘੰਟੀ ਖੜਕਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਜ ਗਏ। ਸਵਾਰੀਆਂ ਘੰਟੇ ਘਰ ਉਤਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਵਧੇ। ਰਿਕਸ਼ਾ ਬਾਹਰ ਖੜੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਆਖ ਉਤਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਅਕਾਸ਼ ਗੁੰਜਾਊ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਇਸ ਦਿਨ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪੁਜੇ ਸਨ। ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ ਬੀਬੀ ਧੰਨ ਦੇਵੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਸਤਿਆਗਰਿਹ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦਿਨ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਿਰਕਰਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਗਿਰਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾਤਾ ਸ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਠੇਕੇਦਾਰ ਅਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ

੪ ਜੂਨ ਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਨੈ ਲੁਧਿਆਨੈ ਵਿਚ ਫੇਰ ਅਚਾਨਕ ਛਾਪੇ ਮਾਰੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ ਅਪੋਜੀਸ਼ਨ ਦੇ ਲੀਡਰ ਸ੍ਰਦਾਰ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ, ਮੈਂਬਰ ਸ: ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸ. ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਏਸੇ ਦਿਨ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਣਵਾਲੇ ਰੋਪੜ ਦੇ ਸਿਰਕਰਦਾ ਪੰਥਕ ਲੀਡਰ ਸ. ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਸ: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਗੁਜਰਖਾਨੀ ਦੇ ਨਾਮ ਖਾਸ ਤੌਰ ਪਰ ਵਰਨਣਜੋਗ ਹਨ।

ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦਿਨ ਡਾਕਟਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਬਬਰ' ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਸਤਿਅਗਰਹਿ ਕਰਕੇ ੧੧ ਸਿੰਘਾਂ ਨੈ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ, ਮਲੋਟ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ ੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾ ਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਮੁਕਤਸਰ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰਥਾਂਵਾਂ ਪਰ ਭੀ ਸਤਿਆਗਰਹਿ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਕੋਝੀ ਸਤ ਅਠ ਸੌ ਆਦਮੀ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਗਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਜਾਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਜੁਝਾਨ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਧਾਰਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਰੋਕਾਂ ਤੋੜਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸਫਲਤਾ ਦੇਵੀ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਲ

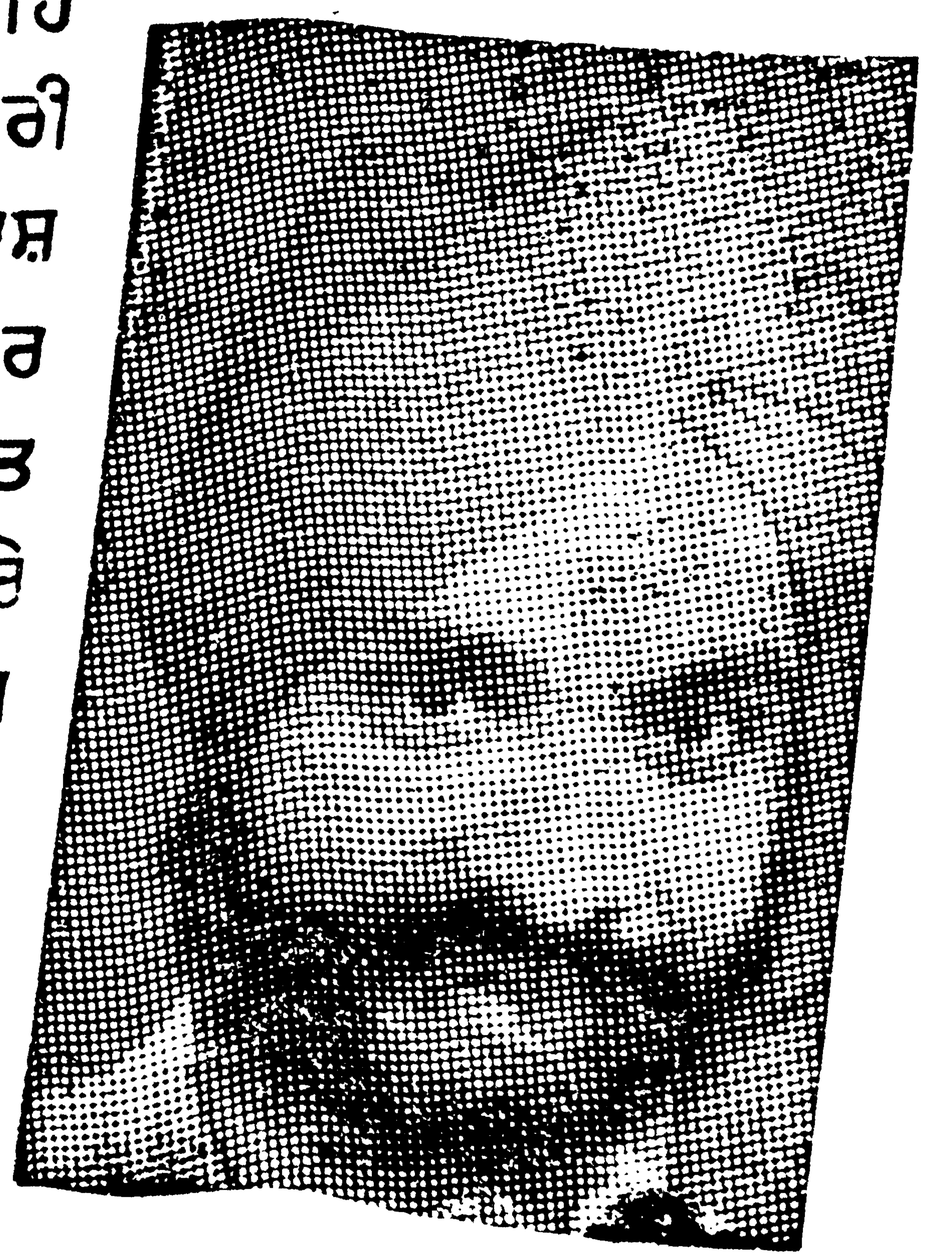

ਡਾ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਬਬਰ'

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਗਾ।

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ

ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰੀ ਸ਼ਾਨ ਤੇ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਮੋਰਚਾ ਚਲਾਇਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਈ ਬਿਆਨ ਪ੍ਰੈਸ ਨੂੰ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਫੋਲ ਮਾਰਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਰਤਾ ਭੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਤੇ ਸੂਕਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੇ ਹੋਰ ਪੁਰਜ਼ਿਆਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਪਰ ਲਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਗਲ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਸੀ, ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਇਕ ਖੁਲ੍ਹੀ ਥਾਂ ਖੁਲੇ ਮਕਾਨ

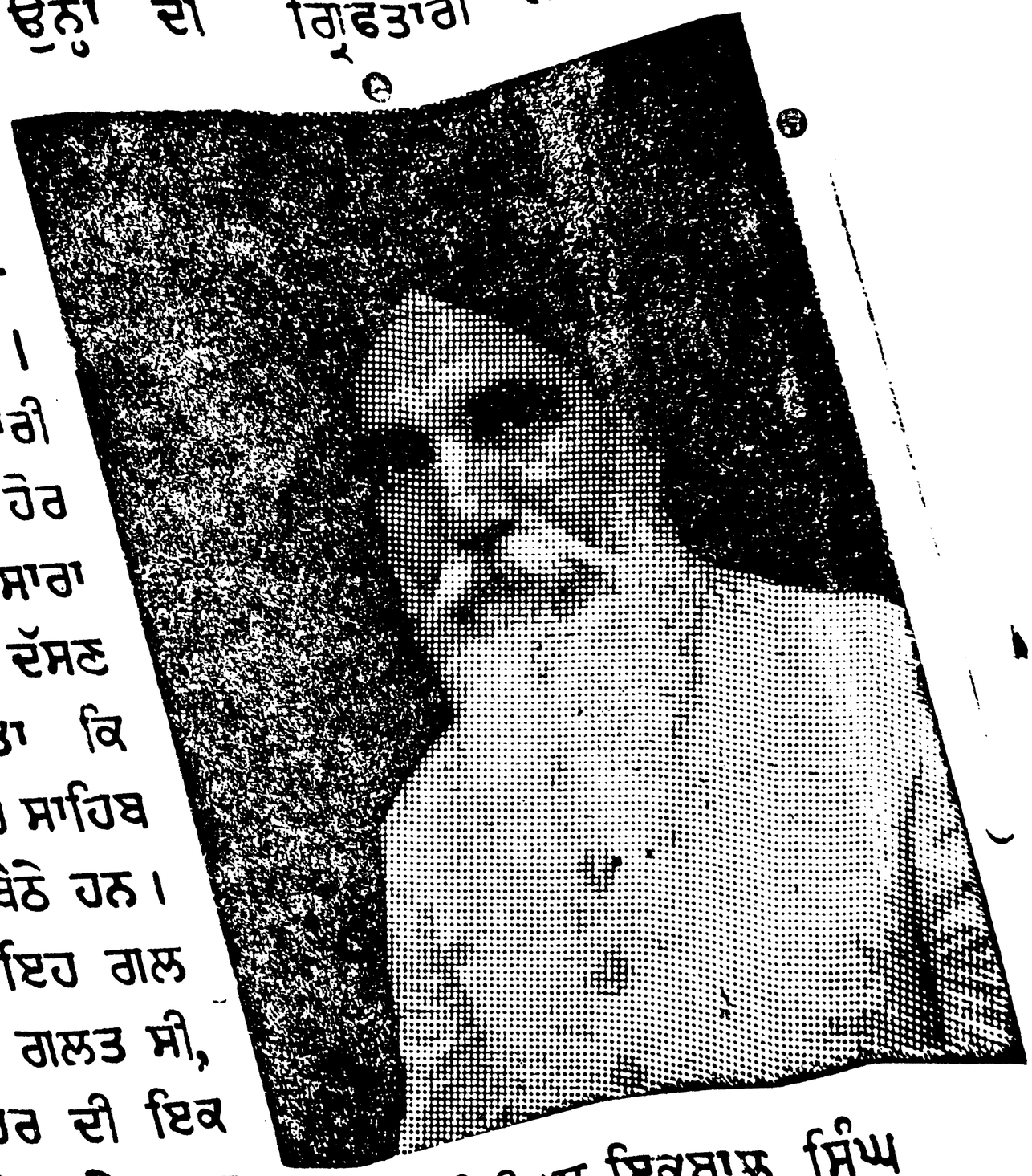

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ

ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਖਰਕਾਰ 'ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ' ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ ਨੀਯਤ ਕਰ ਦਿਤਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ੭ ਜੂਨ ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਤੇ ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਵੀਹ ਵੀਹ ਵਾਲੰਟੀਅਰਾਂ ਦੇ ੭੦ ਜਥੇ ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ਜੇਲ ਗਏ, ੮ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਕਟਾਨੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੪੦ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਲਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਚੜ੍ਹੇ ਅੜੇ ੯ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ. ਮੁਖਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹਿਸਾਰ, ਜਥੇਦਾਰ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਕਰਨਾਲ ਅਤੇ ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਤਿਆਗੀ' ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਹੀ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਦੇ ੪੦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਨੱਚਦੇ ਟਪਦੇ ਤੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ।

ਦੂਜਾ ਮਹੀਨਾ ਸ਼ੁਰੂ

੧੦ ਜੂਨ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਦੂਜਾ ਮਹੀਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਜੇਹਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਏਧਰ ਓਧਰ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਤਨੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਪਰ ਭੀ ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪੁਰਜ਼ਿਆਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਹੇ, ਇਸ ਲਈ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਵਲੋਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਕ ਦਮ ਹੀ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸਿਰੋਪਾ ਲੈਕੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਗਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਆਏ ਤਾਂ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਯੁਧ ਦੇ ਉਸ ਬਹਾਦੁਰ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸੌ ਵਾਲੰਟੀਅਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ੪-੪ ਦੇ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਅਤੇ ਨੀਯਤ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੱਚਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ

ਇਸ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਭੀ ਗਰਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਚਾਨਕ ਉਥੇ ੪੦ ਅਕਾਲੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਭੀਮ ਸੈਨ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਗਵਰਨਮਿੰਟ ਹਾਊਸ ਤੇ ਅਸੈਂਬਲੀ ਚੈਂਬਰ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਕਰਨਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਹਥਾ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਆਖਰਕਾਰ ਗਿਰਫਤਾਰ ਹੋ ਗਏ।

ਇਸ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬਦੇਪ੍ਰਸਿਧ ਕੌਮੀ ਸਿਖ ਲੀਡਰ ਚੌਧਰੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਸੀ. ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਿਖ ਸਕਾਲਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭੀ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਬਾਕਾਇਦਾ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਲੈਕੇ ਗਿਰਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣਗੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਲੀਡਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਤਾ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. (ਗਾਂਧੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ) ਨੇ ਜਾਲੰਧਰੋਂ ਇਕ ਬਿਆਨ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਚਾਈ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ ਇਹ ਮੋਰਚਾ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਬਣ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰਕਾਰ ਅਕਲ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਵੇ।

ਗੁਜਰਾਂ ਜੀ ਜੇਹਲ ਗਏ

੧੧ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ੍ਰਦਾਰ ਬੂਟਾਸਿੰਘ ਜੀ ਰਈਸ ਨਕਈਤੇ ਗਿਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੧੦ ਜਥੇ ੪੦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ।

ਪਹਿਲਾਂ ਏਲਾਨ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ ਕਿ ੧੨ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੁਸਾਂਝ ਹੋਣਗੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਜਰਾਂ ਪੈਪਸੂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

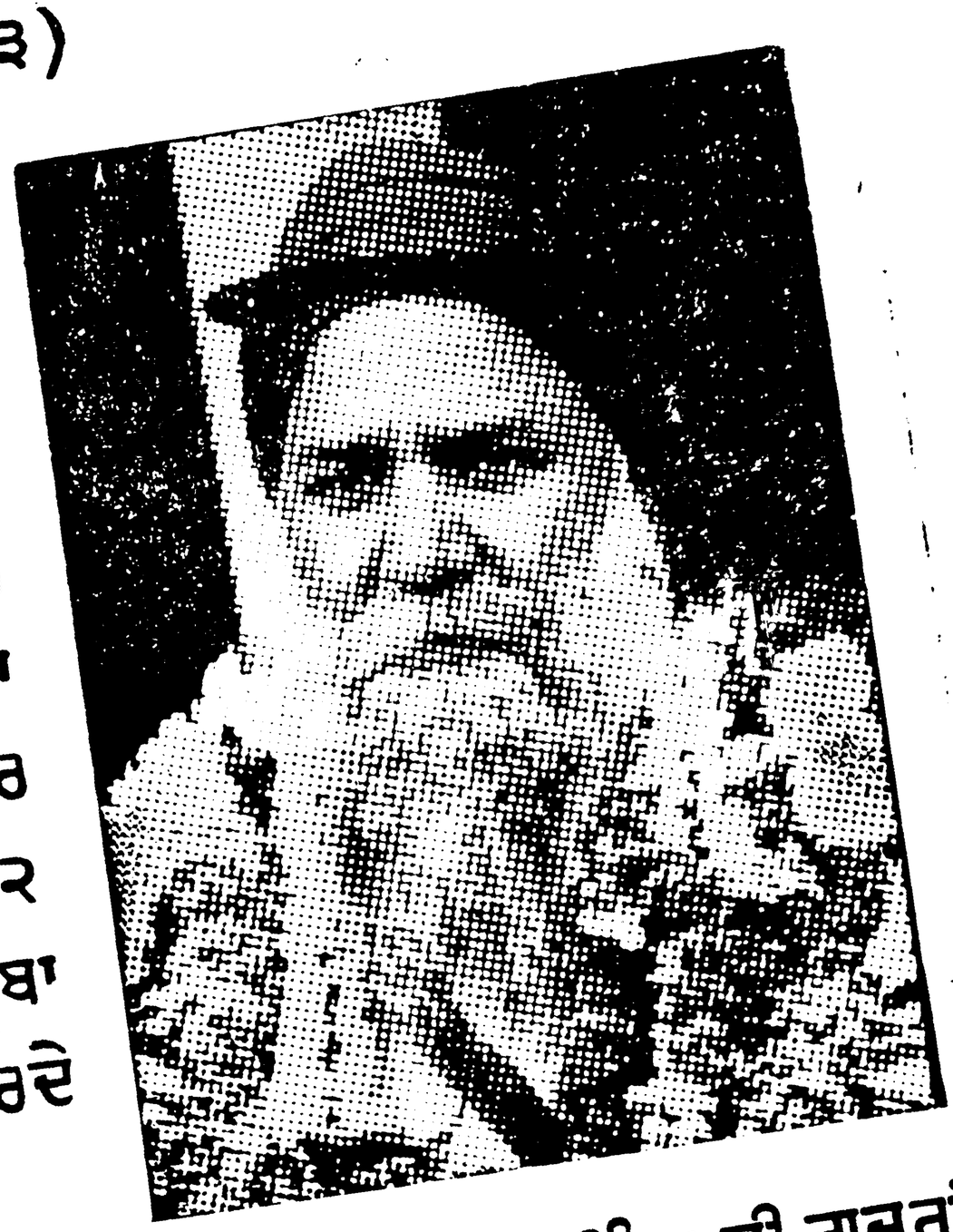

ਜਥੇਦਾਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਜਰਾਂ

ਵਿਚੋਂ ਆਪਣਾ ਜਥਾ ਲੈਕੇ ਪੁਜ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਕਾਹਲੇ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ ਜੇਹਲ ਜਾਣ ਲਈ, ਇਸ ਲਈ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੇ ਦੁਸਾਂਝ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਚਿਨ ਲਈ ਰੋਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਿਨ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਜਰਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ੭੨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਜੇਹਲ ਜਾ ਪੁਜੇ।

ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੁਸਾਂਝ

ਨੇ ੧੩ ਜੂਨ ਨੂੰ ੭੨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਸਤਿਆ-ਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਕਾਲਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੇਹਲ ਗਏ। ਏਸੇ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਤੀਜੇ ਡਿਕਟੇਟਰ—

ਸਰਦਾਰ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਮਾਨ'

ਨੇ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਕੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲਈ। ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਤਮਈ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੀਕਾਰਡ ਤੋੜ ਦਿਆਂਗੇ ਅਤੇ ਦੱਸ ਦਿਆਂਗੇ ਕਿ ਜਾਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਦਬਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਘਰਾਂ ਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪੇ ਮਾਰ ਕੇ ਕੀਤੀਆਂ। ਪ੍ਰਸਿਧ ਸ ਹਿ ਜ ਧਾ ਰੀ ਲੀਡਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਲਾਲ ਰਾਹੀ ਏਸੇ ਦਿਨ ਅੰਬਾਲੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਏਸੇ ਹੀ ਦਿਨ ਡਾ: ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਆਫ "ਪੰਜਾਬ ਗਜ਼ਟ" ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ।

ਸ: ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ

ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੁਜ ਗਏ

ਮੋਰਚੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੈਂਬਰ ਪਾਰਲੀ-ਮਿੰਟ, ਦੇਸ ਦੇ ਇਕ ਪਾਰਲੀਮਿੰਟਰੀ ਵਫਦ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਕੇ ਰੂਸ ਤੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਪਰ ਉਹ

b Digital Library | ww

ਬੀਬੀਆਂ ਦਾ ਉਹ ਜਥਾ ਜੋ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਬੀਬੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕੌਰ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਜੇਹਲ ਗਿਆ। ਫੁਲਾਂ ਨਾਲ ਲਦੀ ਹੋਈ ਬੀਬੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕੌਰ ਦਰਮਿਆਨ ਖੜੀ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਵਾਨਾਂ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਨੇ ਇਕਰਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਾਬੰਦੀ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲੈਣਗੇ, ਪੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਮੋਰਚਾ ਗਰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੰਥਕ ਜਜ਼ਬੇ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਦੌਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚੇ ਛਡ ਕੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੁਵਾਰਾ ਵਾਪਸ ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ ਪੁਜ ਗਏ ।ਆਪ ੧੨ ਜੂਨ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪਾਲਮ ਦੇ ਹਵਾਈ ਅਡੇ ਪਰ ਉਤਰੇ ਅਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੁਦ ਪਏ।

ਚੌ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਚੌਧਰੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਹਲੇ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਜਾਟ ਲੀਡਰ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਕਾਜ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਹੋ ਕੇ ਭੀ ਲੜਨਾ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਬਣ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਵਿਰੁਧ ਕਈ ਮੁਕਦਮੇ ਬਣੇ। ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਰੰਟ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਭੀ ਕੁਰਕ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੇਹਲ ਜਾਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲਾਪਨ ਵੇਖ ਕੇ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ੧੪ ਜੂਨ ਨੂੰ ਉਹ ੫੦ ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਚੌਧਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਈਸ ਟਿਕਾ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭੀ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਦੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਪਟਿਆਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਅਕਾਲੀ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਜੋ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਮੋਰਚੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਲਈ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ।

ਇਸ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਫੇਰ ਧੜਾ ਧੜ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਿਖ ਵਿਉਪਾਰੀ ਭੀ ਦੁਕਾਨਾਂ ਪਰ ਬੈਠੇ ਧਰ ਲਏ ਗਏ। ਭਾਰਤ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਰਕਸ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਰਦਾਰ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੀ ਏਸੇ ਦਿਨ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ ਵਡੇ ਵਡੇ ਲੀਡਰਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਰੰਗਾ ਸਿੰਘ, ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੁਸਾਂਝ, ਚੌਧਰੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੂੰ ਡੰਡਾ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਜਥੇਦਾਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਗੁਜਰਾਂ ਨੇ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਭੁਖ ਹੜਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ।

ਅਕਾਲੀ ਅਤਰ ਸਿੰਘ

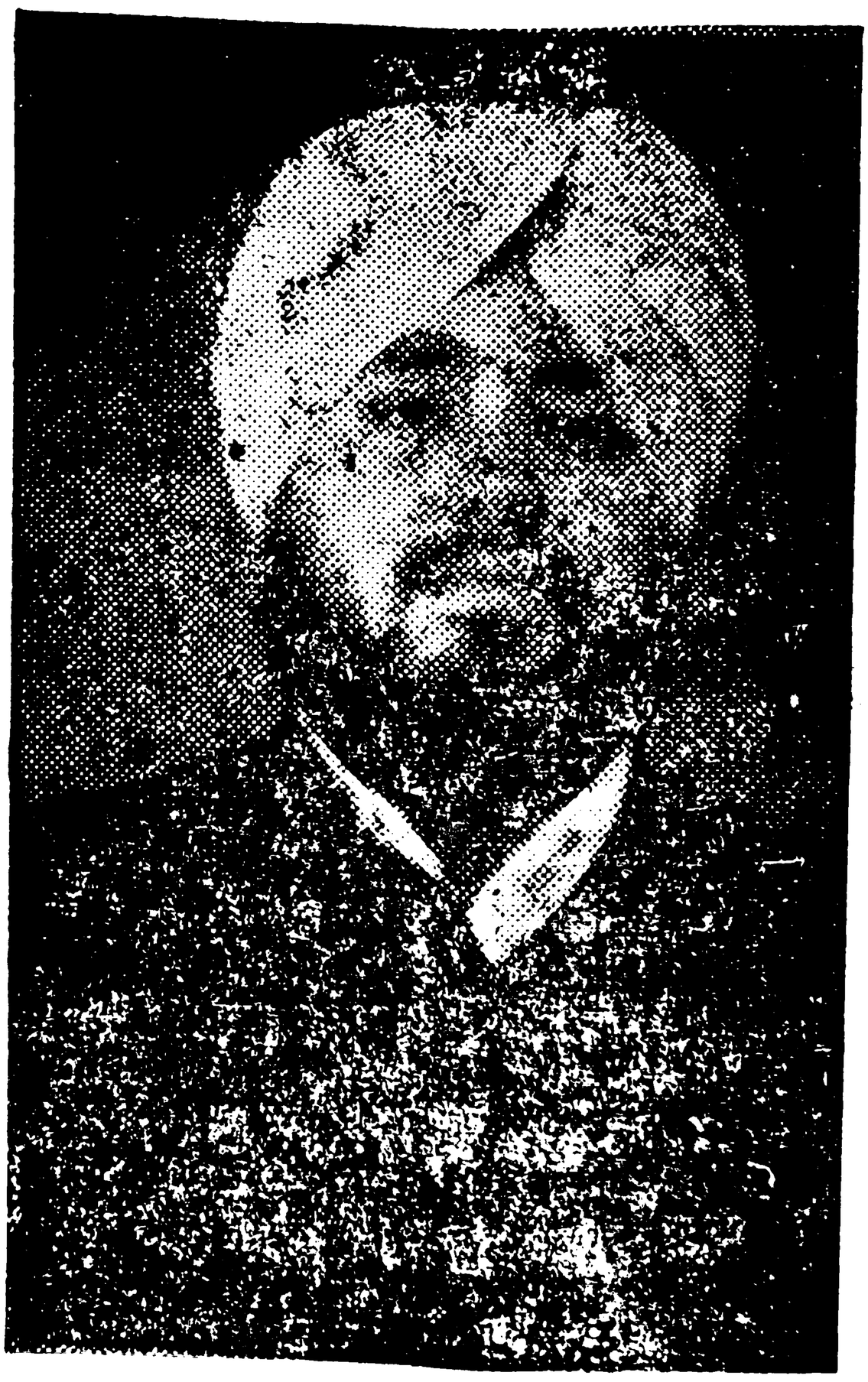

ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ

ਬਾਦਲ ਘਰਾਣਾ

ਬਾਦਲ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਰਈਸ ਘਰਾਣੇ ਨੇ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਐਗਜ਼ੈਕਟਿਵ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸ: ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪਰ ਮਲੋਟ ਵਿਚ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਰਹਿਨਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜੇਹਲ ਗਏ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਰਾਜ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਸਟੇਟ ਭੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੁਦ ਪਏ ਤੇ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਲਗੇ। ਆਪਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਗੇ ਚਲਕੇ ਆਵੇਗਾ। ਇਹ ਰਈਸ ਘਰਾਣਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮਹਾਨਤਾ ਰਖਦਾ ਹੈ

ਸੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰ ਸ੍ਰਦਾਰ ਸੰਤ ਸਿੰਘ 'ਤੇਗ' ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਇਨ੍ਹਾਂ ੪੬ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ੧ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ। ਜਥੇਦਾਰ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਬੇਕਾਨੀਰ ਵੀ ਹਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬੀ ਮੋਰਚਾ

ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਮੋਰਚੇ ਵਿਰੁਧ ਵਰਤ ਵਰਤ ਕੇ ਹਥਿਆਰ ਖਤਮ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਅਖਬਾਰ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਈ ਲਲਕਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਲਿਖ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਦਾ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਿਆ ਇਸ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਦੁਧ ਪੀਣੇ ਮਜਨੂੰ ਸਾਬਤ ਨਾ ਹੋਣ, ਸਗੋਂ ਖੂਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਜਨੂੰ ਬਣਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਉਣ। ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਮੇਹਣੇ ਦਿਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਲੈਕੇ ਦਿਤੀਆਂ ਤੇ ਮੈਂਬਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵਜੀਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਪਰ ਬਿਠਾਇਆ, ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਇਸ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਨਾ ਆਏ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਨਿਮਕ ਹਰਾਮੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਵੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਕ ਚੀਕਕੇ ਮਦਦ ਲਈ ਬੁਲਾ ਰਹ ਸਨ। ਵਿਚਾਰੇ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੜੱਕੀ ਵਿਚ ਫਸੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਿਖ ਕੌਮ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਗਦਾਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਲੋਕ ਰਾਇ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਉਂਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਉਹ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਦੀ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰੋਟੀ ਖਤ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਆਖਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਲੰਮੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਜਵਾਬੀ ਮੋਰਚਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਸਟੰਟ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਜੂਨ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਫੇਰੂਮਾਨ ਨੇ ਪ੍ਰੈਸ ਦੇ ਨਾਮ ਇਕ ਬਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਦੁਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜੋ ਰਾਜਸੀ ਤਕਰੀਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਹ ੨੬ ਜੂਨ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨੂੰ ਪੰਝੀ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਲੈਕੇ ਉਥੇ ਜਾਣਗੇ।

ਧਰਮ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਇਤਨਾਂ ਹੀ ਦੱਸ ਦੇਣਾਂ ਕਾਫੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਇਕੱਠਾ ਚਲ਼ਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ੧੯੫੪ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਫ ਫ਼ਤਵਾ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਚੋਣਾਂ ਇਹ ਨਾਅਰਾ ਲਾਕੇ ਲੜੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਧਰਮ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਵਖ ਵਖ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਸਿਖ ਲੋਕ ਰਾਇ ਨੇ ਇਤਨੀ ਸਖਤ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾਈ ਕਿ ਇਕ ਵੀ ਸੀਟ ਇਹ ਲੜਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਡੇਰ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਛੇੜਨਾਂ ਹਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਬੇ ਹਿਯਾਈ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿੰਦਗੀ ਮੌਤ ਦੀ ਜਦੋਜਹਿਦ ਵਿਚ ਉਲਝੀ ਹੋਈ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੀ ਪਿਠ ਵਿਚ ਛੁਰੀ ਮਾਰਨ ਲਈ ਇਹ ਸਟੰਟ ਖੜਾ ਕਰਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ।

ਸ: ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਫੇਰੂਮਾਨ ਦੇ ਇਸ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਕਾਂਗਸੀ ਤੇ ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਬੜਾ ਉਛਾਲਿਆ, ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਵਿਚ ਏਲਾਨ ਕੀਤੇ। ਜਥੇਦਾਰ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨਾਰੋਕੇ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠਾਂ ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਤੇ ਹੋਰ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ ਨੇ ਬੜੀ ਉਛਲ ਕੂਦ ਕੀਤੀ, ਸ: ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਮਝੈਲ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਭੁਭੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਕਾਂਗਰਸੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵੇਖਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਗਈ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਖਾਨਾਂ ਜੰਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਲਗੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜਵਾਬੀ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸ: ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਫੇਰੂਮਾਨ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕੰਮ ਕਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਰਰੀ ਸੀ। ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਇਹ ਜਥਾ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਫਸਾਦ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਕੁਚਲ ਦੇਵੇਗੀ।

ਇਹ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਸੀ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਯਤਨ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਟਕਰ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਭਲਾ ਉਸ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਥੇਦਾਰ ਭਾਨ ਸਿੰਘ ਜਲੂਵਾਲ ਨੇ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਫੇਰੂਮਾਨ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਹਾਥੀ ਬਣਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਬਚਿਤਰ ਸਿੰਘ ਬਣਕੇ ਇਸਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਨੇ ਕਿਹਾ-ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪ ਸੰਭਾਲਾਂਗਾ ਤੇ ਵੇਖਾਂਗਾ ਕਿ ਦੀਵਾਨ ਵਲ ਕੌਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਰਦਾਰ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੁਸਾਂਝ ਨੇ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਲ ਜੋਕਰ ਫੇਰੂਮਾਨ ਨੇ ਉਂਗਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਂਗਲ ਕੱਟ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੋਕਰ ਅੱਖ ਚੁਕੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕੱਢਕੇ ਸੁਟ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ" ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਨਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਾਗਰਸੀ ਸਿਖ ਵੋਟਾਂ ਨਾਲ ਹਾਰਨ ਪਿਛੋਂ ਹੁਣ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਵਾਰਿਆਂ ਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਫੇਰੂਮਾਨ ਤੇ ਸ. ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ,ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਏਲਾਨਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਇਹ ਗਦਾਰ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੀ ਪਿਠ ਵਿਚ ਛੁਰੀ ਮਾਰਨ ਲਗੇ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਰਨ ਦੇਵੇ। ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਵਾਲੇ ਹਰਰੋਜ਼ ਇਕ ਲਖ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਰੁਧ ਜੋਸ਼ ਵੇਖਕੇ ਇਉਂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖ ਕੋਈ ਨਾਪਾਕ ਇਰਾਦਾ ਲੈਕੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਬੋਟੀ ਬੋਟੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਟ ਦਾ ਜਵਾਬ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਵੇਖਕੇ ਸ: ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਫੇਰੂਮਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਠੰਢਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਚਿਠੀ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ. ਉਸ ਨੂੰ ਗਲ ਬਾਤ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲਗਾ। ਬਾਵਾ ਜੀ ਸੁਲਹਕੁਨ ਤਬੀਅਤ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਉਲਝਣ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਅਗੇ ਤੋਂ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਵੇਗੀ। ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ: ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਨੇ ਭੀ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਦੁਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਭੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਜਿਸ ਥਾਂ ਦੀਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੀਵਾਨਾਂ ਲਈ ਬਣੀ ਹੋਈ ਵਖਰੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖ ਲੋਕ ਰਾਇ ਦੀ ਫਿਟਕਾਰ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆਕੇ ਮੈਦਾਨ ਛਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਏਲਾਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ੧੭ ਜੂਨ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਜਵਾਬੀ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਜਥਾ ਲੈਕੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਵਗੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਜਵਾਬੀ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਸਟੰਟ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ਼ਰਾਰਤ ਤੋਂ ਇਹ ਲੋਕ ਫੇਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰੁਕੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਜਦ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ: ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਦੀਵਾਨ-

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਥਾਨ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹਿਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੁਲੀਸ ਉਥੇ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ ਟੋਕ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬੀ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਭੋਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਦੀਵਾਨ ਬਦਸਤੂਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਸਜਦੇ ਰਹੇ, ਤਕਰੀਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਹੜ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਗੇ ਵਧਾਉਂਦਾ ਚਲਿਆ ਗਿਆ।

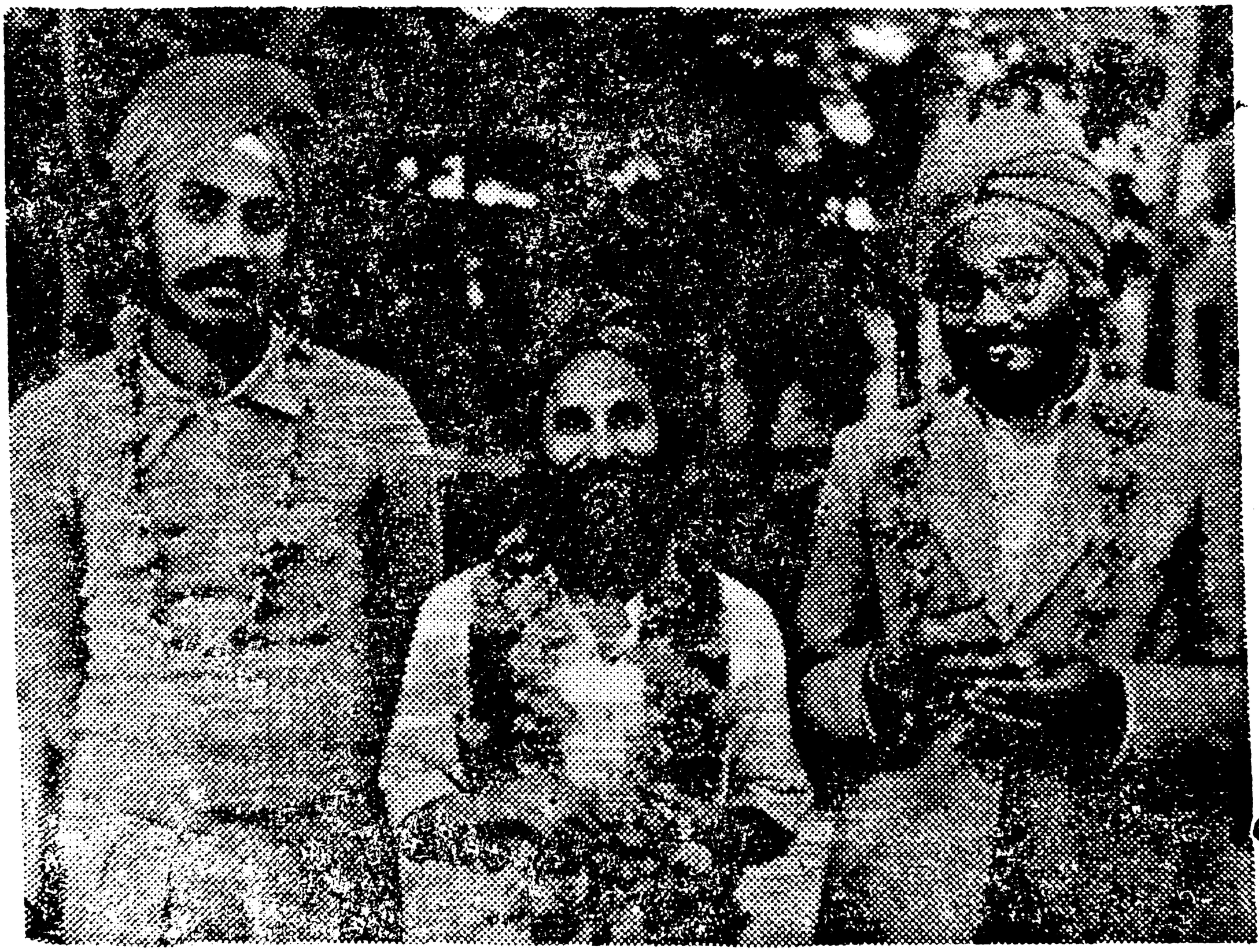

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿਰਕਰਦਾ ਲੀਡਰ

ਸ: ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਬੀ. ਏ.

ਸ: ਭਾਨ ਸਿੰਘ ਵਕੀਲ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਤਬੀਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੨੪ ਘੰਟੇ ਦਾ ਅਖੰਡ ਮੋਰਚਾ

੧੫ ਜੂਨ ਤਕ ਗਿਰਫਤਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੫੪੪੭ ਤਚ ਪੁਜ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਨੌਨਿਹਾਲ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਕੇ ਮੋਰਚੇ ਵਲ ਵਧਦੇ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ੧੫ ਜੂਨ ਨੂੰ ੪੦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ. ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਮਰੜ ਜਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਅਤੇ ਸ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਫਤਹਗੜ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ।

ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਦਿਨ ਧਰਮਸਾਲਾ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਗਏ।

੧੬ ਜੂਨ ਨੂੰ ੪੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਮਹਿਰਾਜ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ। ਆਪ ਮਹਿਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਈਸ ਹਨ, ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਨੇ ਆਪਣੀ ਢਾਈ ਲੱਖ ਰੁਪੈ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ—ਅਕਾਲੀ ਹਾਇ ਕਮਾਂਡ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਚਾਹੇ ਇਸਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਵਰਤ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ

ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋ: ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਗਿ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੇਖੀ. ਨੂੰ ਗਿਰਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸ: ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ ਜਲੰਧਰ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਰਫਤਾਰੀ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਚ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਕੁਰਕ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸਰੋਂ ਵਡਾਲਾ ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਨ ਦੀ ਭੀ ਕੁਰਕੀ ਕਰ ਲਈ। ਪੁਲੀਸ ਵਲੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਤੋਂ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਪਰ ਸ: ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੧੭ ਜੂਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ: ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਘੁਮਣ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫ-ਤਾਰੀ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ।

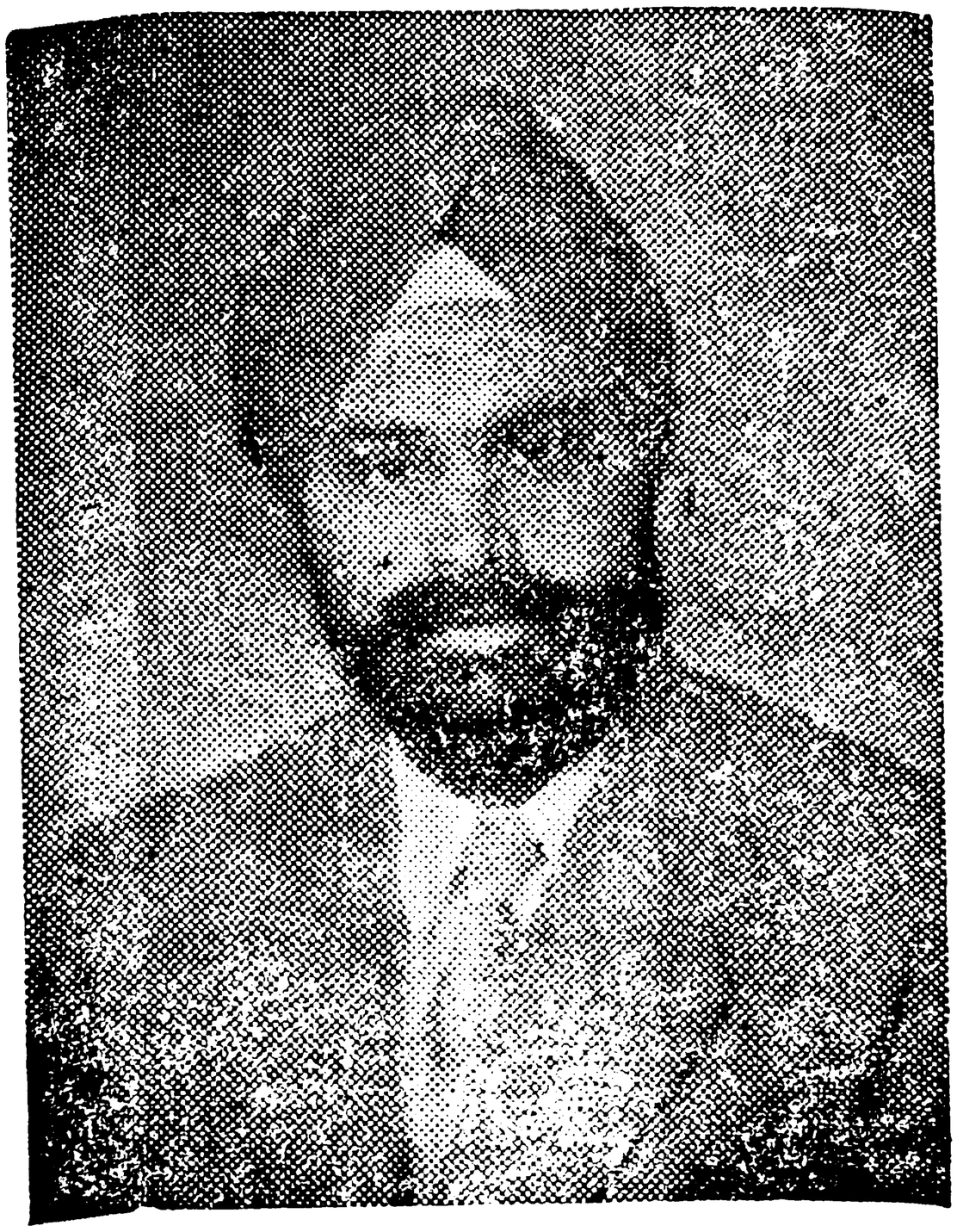

ਸ: ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ ਜਲੰਧਰ

ਆਪਨੂੰ ਡੰਡਾਪੁਲੀਸਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਦਿਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਨਾਲ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਪਿਆ।

ਸ: ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ

ਸ: ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰਦਾਰ ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ. ਬੀ. ਏ. ਫਰੀਦਕੋਟ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਬਣੇ। ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਭਜ ਦੌੜ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਨਾ ਦੇਣ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਘਟਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਫਤਹ ਹੋਣ ਤਕ ਬਰਾਬਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ੪ ਜੁਲਾਈ ਦੀ ਗੜਬੜ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਬੜੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰੇ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਕੜੇ ਪਹਿਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਉਹ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਥੇ ਪੁਜਣ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਰੀਂਮ ਤੇ ਗੁਸਾ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ।

ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਗਰਮਾ ਗਰਮੀ

ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਗਰਮਾ ਗਰਮੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ੧੭ ਜੂਨ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਿਲੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ੪੦ ਸਿੰਘ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਆਉਂਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੀ ਸਖਤ ਨਿਗਰਾਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜਥਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

੧੮ ਜੂਨ ਨੂੰ ੪੪ ਸਿੰਘ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ, ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਗੁਰਸੇਵਕ ਸਿੰਘ ਸਨ।

ਏਸੇ ਦਿਨ ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 'ਪ੍ਰਭਾਤ' ਤੇ 'ਅਕਾਲੀ' ਦੇ ਦਫਤਰਾਂ ਪਰ ਛਾਪਾ ਮਾਰਕੇ ੬ ਘੰਟੇ ਤਕ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਈ, ਇਹ ਤਲਾਸ਼ੀ 'ਪ੍ਰਭਾਤ' ਵਿਚ ਛਪੇ ਇਕ ਮਜਮੂਨ 'ਬਿਗਲ ਬਜ ਗਿਆ' ਕਾਰਨ ਬਣਾਏ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸੀ। ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਹਥ ਇਸ ਫੋਲਾ ਫਾਲੀ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਭੀ ਨਾ ਆਇਆ। ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਇਨਚਾਰਜ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਚੰਦ 'ਨਾਜ਼' ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਲੈ ਗਈ।

੧੯ ਜੂਨ ਨੂੰ ੨੪ ਘੰਟੇ ਦਾ ਅਖੰਡ ਮੋਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗਿਆ। ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਲਈ ਦੋ ਸੌ ਸਿੰਘ ੧੯ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਛੇ ਵਜੇ ਹੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਪੁਜ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸਤ ਵਜੇ ਤੋਂ ੪-੪ ਦੇ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ੨੦ ਜੂਨ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਨੌ ਵਜੇ ਤਕ ਮੈਦਾਨ ਗਰਮ ਰਖਿਆ। ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ੨੪੪ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਵਖ ਵਖ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਗਏ। ਬਰਨਾਲਾ ਦੇ ੨੨ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਬਾਬਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਭੁਠਲ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਧਤਨੀ ਬੀਬੀ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਅਤੇ ਦੋ ਸਪੁਤਰੀਆਂ ਭੀ ਸਨ, ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ੨੦ ਸਿੰਘ ਸ. ਸਜਣ ਸਿੰਘ ਫਗੂਵਾਲੀਆ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ੨੩ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਸ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜੀਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਭੀ ਸੀ, ਹਲਦਵਾਨੀ (ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ) ਦੇ ੨੪ ਸਿੰਘ ਗਿ: ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ, ਗੰਗਾ ਨਗਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ) ਦੇ ੧੫ ਸਿੰਘ ਸ. ਗੁਲਾਬਸਿੰਘ, ਅੰਦੌਰ ਦੇ ਚਾਰ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰਦਾਰ ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲੁਧਿਆਨੇ ਦੇ ੧੫ ਸਿੰਘ ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਜੇਹਲ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਜੇਹਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ

ਬੀਬੀ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਾਲੰਟੀਅਰਾਂ ਵਿਚ ਡੇਢ ਦਰਜਨ ਬੀਬੀਆਂ ਅਤੇ ਅੱਧੀ ਦਰਜਨ ਬੱਚੇ ਸਨ, ਬਚਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਸੀ।

ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਜੋਸ਼ ਖਰੋਸ਼ ਦੇ ਇਸ ਦਿਨ ਇਤਨਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ ਕਿ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਮੋਰਚਾ ਫੰਡ ਲਈ ਅਪੀਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪੈ ਦੇ ਨੋਟਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ੨੦-੨੫ ਸੇਰ ਪੈਸੇ ਆਨੇ ਦੁਆਨੀਆਂ, ਚੁਆਨੀਆਂ ਤੇ ਅਠਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਸਿਕੇ ਹੀ ਜਮਾਂ ਹੋ ਗਏ। ਛਿਜ਼ਾ ਹਰ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਤੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨਾਲ ਗੂੰਜਦੀ ਹੋਈ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਸੀ।

ਇਸ ਦਿਨ ਕੇਵਲ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਗਰਮ ਹੋਇਆ। **ਲੁਧਿਆਨਾ** ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਗੱਜਿਆ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ ਉਸ ਵਲੋਂ ਦੋ ਸੌ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜੇਹਲ ਵਲ ਤੋਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। **ਜਲੰਧਰ** ਵਿਚ ਇਸ ਦਿਨ ਭਾਰੀ ਜਲੂਸ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਸ: ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ 'ਗਰੀਬ' ਮੁੜ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਚ 'ਪ੍ਰਭਾਤ' ਦੇ ਐਡੀਟੋਰੀਅਲ ਸਟਾਫ ਦੇ ਇਕ ਸਰਕਰਦਾ ਰੁਕਨ ਕਪਤਾਨ ਚੰਨਣਸਿੰਘ ਭੀ ਏਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ

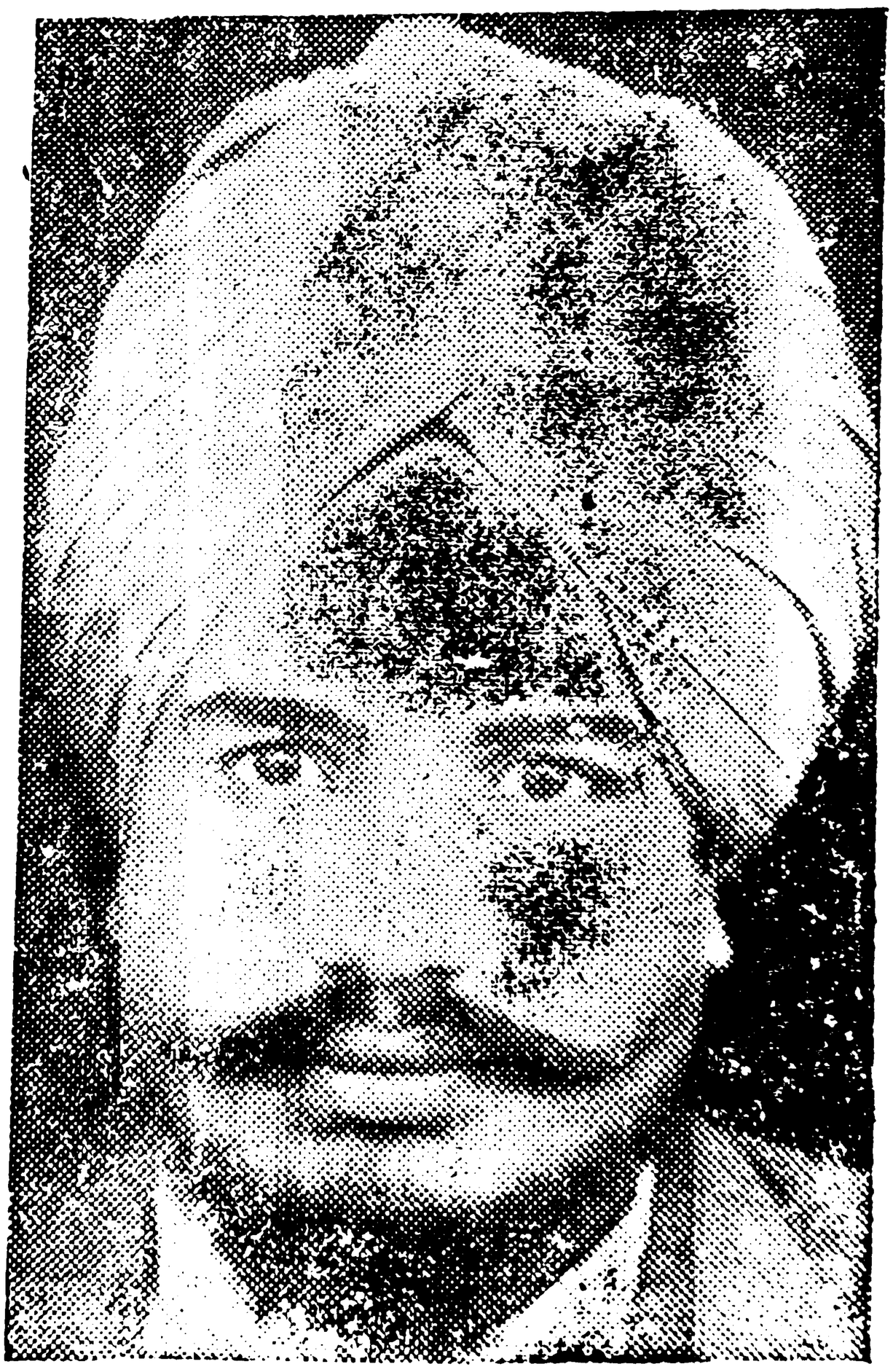

ਸ: ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਫਾਜ਼ਲਕਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਗਏ। **ਤਰਨ ਤਾਰਨ** ਵਿਚ ਇਸ ਦਿਨ ਜੋ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸਦਾਰ ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਫਾਜ਼ਲਕਾ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਕੀਤੀ। ੭੨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੇ ਰਈਸ ਸ: ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋ: ਗੁ: ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੀ ਸਨ। ਸ਼੍ਰੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਸ: ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੁਸ਼ਹਿਰਾ ਤੇ ਸਟਾਫ ਦੇ ਹੋਰ ਸਜਣ ਵੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ।

ਏਸੇ ਦਿਨ ਅੰਬਾਲਾ, ਮੁਕਤਸਰ, ਰੋਪੜ, ਫਾਜ਼ਲਕਾ, ਮੋਗਾ, ਮਲੋਟ ਮੰਡੀ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ (ਅਜਨਾਲਾ), ਮਾਦੋਕੀ ਬਰਾੜ, ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ, ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਪਰ ਭੀ ਸਿੰਘ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ। ਇਹਨਾਂ ੨੪ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰ ਬਾਰਾਂ ਸੌ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਕੇ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਅਤੇ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਕੇ ਹਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾ ਦਿਤੀਆਂ।

ਤੀਜੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ

ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਤੀਜੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਮਾਨ' ੨੧ ਜੂਨ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਆਪ ਉਸ ਦਿਨ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਗ੍ਰੀਨ ਹੋਟਲ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰੈਸ ਕਾਨਫ੍ਰੰਸ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ੍ਰਦਾਰ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇ ਵਾਲਾ, ਸ. ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਪੀ. ਬਾਵਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਏ., ਸ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਮੌਫਰ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜਰਨਲਿਸਟ ਭੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਅੰ ਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਮਾਨ ਜੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਵਰੰਟ ਲੈਕੇ ਪੁਜ ਗਈ ਅਤੇ ਪਟਿਆਲਾ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਕੁਮਕ ਲੈਕੇ ਉਸਨੇ ਹੋਟਲ ਨੂੰ ਆਣ ਘੇਰਿਆਂ। ਇਹ ਖਬਰ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਪਟਿਆਲਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਲੋਕ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਪਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰੈਸ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਨਾਮ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮੋਰਚਾ ਤਦ ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਨਾਅਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਚੁਕੀ ਜਾਂਦੀ। ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਅਸਾਡੇ ਮੋਰਚੇ ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਇਕ ਇਕ ਸਿਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸਮਝਕੇ ਇਸਨੂੰ ਚਲਾਵੇ।

ਮਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਚੌਥਾ ਡਿਕਟੇਟਰ ਨਿਯਤ ਕਰਕੇ ਇਕ ਕਾਗਜ਼ ਪਰ ਨਿਯੁਕਤੀ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਖਕੇ ਸ. ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਚੌਥੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ. ਮੀਹਾ ਸਿੰਘ ਗਿਲ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. (ਪੈਪਸੂ) ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ।

ਪ੍ਰੋ: ਮੋਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਏਸੇ ਦਿਨ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਤੋਂ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਆਪ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ. ਜੋ ਸੱਚਰ ਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਫਾ ੧੧੭ ਤੇ ੧੮੮ ਅਨੁਸਾਰ ਗਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦਾ ੭੧ਵਾਂ ਜਨਮ ਦਿਨ

ਵੀਹ ਜੂਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ੨੪ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ੭੧ ਵਾਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਿਨ ਫੇਰ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਖਾਸ ਗਰਮੀ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ੨੧ ਜੂਨ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਮਾੜੀ-ਮੇਘਾ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੪੪ ਸਿੰਘ, ੨੨ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸ: ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਪਨੂੰਆਂ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੪੪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ੨੩ ਜੂਨ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਆਦਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ੪੬ ਸਿੰਘ ਜੇਹਲ ਗਏ। ਗਿਆਨੀ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੀਪਾਲ ਹੋੜੀ ਅਦਾਲਤੀ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ, ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚਲੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਏ।

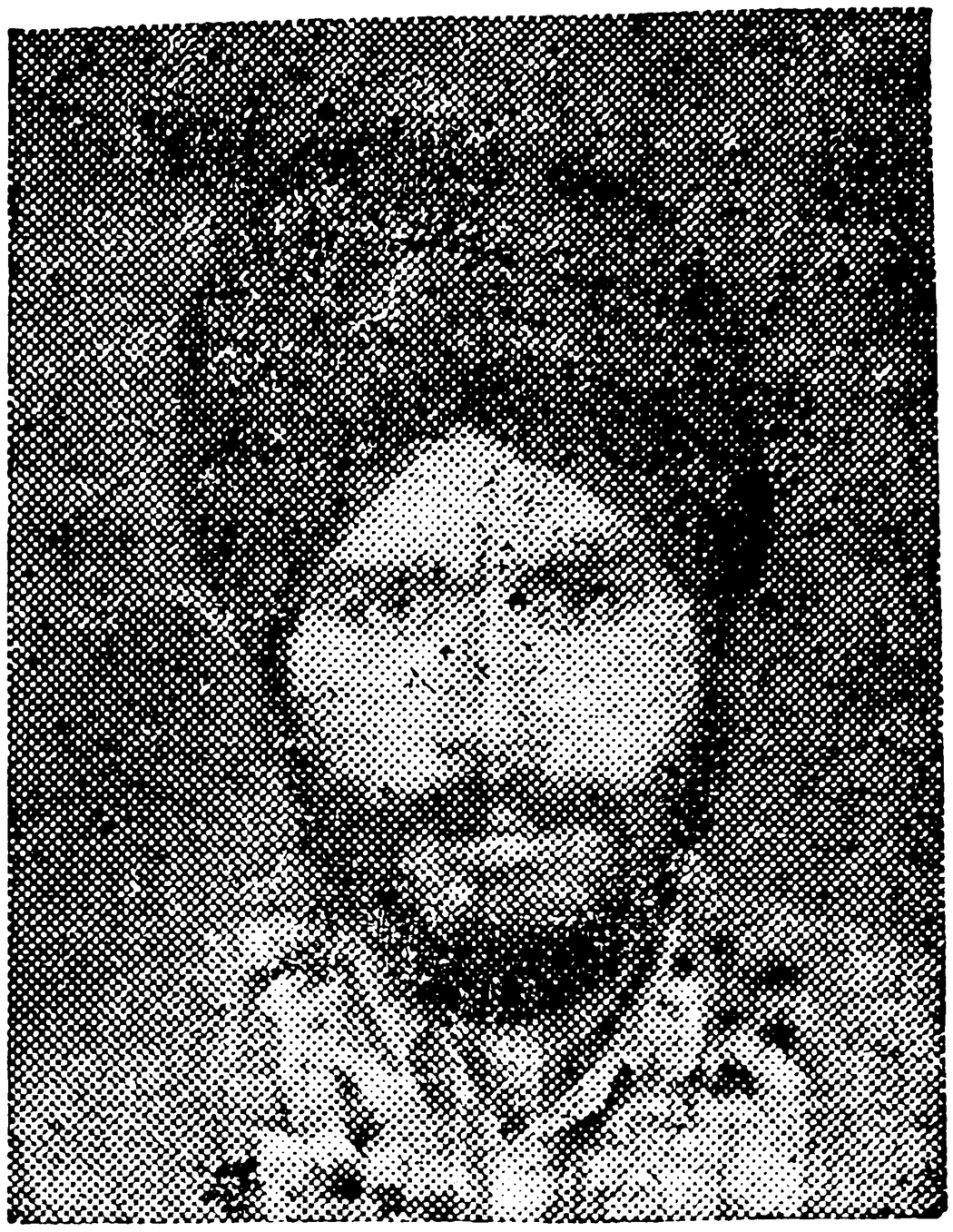

ਸ: ਸਰਵਨ ਸਿੰਘ ਪਨੂੰਆਂ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋ: ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ

੨੪ ਜੂਨ ਦਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਨਿਧੜਕ ਜਰਨੈਲ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ੭੧ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਸ ਦਿਨ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਾਬਰ ੭੧ ਅਤੇ ਦੋ ਸੌ ਹੋਰ ਕੁਲ ਮਿਲਾਕੇ ੨੭੧ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ। ਇਹ ਸਿੰਘ ਵਖ ਵਖ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਥੇ ਬਣਾਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੰਮੂ, ਸ. ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ, ਰਾਗੀ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੀਤਾ ਪੁਰ, ਗਿਆਨੀ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਡੇਹਰਾਦੂਨ, ਜਥੇਦਾਰ ਕਾਕੂ ਸਿੰਘ ਬਠਿੰਡਾ, ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਬੁਡਲਾਡਾ, ਸ. ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ,

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਫਰੀਦ ਕੋਟ, ਸ. ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਮੂੰ ਵਾਲਾ ਸ੍ਰ. ਹਰਕਰਮ ਸਿੰਘ ਰਾਨੀ ਵਾਲਾ, ਸ. ਚੂਹੜ ਸਿੰਘ ਅੰਬਾਲਾ ਅਤੇ ਸ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਿਸਾਰ ਸਨ, ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਦੋ ਦੋ ਮਿੰਟ ਪਿਛੋਂ ਮੋਰਚੇ ਵਲ ਮਾਰਚ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ੭੧ ਗੋਲੇ ਛਡਕੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੀ ੭੧ ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਡ ਮਨਾਈ ਗਈ । ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਫਤ੍ਰ, ਸਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਪਰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਦੀਪਮਾਲਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਇਹ ਦਿਨ ਦੇਸ ਭੁਰ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਗਰਮੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ।

ਇਸ ਦਿਨ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹੀਰੋ ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਝਬਰ' ਭੀ ਕਰਨਾਲ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ. ਦੇ ਖੂਨ ਨੇ ਭੀ ਜੋਸ਼ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਭੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਕੇ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਅਕਾਲੀ ਵਰਕਰ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਕਿਰਆਨੇ ਵਾਲੇ. ਸਰਦਾਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੂਟਾਮੰਡੀ ਅਤੇ ਸ. ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਫਾਊਨਟੈਨ ਪੈਨਾਂ ਵਾਲੇ ਭੀ ਏਸੇ ਦਿਨ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਦੀਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਸਜੇਜ ਸਕੱਤ੍ਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਰਦਾਰ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਭਸੀਨ ਦੀ ਗਿਫਾਰੀ ਦੇ ਵਰੰਟ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਏ । ਇਤਨੀਆਂ ਗਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ੨੬ਜੂਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖਾਸ 'ਮੋਰਚਾ ਦਿਨ'ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਭੀ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਵਲੋਂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ । ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਚੌਥੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ: ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਗਿਲ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਆਪਣਾ ਜਥਾ ਲੈਕੇ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਮਹਾਜ਼ ਪਰ ਪੁਜ ਚੁਕੇ ਸਨ ।

ਮੋਰਚਾ ਦਿਨ

ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਚੌਥੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ. ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਗਿਲ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਤੇ ਸਾਬਕ ਵਜੀਰ (ਪੈਪਸੂ) ੨੪ ਜੂਨ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜੇ ਅਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

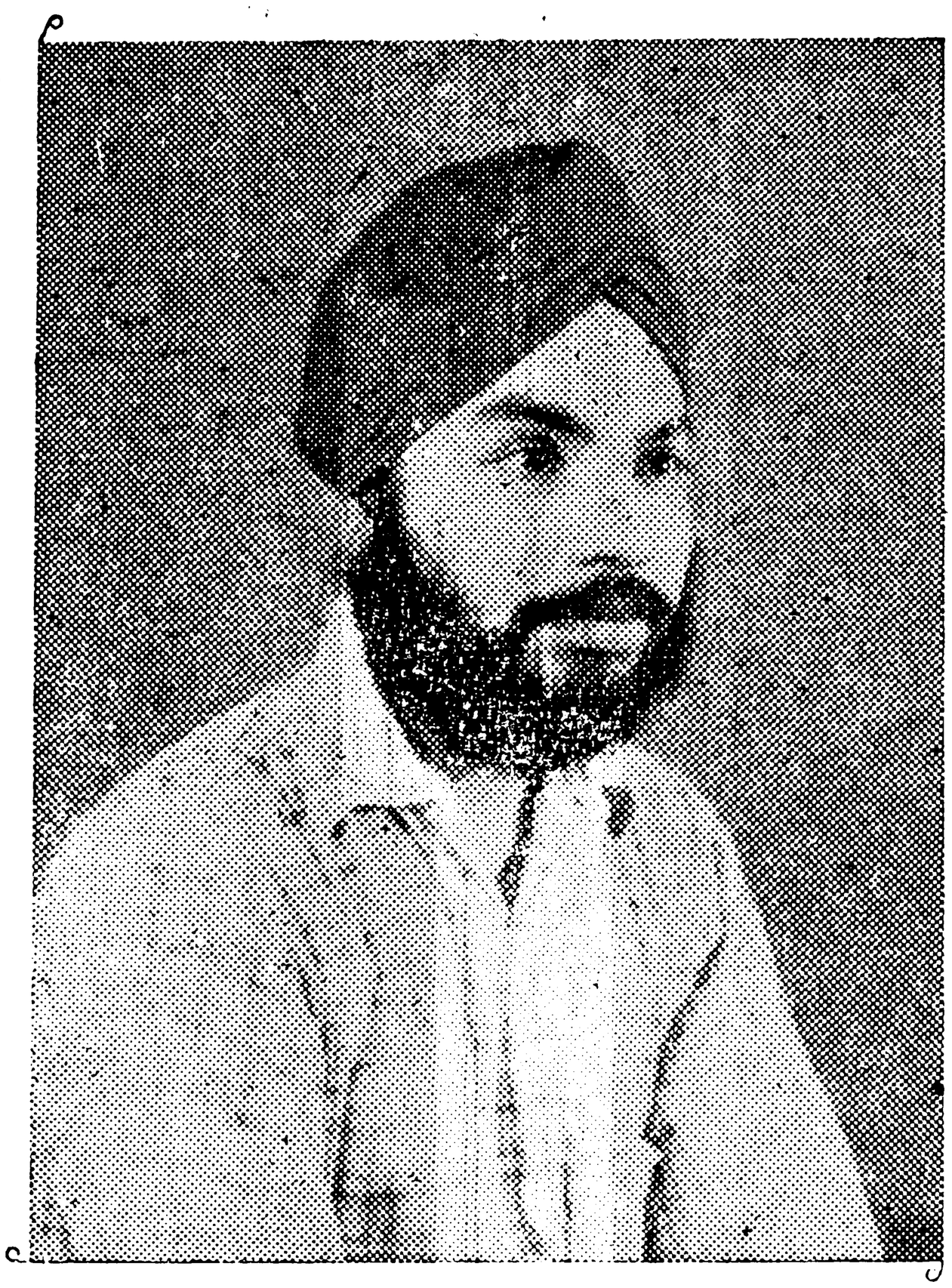

ਸ: ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ 'ਹਮਦਰਦ'

ਸ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਬੰਨੋਆਨਾ
ਜਾਲੰਧਰ

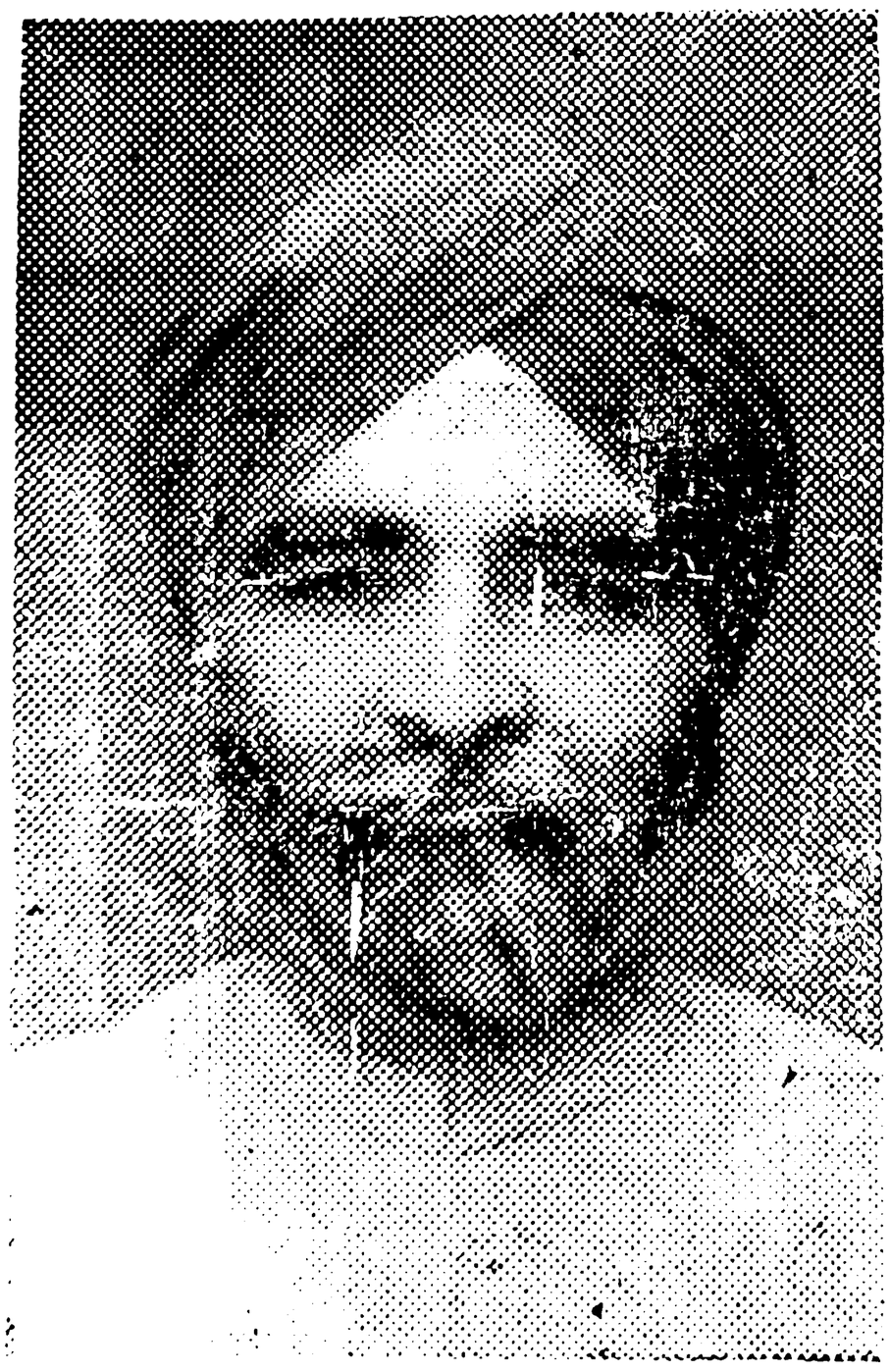

ਸ: ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਐਮ: ਐਲ: ਏ: ਪੈਪਸੂ

ਸ: ਰਾਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਟਾਊਨ ਜਾਲੰਧਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

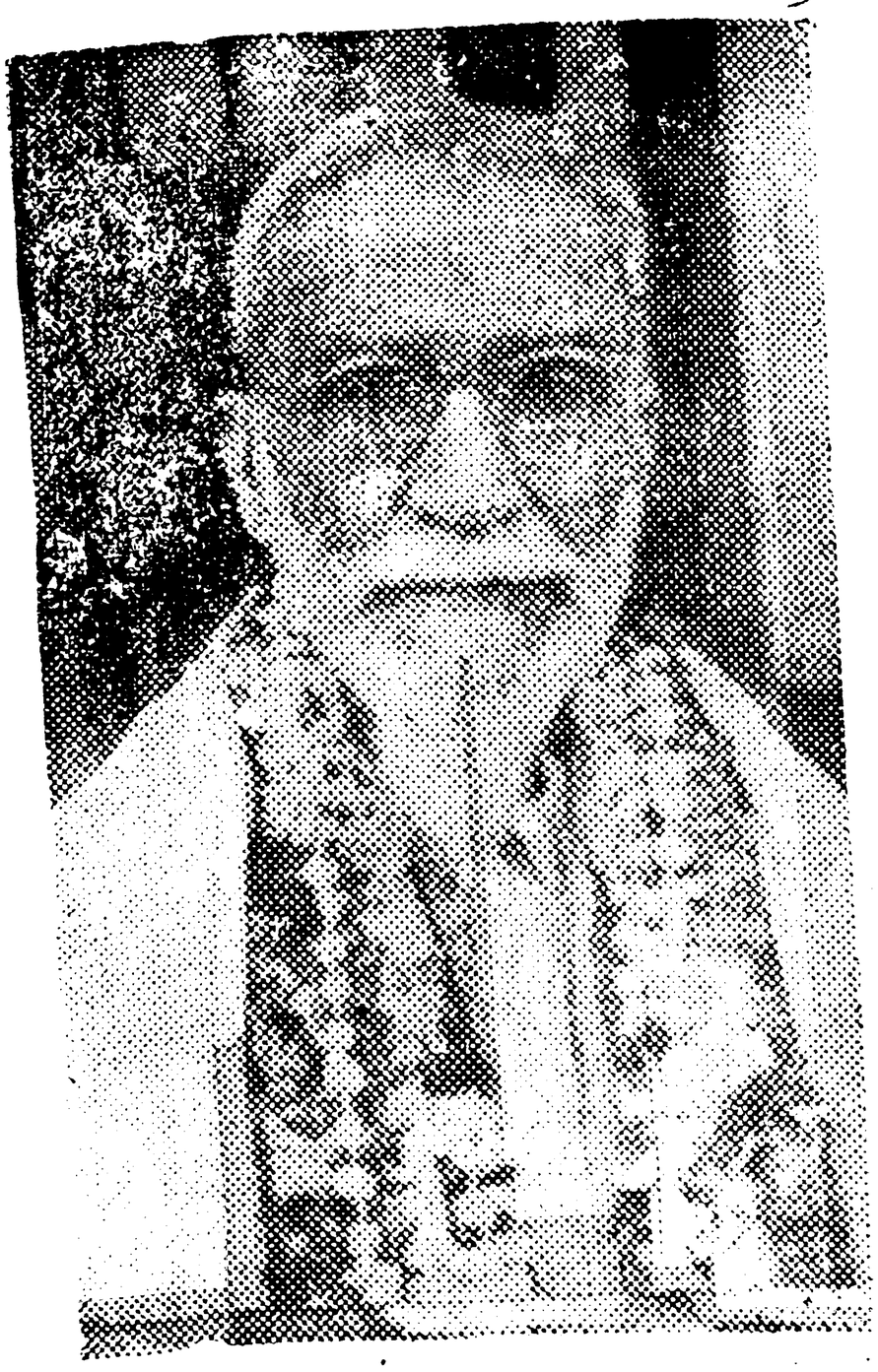

ਪ੍ਰਸਿਧ ਇਨਕਲਾਬੀ
ਰਾਜਾ ਮਹਿੰਦਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਭੀ ਮੋਰਚਾ
ਵੇਖਣ ਆਏ ।

ਬੀਬੀ ਗੁਰਬਚਨ ਕੌਰ ਰੋਪੜ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕਿਰਤੀ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ
ਸ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਲਾਭ ਸਿੰਘ, ਕਾਕਾ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ, ਸ: ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ,
ਭਾਈ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਕਿਰਤੀ ਤੇ ਸ: ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਭ ਜੇਹਲ ਗਏ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

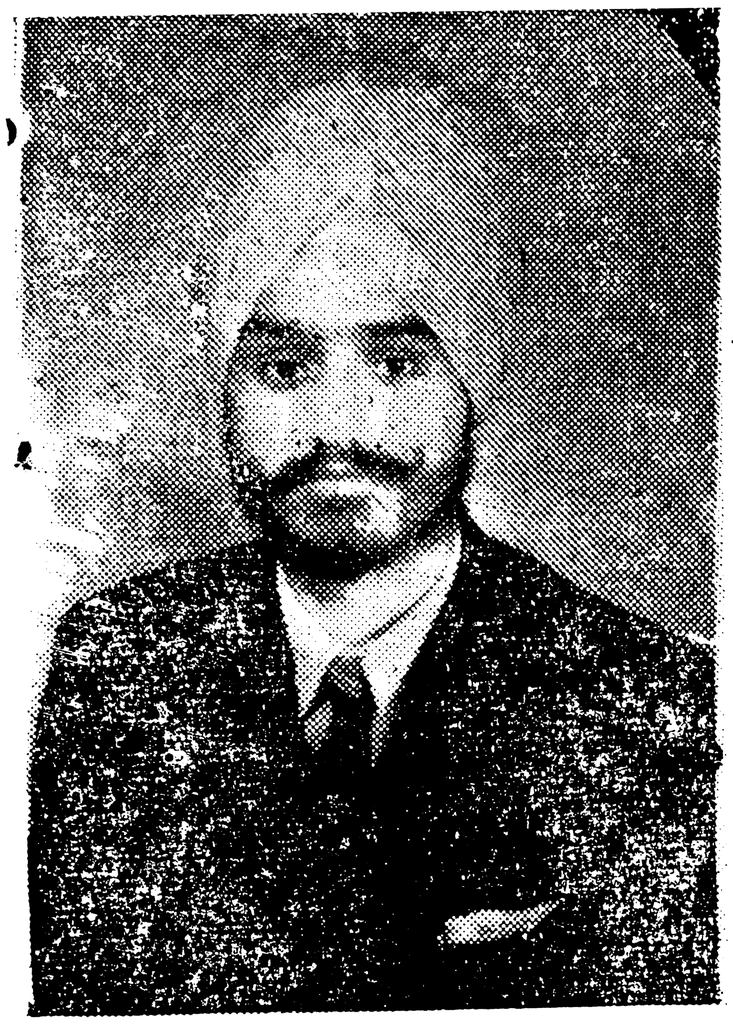

ਸ: ਭਰਪੂਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ.

ਸ: ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਸਰੋਵਾਲ
ਐਗ: ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ

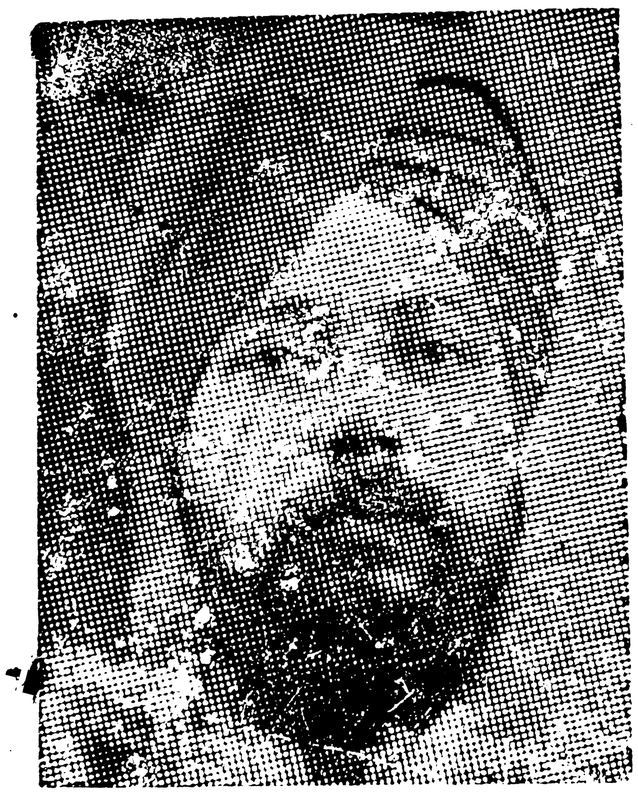

ਸ: ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ
[ਸਪੱਤ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸ: ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

ਸ: ਭਰਪੂਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ.

ਸ: ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਸਰੋਵਾਲ
ਐਗ: ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ

ਸ: ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ
[ਸਪੱਤ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸ: ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

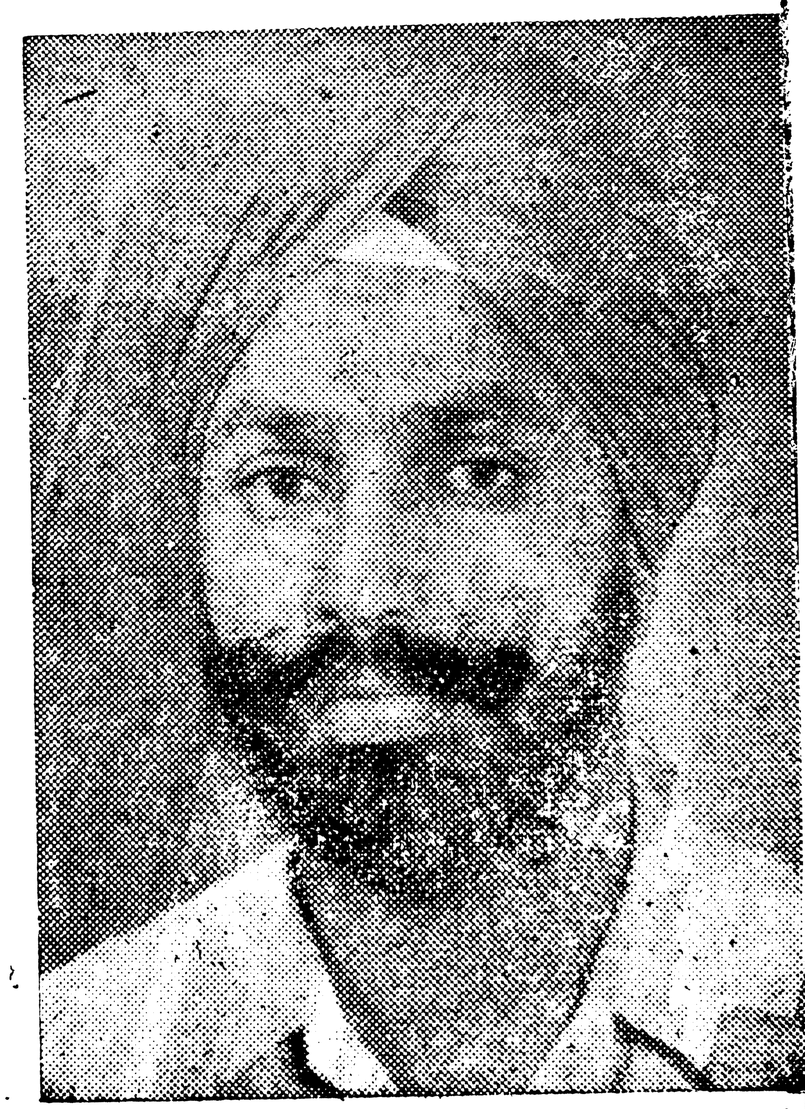

ਸ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਕੋਰੀਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

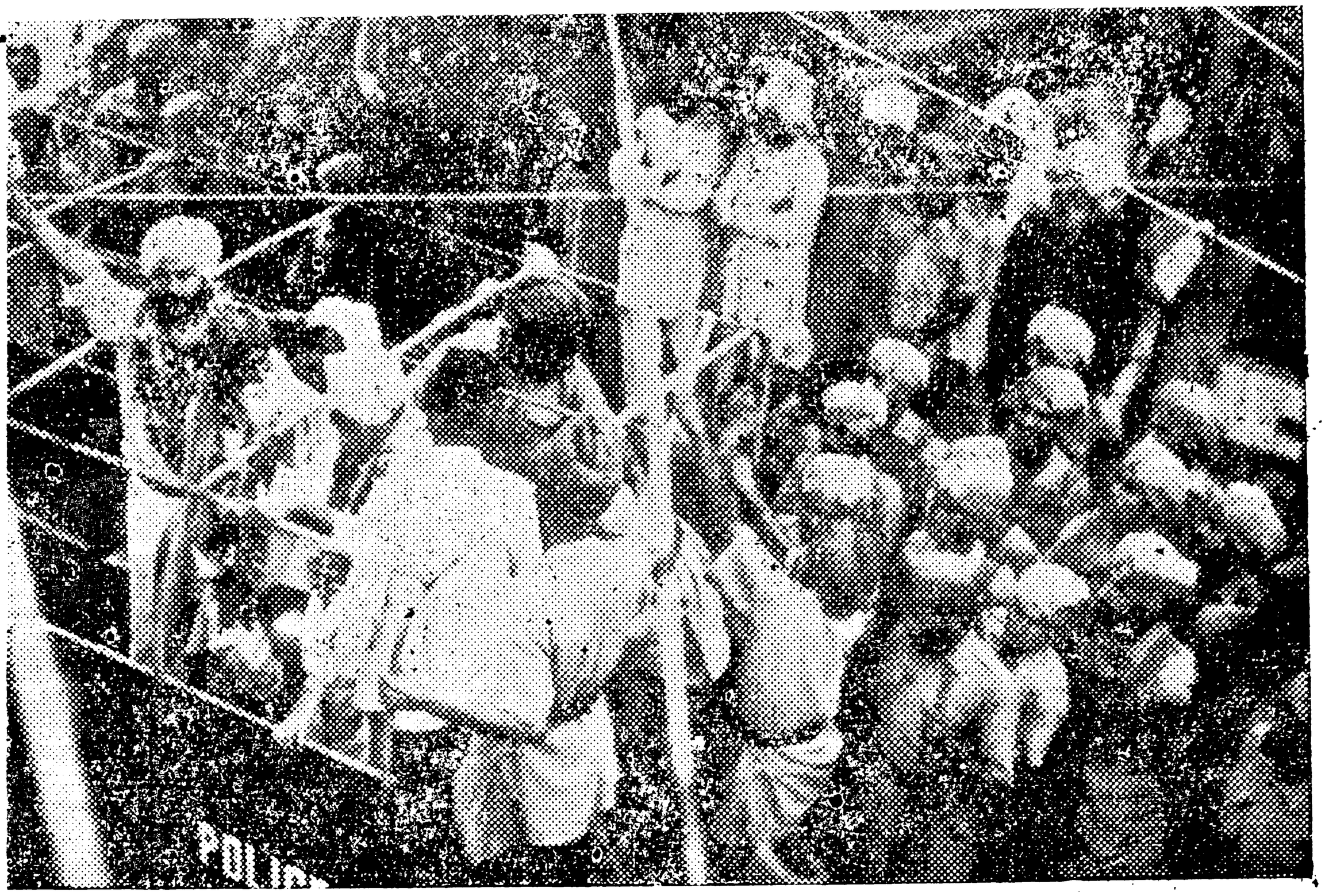

ਰਚੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੰਥਕ ਨੌਜਵਾਨ ਸ: ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਤੀਰੀਆਂ ਵਾਲੇ
ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਪਿਛੋਂ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਲਾਰੀ ਵਿਚ ਖਲੋਕੇ ਨਾਹਰੇ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ।

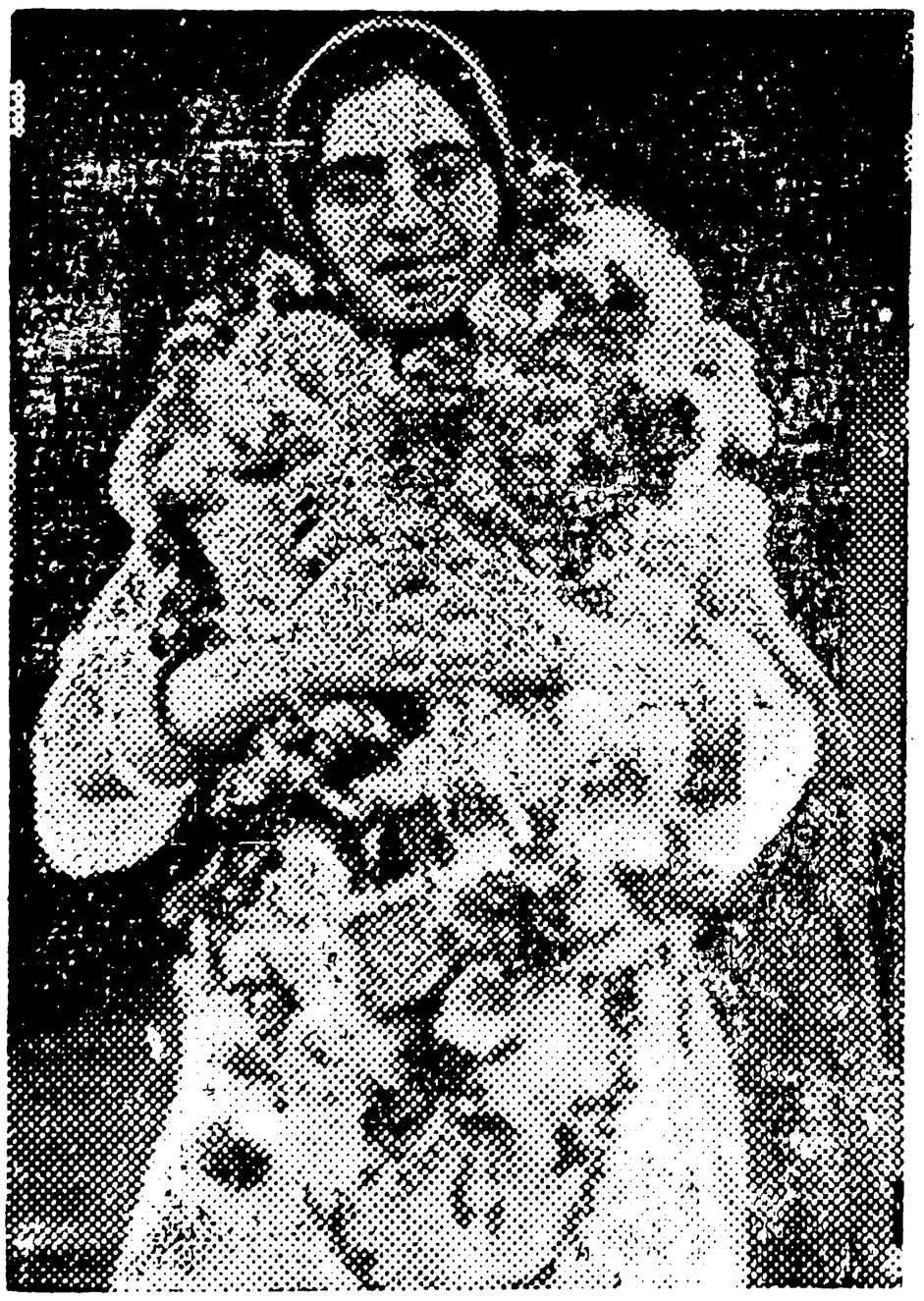

ਜੋਹਲ ਜਾ ਰਹੀ ਫੁਲਾਂ ਨਾਲ ਫੁਲ ਬਣੀ ਹੋਈ

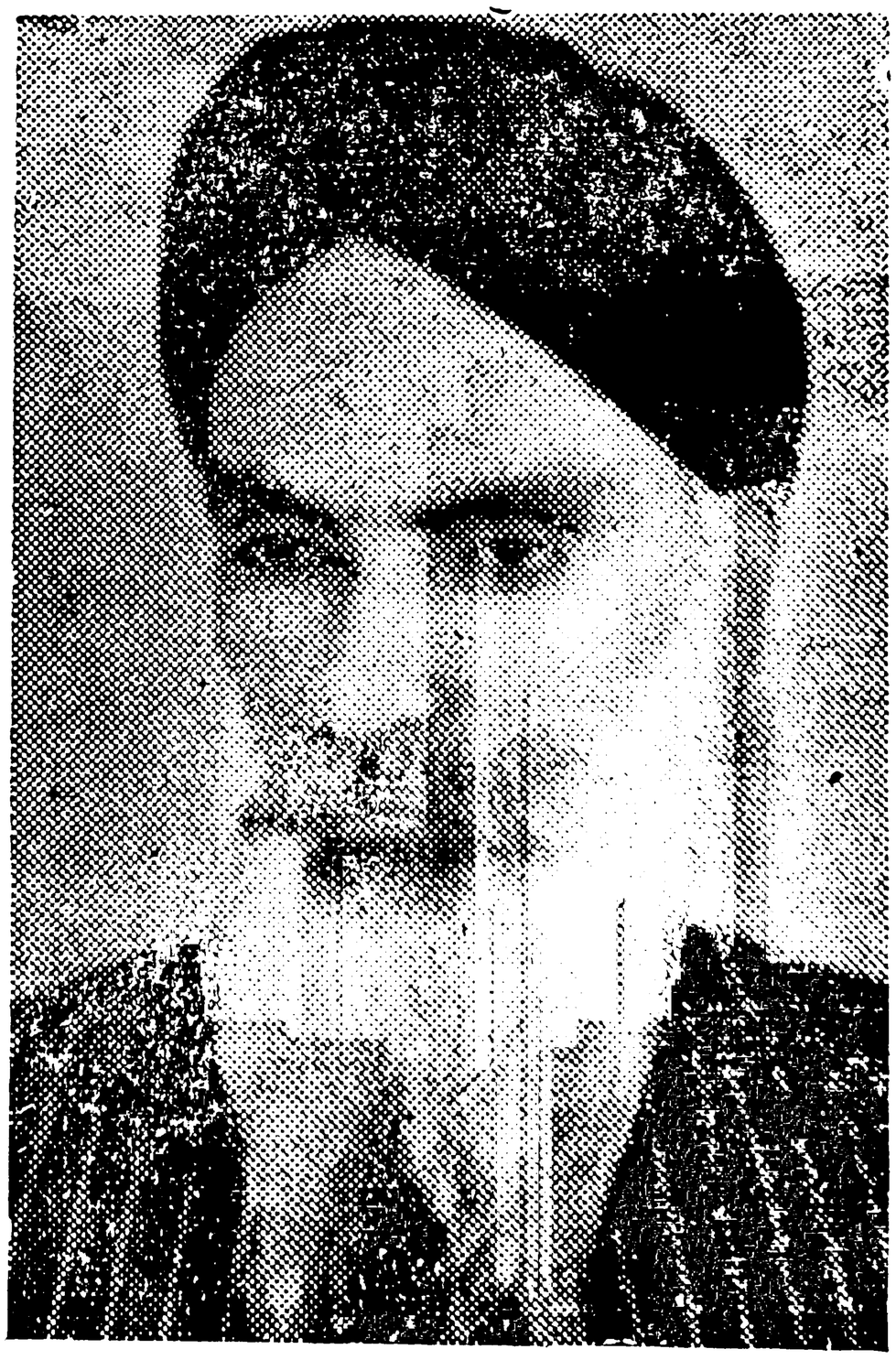

ਜਥੇਦਾਰ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਬਜਾਜ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਕੁਦ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਇਕ ਹਫਤਾ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਪੈਪਸੂ ਵਿਚੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਡਿਕਟੇਟਰ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਭੀ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਕਿ ਜਦ ਉਹ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ੨੫ ਜੂਨ ਨੂੰ ੬੨ ਵਾਲੰਟੀਅਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗਿਰਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਉਹ ਏ ਜਾਂ ਬੀ ਕਲਾਸ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸੀ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੇਹਲ ਜਾਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੋਹਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਾਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਜਿਲਾ ਬਠਿੰਡਾ ਦੀਆਂ ੧੭ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਭੀ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ। ਏਸੇ ਦਿਨ ਅਕਾਲੀ ਹੈਡ ਕਵਾਰਟਰ ਤੋਂ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸ: ਗੁਰਰਾਜ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਸਟੇਟ ਭੀ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਲਈ ਜਥਾ ਲੈਕੇ ਫਿਰੋਜਪੁਰ ਤੋਂ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਪਬਲਕ ਤੌਰ ਪਰ ਏਲਾਨ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਬਣਾਏ ਜਾ ਚੁਕੇ ਸਨ।

ਸ: ਗੁਰਰਾਜ ਸਿੰਘ
ਪੰਜਵੇਂ ਡਿਕਟੇਟਰ

੨੬ ਜੂਨ ਨੂੰ ਖਾਸ ਮੋਰਚਾ ਦਿਨ ਦੀ ਕਮਾਨ ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮੈਂਬਰ ਸ. ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਮੀਤ ਜਥੇਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਭਾਨ ਸਿੰਘ ਜਲੂਵਾਲ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਨ। ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸਾਬਕ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ।

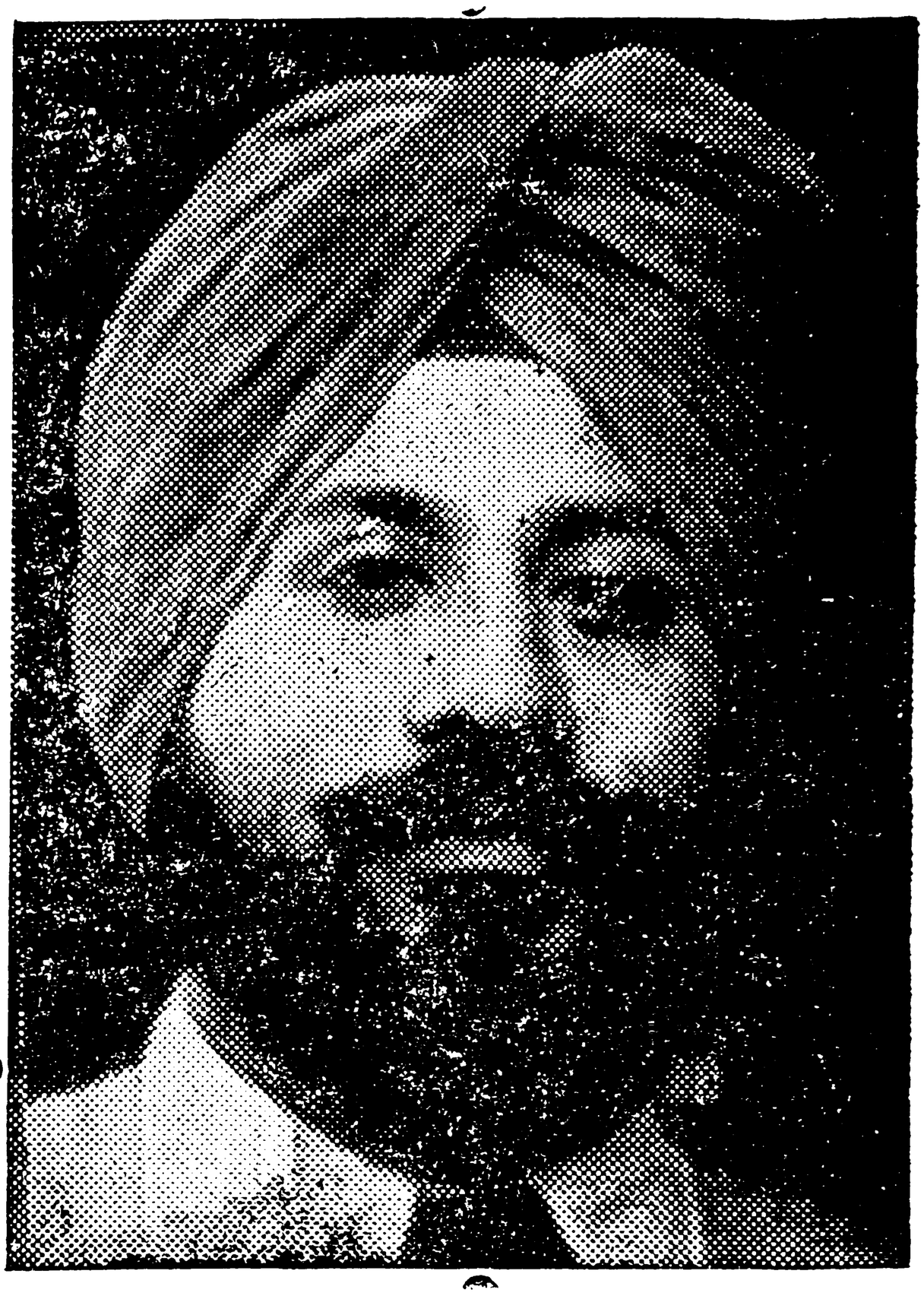

ਬੇਦੀ ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਬੇਦੀ ਰਿਛਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮਿਉਂਸਪਲ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਭੀ ਪਿਛੇ ਨਹੀ ਰਹੇ। ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਪੰਥਕ ਗੈਰਤ ਦੀ ਖ਼ਮਾਂ ਦੇ ਇਕ ਬੇਮਿਸਾਲ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਕਸੀਮ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ ਹੈ, ਸੀਸ ਭੇਟ ਮਹੱਲਾ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਨ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵਿਚ ਭੀ ਉਹ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਕਾਰਨ ਪੈਰੋਲ ਪਰ ਰਿਹਾ ਹੋਕੇ ਆਏ ਸਨ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੁੜ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੇਹਲ ਜਾਣਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਚਿਆ ਓਹ ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਕੁਲ ੧੫੩ ਗਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸ: ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ਼੍ਰੋ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਰਾਜਾ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਨਾਭਾ ਭੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਬਾਰਾਂ ਬੀਬੀਆਂ ਅਤੇ ਚਾਰ ਬੱਚੇ ਭੀ ਇਸ ਦਿਨ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ੬ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ੩ ਸਾਲ ਤਕ ਸੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬੰਦੂਕਾਂ ਜਬਤ:— ਇਸ ਦਿਨ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਸਖਤੀ ਲਈ ਨਵੇਂ ਕਦਮ ਜਮਾਉਂਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਆਂ ੯ ਬੰਦੂਕਾਂ ਜ਼ਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦਿਨ ਇਹ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚੁਕੀਆਂ ਨਹੀ ਗਈਆਂ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ੯ ਇਹਨਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ੧੦ ਬੰਦੂਕਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ੫ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਭੀ ਜ਼ਬਤ ਕਰਕੇ ਚੁਕਕੇ ਲੈ ਗਈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਰੰਮ ਤੇ ਗੁਸੇ ਦੀ ਅੱਗ ਹੋਰ ਭੜਕ ਉਠੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹਨਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਜਬਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ; ਪਰੰਤੂ ਪਿਛੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ੪ ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਪੁਲੀਸ ਐਕਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੋਰਚਾ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਭਖਣ ਲਗਾ। ੨੯ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ੧੧੭ ਵੀਂ ਬਰਸੀ ਪਰ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਹੰਗਾਮੀ ਦਿਨ ਮਨਾਉਂਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ੨੭ ਜੂਨ ਨੂੰ **ਸ: ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮਾਨ'** ਮੈਂਬਰ ਸ੍ਰੋ: ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੪੦ ਅਤੇ ੨੮ ਜੂਨ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹ ਸਿੰਘ ਸ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਜੇਹਲ ਗਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਸਿਲਵਾਰ ਜੁਬਲੀ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਮਨਾਕੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਖਿੰਡਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ੭੦ ਜਥੇ ਮੋਰਚਾ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਨਾਅਰੇ ਲਾਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ੭੦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡਕੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਭਜ ਦੌੜ ਕਰਨੀ ਪਈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

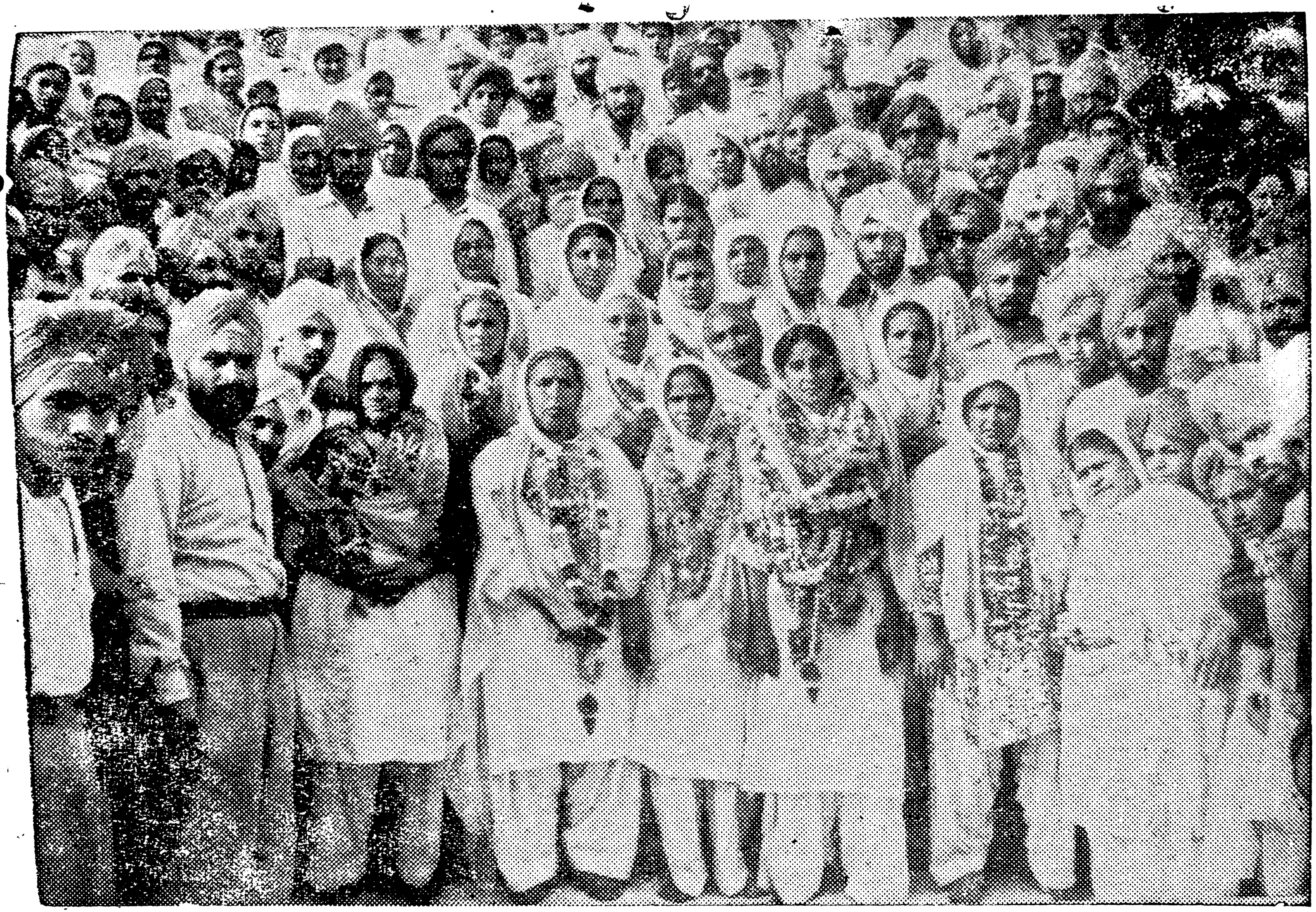

ਬੀਬੀ ਜਰਿੰਦਰਕੌਰ ਰੇਡੀਓ ਸਿੰਗਰ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਜਥਾ ਜਿਸਨੇ ੨੫ ਮਈ ਨੂੰ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹੰਗਾਮੀ ਦਿਨ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਪਾਸ ਹੁਣ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਲੰਟੀਅਰ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਜਮਾਂ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਮਾਰਚ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਾਵਲਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੇ ਧੜਾ ਧੜ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਲਈ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਕੁਝ ਹੰਗਾਮੀ ਦਿਨ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ੨੯ ਜੂਨ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਪੰਜਾਬ ਦਿਨ, ੩੦ ਜੂਨ ਨੂੰ ਘਲੂਘਾਰਾ ਦਿਨ ਅਤੇ ੩ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਿਨ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

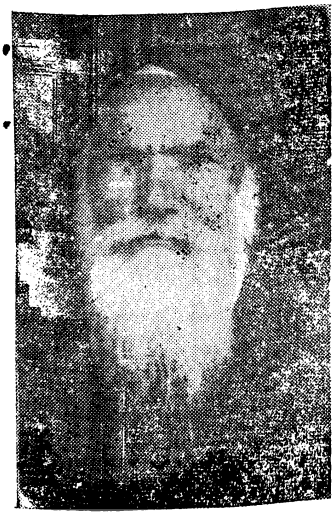

ਸ: ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਖਰੜ,

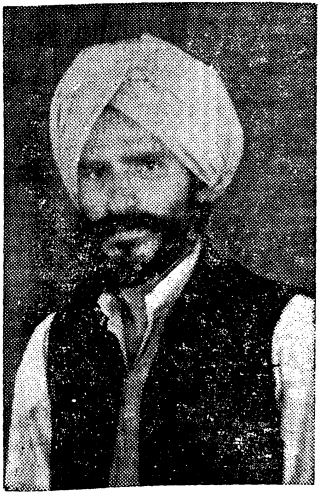

ਜਥੇਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਕਬੂਨੰਗਲ,

jab Digital Library | www.

੨੯ ਜੂਨ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਪੰਜਵੇਂ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ੍ਰਦਾਰ ਗੁਰਰਾਜ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਬਾਦਲ ਅਤੇ ਮੈਂਬਰ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਸਟੇਟ ਨੇ ਸੰਭਾਲੀ।

ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਮਹਾਜ਼ ਪਰ ਇਸ ਦਿਨ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਦੇ ਸ਼ਾਰੇ ਪਹਿਲੇ ਰੀਕਾਰਡ ਮਾਤ ਪਾ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਬਾਦਲ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਉਸ ਦਿਨ ੩੧੭ ਵਾਲੰਟੀਅਰਾਂ ਨੇ ਹਸਦੇ ਟਪਦੇ ਪੇਸ਼ਕਦਮੀ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਡੇਰੇ ਲਾਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ੧੧੭ਵੀਂ ਬਰਸੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ੧੧੭ ਵਲੰਟੀਅਰ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਮਨਾਉਂਣ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਦੋ ਸੌ ਹੋਰ ਵਾਧੂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਾਏ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੧੯ ਵਖ ਵਖ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਜੋਸ਼ ਇਟਨਾਂ ਵਧ ਗਿਆ ਕਿ ਭੀੜ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ, ਜਿਸ ਪਰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਗਰਮਾਂ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਭੀੜ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਦੋ ਨੌਜਵਾਨ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿਤੇ। ਸਤ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬਚੇ ਵੀ ਅਜ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ।

ਸ੍ਰੀ ਉਜਾਗਰ ਮਲ ਜੰਮੂ

ਸ੍ਰ: ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਭਰ ਗਈ ਅਤੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਲਈ ਰੋਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾਂ ਭੀ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਿਨ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹਨਾਂ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਲਈ ਰੋਟੀਆਂ ਅਕਾਲੀ ਹੈਡਕਵਾਟਰ ਤੋਂ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਹਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਰਾਤ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਰੋਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ।

੩੦ ਜੂਨ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਘਲੂਘਾਰਾ ਦਿਨ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੇ ਕੇਵਲ ੫੨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜੇਹਲਾਂ ਵਲ ਮਾਰਚ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਚੁਨਾਂਚਿ ਸ੍ਰ: ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਨਾਹਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਮੀਤ ਜਥੇਦਾਰ ਸ: ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ੨੯ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ, ੧੧ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ, ੨ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਤੇ ਦਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਨ। ਏਸੇਦਿਨ ਗਿਆਨੀ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਢਾਡੀ ਜਥਾ ਭੀ ਸਤਿਆਗਹੀਆਂ ਵਿਚ

ਜਥੇਦਾਰ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ
ਪਠਾਨਕੋਟ

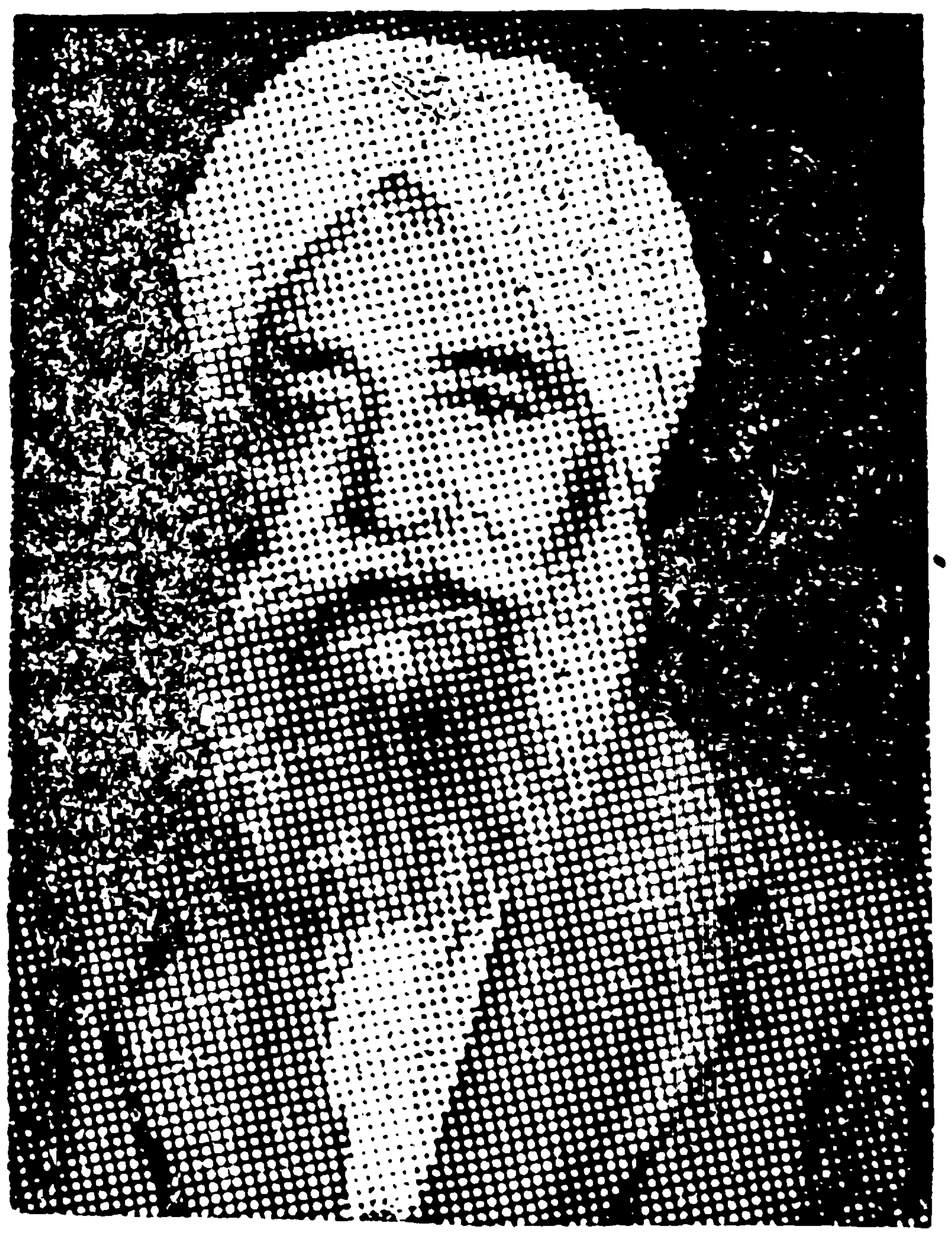

ਡਾ: ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ,
ਜਾਲੰਧਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਕੇ ਜੇਹਲ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਸ ਦਿਨ ੯੭੬੪ ਤਕ ਪੁਜ ਚੁਕੀ ਸੀ।

ਸ੍ਰਦਾਰ ਭਰਪੂਰ ਸਿੰਘ:—ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਭੀ ਏਸੇ ਦਿਨ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਹ ਲੁਧਿਆਨਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਫਾ ੧੧੭ ਤੇ ੧੮੮ ਅਨੁਸਾਰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਲਹਿਰ:—ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਲਹਿਰ ਭੀ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਵਲੋਂ ਚਲਾ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਹਨਾਂ ਵਾਲੰਟੀਅਰਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀ ਛਕਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਕੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਚੁਨਾਚਿ ੩੦ ਜੂਨ ਤੋਂ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਪਰ

ਪੈਪਸੂ ਦੇ ੩੪ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਹ ਜਥਾ ਸ: ਜੱਥਰ ਸਿੰਘ ਬਹੀਲਾ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ੨੬ ਮਈ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਇਆ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਮਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਰਦਾਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਰਹੱਦੀ, ਗਿਆਨੀ ਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਐਡੀਟਰ ਅਕਾਲੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਇਸ ਦਿਨ ਅੰਬਾਲਾ ਜੇਹਲ ਵਿਚੋਂ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ।

ਪਹਿਲੀ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਪੜ ਵੇਂ ਦਿਨ ਪੜ ਸਤਿਆ-ਗ੍ਰਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਗੜਤੀ, ਗਿਆਨੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਸਰਦਾਰ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੁਨਾਮ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਨਾਹਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਜੇਹਲ ਗਏ। ਤਕੜੀ ਬੂੰਦਾ ਬਾਂਦੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭੀ ਪੰਜਾਹ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤਾਂ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਇਕਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਕੁਚਲ ਦਿਆਂਗੇ:—ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਲਾਲਾ

੨੯ ਮਈ ਨੂੰ ਸ: ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. (ਪੈਪਸੂ)
ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਕਿਆਮ ਪੁਰਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ
ਹੇਠ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਇਆ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਅਤੇ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ ਪਹਿਲੀ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਦਬਾ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਏਸੇ ਦਿਨ ਖਾਲਸਾ ਦਲੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਾਂਗਰਸੀ ਮਹਾਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਚਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕੁਚਲਕੇ ਰਖ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ। ਵਿਚਾਰੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਤਰਸ ਜੋਗ ਹਾਲਤ ਸੀ, ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਲੀਡਰ ਤੇ ਰਾਜ ਅਧਿਕਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹਨਤਾਂ ਤੇ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ।

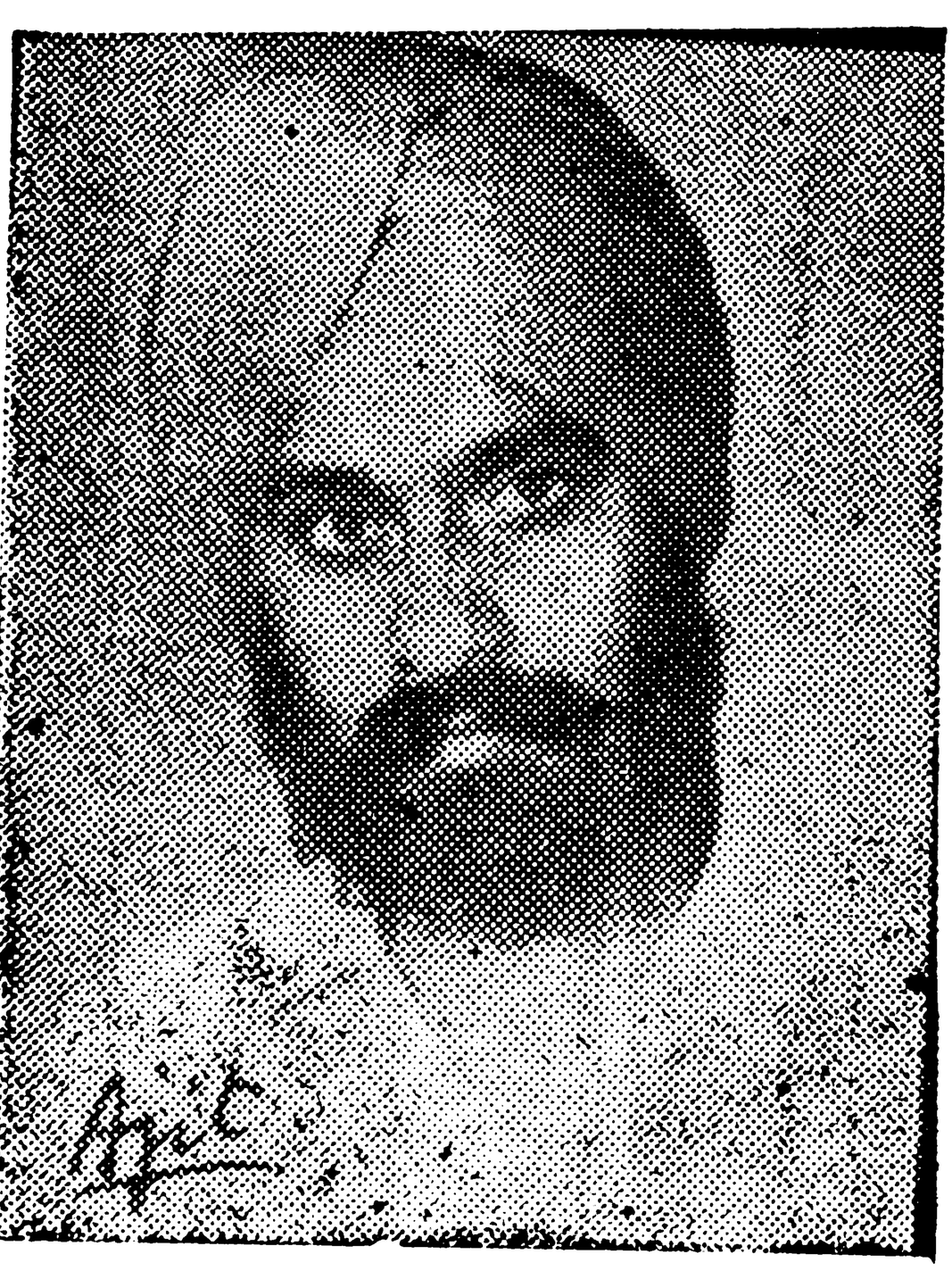

ਜਥੇਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰੀ
ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ

ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਚਨ ਸਿੰਘ
ਘੋੜਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕੁਚਲ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਤੇ ਧੂੰਆਂ ਧਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੋਰਚਾ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਅਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ੨ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇਵਾਲੇ ਦੀ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਸ਼ਦਾਰ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਦੋਰਾਹਾ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੯੪ ਸਿੰਘ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ, ਨੱਚਦੇ ਟਪਦੇ ਅਤੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਦੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਲਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ੯੪ ਵਾਲੰਟੀਅਰਾਂ ਵਿਚ ੫੯ ਸ੍ਰੀ ਫਤਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ, ੪ ਕਪੂਰਥਲਾ ਦੇ, ਇਕ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਦਾ ਅਤੇ ੨੯ ਜਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਸਨ। ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਵੈਦ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਇਸ ਦਿਨ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਇਕ ਇਕ ਲਖ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਪੈਪਸੂ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਸ: ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜਰਨਲਿਸਟ ਸਾਰੇ ਪੈਪਸੂ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ੨ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਹੰਗਾਮੀ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਭੁਲ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਿਖ ਕੌਮ ਇਹ ਮੋਰਚਾ ਫਤਹ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਛਡ ਦੇਵੇਗੀ। ਉਸਨੂੰ ਛੇਤੀ ਜਾਂ ਦੇਰ ਨਾਲ ਭਜਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ, ਲੋੜ ਪੈਣ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਕ ਲਖ ਆਦਮੀ ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਭੇਜਕੇ ਉਸਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੂਲਾਂ ਲਾਹ ਦਿਆਂਗੇ। ਸ਼ਦਾਰ

ਸ: ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜਰਨਲਿਸਟ

Digital Library | w

ਰਾਜਦਰ ਸਿਘ ਜਰਨਾਲਿਸਟ ਉਹਨਾ ਥੜ ਜਿਹ ਸਿਖ ਗਭਰੂਆ (ਵਿਚ)
ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਮੁਢਲੀ
ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਹੋ
ਕੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ
ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ
ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ
ਦਲ ਦੀ ਲੋਕ
ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਕ
ਨਵਾਂ ਚਮਤਕਾਰ
ਵਿਖਵਾਕੇ ਸਿਖ
ਕੌਮ ਦਾ ਪਿਛਲਾ
ਇਤਿਹਾਸ ਚੰਤੇ
ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ।

ਬੀਬੀ ਧੰਨ ਕੌਰ ਪਟਿਆਲੇ ਦਾ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾ ਜਥਾ

ਸ੍ਰ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਛਤੀ ਖੂਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਮਿ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਮਲਹੋਤਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਛੇਵਾਂ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ: ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੁਲੇਰ

ਪੰਜਵੇਂ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ਼੍ਰ: ਗੁਰਰਾਜ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਕੌਂਸਲ ਆਫਸਟੇਟ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਪਿਛੋਂ ਛੇਵੇਂ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ. ਨਰਿੰਦਰਸਿੰਘ ਭੁਲੇਰ ਥਾਪੇ ਗਏ। ਆਪ ਇਹ ਬਹਾਦੁਰ ਨੌਜਵਾਨ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ੧੯੪੭ ਵਿਚ ਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਂਗ ਮੁਸਲਮ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦਾਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਿਖੀ ਗੈਰਤ ਤੇ ਅਣਖ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਰਤ ਆਏ ਸਨ, ਆਪ ਹੁਣ ਬਟਾਲੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਮੋਰਚੇਲਈ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਵਰੰਟ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸਪੁਲੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਡੇ ਭਾਈਦੇਘਰ ਦਾਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਕੁਰਕਕਰ ਲਿਆਸੀ। ਆਖਰ ਹਾਈਕਮਾਂਡ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ੩ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਉਹ ਸਿਵਲ ਲਿਬਰਟੀਜ਼ ਦਿਨ ਪਰ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੧੫੭ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜਿੰਦਾਬਾਦ,ਆਜ਼ਾਦਭਾਰਤ ਜਿੰਦਾਬਾਦ, ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਏਤਹਾਦ ਜਿੰਦਾਬਾਦ ਅਤੇ ਹਰਿਆਨਾਂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਜਿੰਦਾ ਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ। ੮੫ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜਿਲੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ੨੦ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ੩੯ ਅੰਬਾਲਾ, ੭੦ ਜਾਲੰਧਰ, ਤੇ ਚਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਨ। ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਬਟਾਲਾ ਅਤੇ ਸ. ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਫੁਲਕਾ, ਫਿਰੋਜਪੁਰ ਦੇ ਜਥੇ ਦੇ

ਸ: ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੁਲੇਰ

{ਅਗਲੇ ਦੋ ਸਫੇ (੯੬-੯੭) ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਛਪ ਗਏ ਹਨ, ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਦਰੁਸਤੀ ਕਰ ਲੈਣੀ।}

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚਾਰ ਜੁਲਾਈ ਦਾ ਕਾਲਾ ਦਿਨ

ਭਾਵੇਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਉਠ ਖੜੀ ਸੀ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਡੀਸਿਪਲਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਇਸ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਵਲੋਂ ਭੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੋਰਚੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ ਨੇ ਪੰਡਤ ਪੰਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਆਦਮੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਹਿਲੋਂ ਫੜ ਲਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਮੋਰਚਾ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਕ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਗਲਤ ਫਹਿਮੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਕੁਚਲ ਦੇਣ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦੇਕੇ ਮੋਰਚਾ ਲਵਾਇਆ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਹੋਣ ਲਗੇ, ਅਠ ਨੌ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ, ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਮੁਕ ਗਈ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿਖ ਹੋਰ ਉਮਡਦੇ ਹੋਏ ਹੜ੍ਹ ਵਾਂਗ ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਵੜਨ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸੱਚਰ ਸਾਹਿਬ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਕ ਅਵੱਸਥਾ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਜੀਬ ਸੀ, ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਉਹ ਇਸ ਕੰਬਲੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਰਲੇ ਲੈਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ, ਪ੍ਰ ਤੂ ਉਪਰੋਂ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਚਲ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਜੂਨ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਹਫਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਰਨ ਲਈ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਜਾਲੰਧਰ ਡਵੀਜ਼ਨ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਸਕੀਮ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ। ਦਸਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਉਸਨੇ ਲਾਲਾ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਘਬਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਦਮਗਜਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਐਕਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਦਿਓ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਸੁਟਾਂਗਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਹ ਖੁਲੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ. ਸਜਨ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਜਥੇ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗਿ: ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਸਿਵਲ ਲਿਬਰਟੀਜ ਦਿਨ ਪਰ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਗਿ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੀ.ਏ. ਸ. ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨਾਗ ਭੀ ਸਨ।

ਇਸ ਦਿਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਜਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਗਏ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਸ੍ਰਦਾਰਨੀ ਮਨਮੋਹਨ ਕੌਰ ਰਾੜੇਵਾਲਾ ਮੈਂਬਰ ਪੈਪਸੂ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੇ ਭੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਦਿਨ ਦੀਆਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਪਿਛੋਂ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਚੁਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੋ ਢਾਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ।

ਗਿ: ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ 'ਗੰਧਰਭ'

ਸ: ਮਖਨ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋ: ਕਮੇਟੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਛੁਟੀ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈ। ਗਾਲਬਨ ੪ ਜੁਲਾਈ ਤੋਂ ੯ ਜੁਲਾਈ ਤਕ 'ਐਕਸ਼ਨ' ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਛੁਟੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਲਈ ਪੇਸ਼ਬੰਦੀਆਂ ਕਈਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਕਿਸੇ ਗੜਬੜ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਪੁਲੀਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਪ ਜੰਗਲਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਟਲ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਕਹਿਕੇ ਲਗਵਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਵਲੰਟੀਅਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪੁਲੀਸ ਉਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕਦਮ ਪਰੇ ਖੜੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਜੰਗਲੇ ਤੋਂ ਅਗੇ ਵਧਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਪੁਲੀਸ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਜੰਗਲੇ ਤੋਂ ਅਗੇ ਕੋਈ ਬਾਵਰਦੀ ਪੁਲੀਸ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੂਨ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਵਾਲਿਆਂ ਇਹ ਜੰਗਲਾ ਚੁਕਵਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਬਾਵਰਦੀ ਪੁਲਸੀਏ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਦਫਤਰ ਤਕ ਏਧਰ ਓਧਰ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਕ ਦਿਨ ਤਾਂ ਕੁਝ ਪੁਲਸੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਉਸਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਭੀ ਭੰਗ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਥੋਂ ਕਢਿਆ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕੀੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਡੇ ਡਰਾਮੇ ਦਾ ਰੀਹਰਸਲ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੇਸ਼ਬੰਦੀ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ੨੪ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੇ ਲਾਇਸੰਸ ਜ਼ਬਤ ਕਰਕੇ ਪੁਲੀਸ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਲੈ ਗਈ। ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਵਰਕਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਤੇ ਪਸਤੌਲਾਂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੀ ਬੰਦੂਕ ਤੇ ਪਸਤੌਲ ਭੀ ਪੁਲੀਸ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਤੋਂ ਚੁਕਕੇ ਲੈ ਗਈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਕਿਧਰੇ ਇਹਨਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਨਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

zed by Panjab Digital Library | www.panjabdig

ਪਲੀਸ ਲਾਠੀ ਚਾਰਜ ਕਰਕੇ ਮੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਲ ਧੱਕ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪਲੀਸ ਦੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅਕਾਲ ਤਖੰਤ ਪਾਸ ਕੰਧ ਵਿਚ ਜਾ ਲਗੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

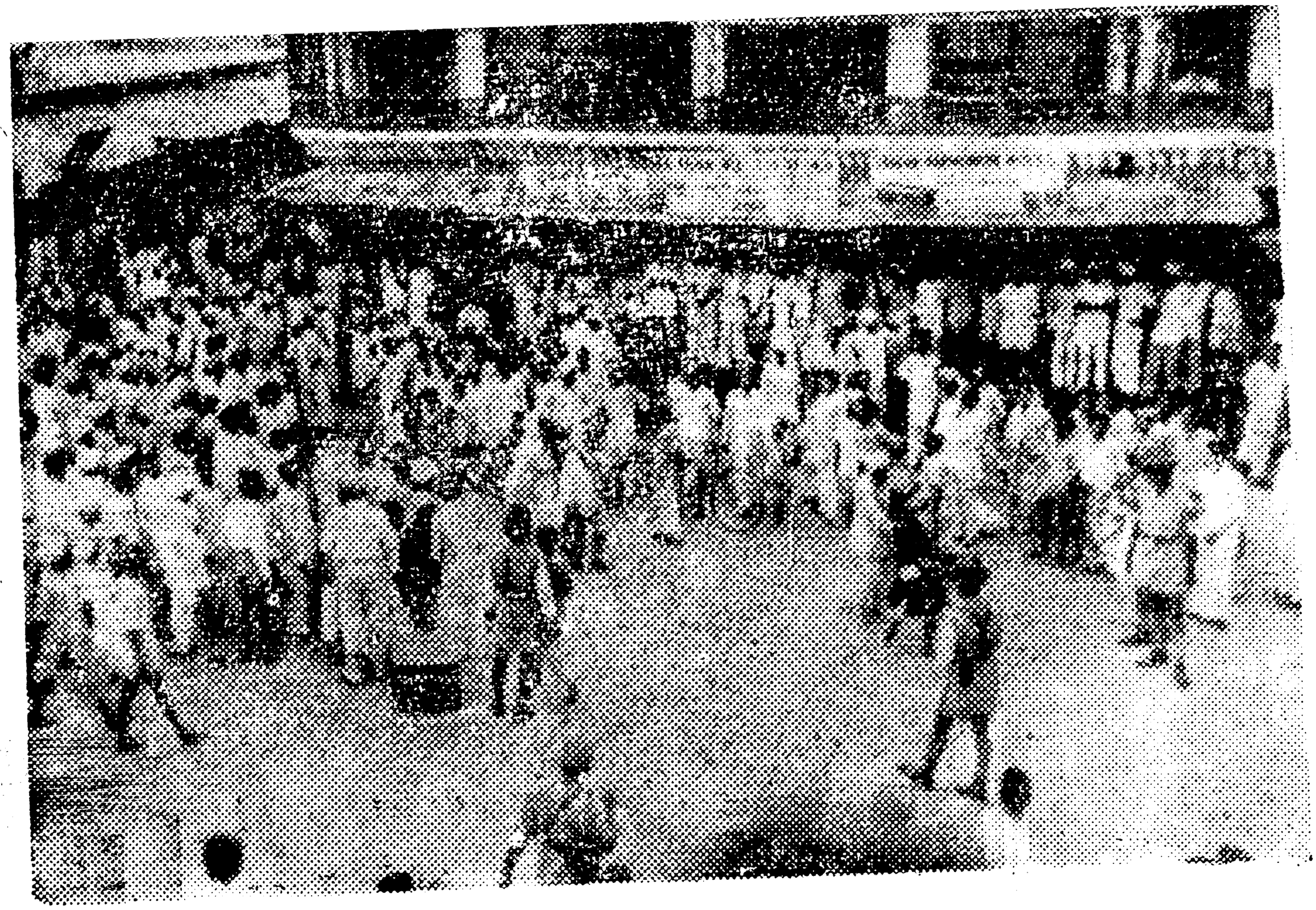

ਫਸਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ੬ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਘੰਟਾਘਰ ਚੌਕ ਵਿਚ ਗੈਰ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ

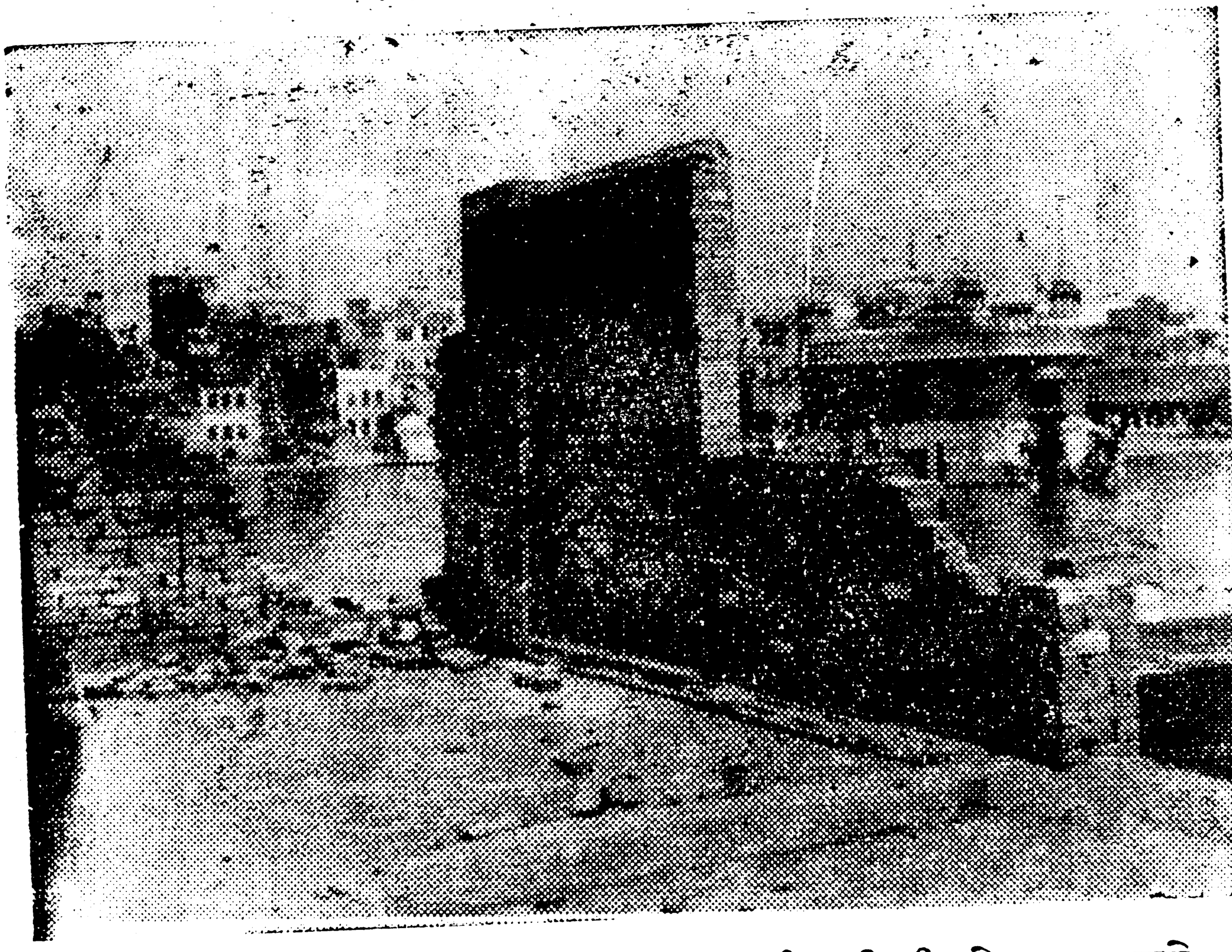

ਪਲੀਸ ਐਕਸ਼ਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਧ ਡਿਗੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

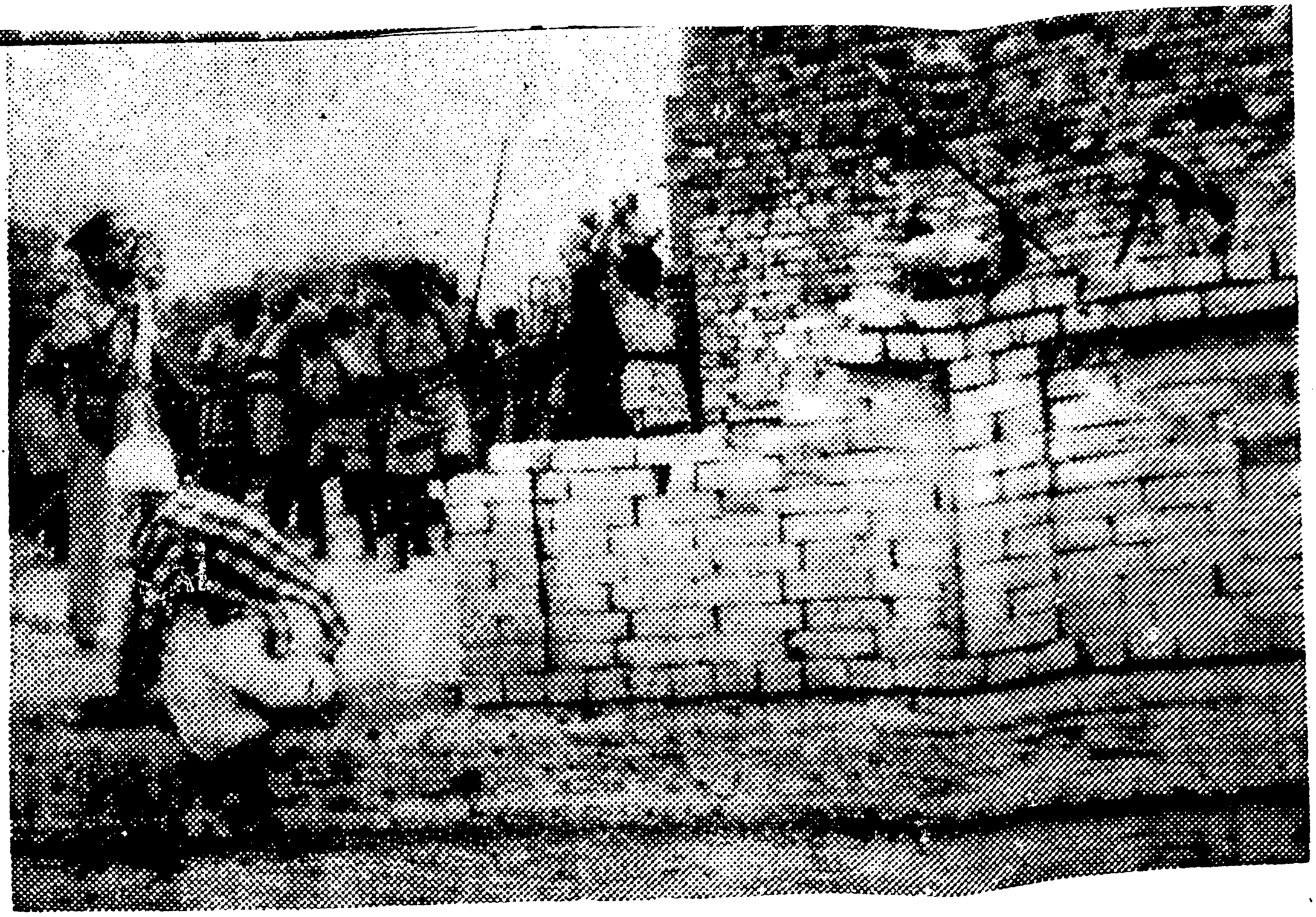

੪ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਬਾਵਰਦੀ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਹਮਲਾ,
ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਪੁਰ ਅੰਧਾਧੁੰਦ ਤਸ਼ਦਦ ਤੇ ਪੁਲੀਸ ਅਫ਼ਸਰ ਦਾ ਤਾਣਿਆ ਪਸਤੌਲ ਵੇਖੋ ।

ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸੁਟੇ ਹੋਏ ਟੀਅਰ ਗੈਸਾਂ ਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਐਕਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ—ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਪੁਲੀਸ ਐਕਸ਼ਨ ੩ ਤੇ ੪ ਜੁਲਾਈ ਦੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਵਖ ਵਖ ਟੋਲੀਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜਥੇਦਾਰ ਅਛਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕਾਇਮਮੁਕਾਮ ਸਕੱਤ੍ਰ ਗਿਆਨੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ ਪਰ ਛਾਪੇ ਮਾਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸਵਾਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਪਾਸ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਵੀ ਵਰੰਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਰਾਤ ਦੇ ਸਾਢੇ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਪੁਲੀਸ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਪਰ ਪੁਜੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਪੁਛਿਆ—'ਮੇਰੇ ਵਰੰਟ ਕਿਥੇ ਹਨ?' ਉਤਰ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਇਨਚਾਰਜ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ—'ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਵਰੰਟ ਹਾਂ।'

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਹੈਡਗ੍ਰੰਥੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਮੌਕਾ ਹੁਣ ਇਤਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਆਇਆ ਜਦ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਾਂਗਰਸ ਸ਼ਕਾਰ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਸੁਟਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਝਿਆ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਰੰਗ ਹਨ।

ਅਸਲ ਵੱਡਾ ਐਕਸ਼ਨ ਸਵੇਰੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਜਦ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਪੁਲਸੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਆਪ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਾਕੇ ਰੋਕ ਲਏ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਪਰ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਸਖਤ ਪਹਿਰਾ ਬਿਠਾਕੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰਾਂ, ਦਫਤਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਦਫਤਰ ਪਰ ਇਕੋ ਵਾਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਿਲੀ, ਕਾਨਪੁਰ, ਅੰਦੌਰ, ,ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥੇ ਸੁਤੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ। ਦਰਜਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਟਰੱਕਾਂ ਦਾ ਕਾਫਲਾ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇਂ ਖੜਾ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੰਜ ਛੇ ਸੌ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਟਰੱਕਾਂ ਵਿਚ ਬਿਠਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਤਵਾਲੀ ਅਤੇ ਕੋਤਵਾਲੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜੇਹਲ ਪੁਚਾ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈਪਸੂ ਰਿਆਸਤੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ. ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਦਿਲੀ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਦਰੇ ਦੇ ਸ. ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਭੀ ਸਨ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚੋਂ ਮਾ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਬੰਧੀ ਸ: ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ, ਸ: ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ 'ਨਿਰਾਸ' ਗੁਜਰਖਾਨੀ ਅਤੇ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿਰਕਰਦਾ ਲੀਡਰ ਸ: ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ. ਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸ: ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾਂ ਦਿਮਾਗ ਖਿਆਲ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੇ ਸਮਾਨ ਦੀ ਉਸ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਛੇ ਘੰਟੇ ਫੋਲਾ ਫਾਲੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਪਤਰਾਂ ਪਰ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਜੀ ਚਿਠੀਆਂ ਭੀ ਸਨ, ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪੁਲੀਸ ਪਿਛੋਂ ਕਈ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਮਾਰਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ਉਸਦੇ ਕੁਝ ਭੀ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਜਿਤਨੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਸਨ, ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ। ਦਫਤਰ ਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦਫਤਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਅਲਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਤਾਲੇ ਤੋੜਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫੋਲਾ ਫਾਲੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸੇਫ ਦਾ ਤਾਲਾ ਭੀ ਤੋੜ ਲਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਛੇ ਸੌ ਰੁਪੈ ਨਿਕਲੇ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਰਕਮ ਪੁਲੀਸ ਲੈਕੇ ਨਹੀਂ ਗਈ, ਦਲ ਦੇ ਇਕ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਗਈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਕੇਵਲ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਜਿਤਨੇ ਮੁਸਾਫਿਰ ਉਥੇ ਸੁਤੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਧਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸ: ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀਆ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਲੀਸ ਲੈ ਗਈ; ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕੀ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਕੁਝ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਛਡ ਦਿਤਾ। ਕਲਸੀਆ ਜੀ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਬਤੌਰ ਇਕ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਪਰ ਛਾਪੇ ਵੇਲੇ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ: ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਭੀ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤਕ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਲਾਰੀਆਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਢੋਆ ਢੁਆਈ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਮਹਾਸ਼ਾ.ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਇਹ ਪੁਲੀਸ ਐਕਸ਼ਨ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪੁਜੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਜੋ ਘਟੋ ਘਟ ਉਸ ਦਿਨ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਸਕੇ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਦੀਵਾਨ ਨੂੰ ਨਾ ਰੋਕਿਆਜਾਵੇ, ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਫੇਅਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇਸਲਈ ਉਸਨੇ ਅਗਲਾ ਕਦਮਮੰਜੀਸ ਹਿਬ ਤੇ ਦੀਵਾਨਅਸਥਾਨ ਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁਲੀਸ ਐਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਗੇ ਵਧਾਉਂਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਿਖਰ ਦੁਪੈਹਰੇ ਲਾਠੀਆਂ, ਬੰਦੂਕਾਂ, ਪਸਤੌਲਾਂ ਅਤੇ ਟੀਅਰਗੈਸਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋਕੇ ਪੁਲੀਸ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਮੀ ਇਸ ਧਾਵੇ ਲਈ ਪੁਜ ਗਏ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਵੈਨ ਦੁਵਾਰਾ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਦਫਾ ੧੪੪ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਥਾਂ ਦੀਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ, ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਇਸ਼ਤਿਆਲ-ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਰੰਜ ਤੇ ਗੁਸੇ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਰਦਾਰ ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰਖਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰਖਣ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੀਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਜਿਸ ਪਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੀਬੀਆਂ ਸਖਤ ਧੁਪ ਵਿਚ ਜੋੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਦੀਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਤਕ ਬੈਠ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਹੋਰ ਪੇਸ਼ਕਦਮੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਕੁਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਹਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਇਸ ਭੜਕਾਹਟ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਦੋਵੇਂ ਲੀਡਰ ਸ. ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਰਖਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਚਾਨਕ ਫੌਜ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵੀ ਭੰਗ ਹੋ ਗਈ। ਫੌਜ ਦੇ ਇਕ ਦਸਤੇ ਨੇ ਆਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਸਾਹਮਣੇ ਸੜਕ ਪਰ ਫਲੈਗ ਮਾਰਚ ਕਰਨਾ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸ਼ਾਂਤ ਸਾਗਰ ਜਿਹੇ ਅਡੋਲ ਸੁਭਾਅ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਭੀ ਉਸਸਮੇਂ ਗੁਸੇਤੇਜੋਸ਼ ਦਾ ਜਵਾਰਭਾਟਾ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਵੇਹੜੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਪਰ ਵਿਗੜ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੂਬ ਸੁਣਾਈਆਂ। ਉਹ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਉਠਕੇ ਜੰਗਲੇ ਪਰ ਆਣ ਚੜੇ ਅਤੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਨਾਲ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਭਰ ਗਿਆ। ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਜਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਗੜਦੇ ਵੇਖੇ ਤਾਂ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਸ:ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਫੌਜ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਉਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਚੁਨਾਚਿ ਫੌਜ ਵਾਪਸ ਚਲੀ ਗਈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਸੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਵੇਹੜੇ ਦੇ ਜੰਗਲੇ ਪਰ ਖੜੇ ਹੋਕੇ ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ—"ਸਿੰਘੋ! ਹੁਣ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਾਨੂੰ ਅਜ ਗੋਲੀਆਂ ਖਾਣੀਆਂ ਪੈਣੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹੋ ਵੀਰ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਕਿ ਜੋ ਗੋਲੀਆਂ ਖਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣ, ਬਾਕੀ ਚਲੇ ਜਾਣ।" ਪਰ ਇਕ ਵੀ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਸਿੰਘਣੀ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ, ਸਭ ਗੋਲੀਆਂ ਖਾਣ ਲਈ ਡਟ ਗਏ,ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਦੇ ਬਟਨ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤੇ।

ਗੋਲੀਆਂ, ਗੈਸ, ਡਾਂਗਾਂ ਤੇ ਇਟਾਂ

ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਾਰਾ ਰਾਹ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੇ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹਰ ਤਸ਼ੱਦਦ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਗੈਸਾਂ ਤੇ ਡਾਂਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਟੀਅਰਗੈਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਬੰਬ ਉਸ ਥਾਂ ਛਡਿਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਕਿ ਸੰਗਤਾਂ ਜੋੜੇ ਰਖਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਗਦੜ ਮਚਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ; ਫੇਰ ਵੀ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੀਬੀਆਂ ਡਟੇ ਰਹੇ। ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਟੀਅਰ ਗੈਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਬੰਬ ਸੁਟੇ ਅਤੇ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਲਾਠੀ ਚਾਰਜ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਤਸ਼ਦਦ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਪੁਲੀਸ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਸਥਾਨ ਪਰ ਪੁਜ ਗਈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਭੀ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਗੈਸੀ ਗੋਲੇ ਛਡੇ ਤੇ ਲਾਠੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚਾਰਜ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਇਸ ਤਸ਼ੱਦਦ ਨਾਲ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ, ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਵਲ ਪਿਛੇ ਹਟਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਵੱਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਫੇਰ ਡਟ ਗਈਆਂ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਅਜ ਆਪਣੀ ਆਈ ਪਰ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਰਤਾ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਤਸ਼ੱਦਦ ਜਾਰੀ ਰਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਪਰ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਟਾਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਉਸਦਾ ਰਵੀਆ ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਜੀਬ ਸੀ, ਉਹ ਕਦੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਇਟਾਂ ਪਥਰ ਵਜ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਅੰਦਰੋਂ ਪੁਲੀਸ ਪਰ ਪਸਤੌਲ ਨਾਲ ਸਤ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪੁਲਸੀਏ ਨੂੰ ਜ਼ਖਮ ਨਹੀ ਆਇਆ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਉਹ ਗੋਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਫੁਲ ਹੋਣ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਟਾਂ ਵਟਿਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੜਕੀ ਹੋਈ ਭੀੜ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਗਲ ਬਿਲਕੁਲ ਝੂਠੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਹੋਰ ਪੁਲਸੀ ਤਸ਼ੱਦਦ ਲਈ ਬਹਾਨਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਘੜੀ ਗਈ ਸੀ। ਪੁਲੀਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਲੰਗਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਸਥਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਗੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਭਾਈ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਪਰ ਜਾ ਚੜੀ। ਗਿਆਨੀ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਭੀ ਟੀਅਰ ਗੈਸ ਦੇ ਬੰਬ ਸੁਟੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਤੇ ਬੇਇਜ਼ਤ ਕਰਕੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਕਤ ਤਿੰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਖੜੇ ਹੋਕੇ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਟੀਅਰ ਗੈਸ ਦੇ ਬੰਬ ਸੁਟੇ, ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਅਤੇ ਇਟਾਂ ਪੱਥਰ ਭੀ ਮਾਰੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵੇਖੀ ਗਈ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਵਾਲੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਟੇ ਵੱਟੇ ਭੀ ਮਾਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਧੱਕਮ-ਧਕੀ ਵਿਚ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦੀਵਾਰ ਡਿਗ ਪਈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਆਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ । ਜੋ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਭੀ ਕਈ ਸਿਖ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ, ਜ਼ੋ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾਖਲ ਕੀਤੇ ਗਏ । ਸ੍ਰੋ: ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ. ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰੈਸ ਦੇ ਨਾਮ ਇਕ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਕਿ ਘਟੋ ਘਟ ਦੋ ਸਿਖ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਮਰ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਸਦੀ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਪੁਲੀਸ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਤਰਦੀਦ ਨਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਗੈਸੀ ਗੋਲੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਅੰਧਾ-ਧੁੰਦ ਛਡੇ ਗਏ, ਗੈਸ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੇਠਲੀ ਤੇ ਉਤਲੀ ਮੰਜ਼ਲ ਵਿਚ ਵੀ ਪੁਜ ਗਈ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਅਖੰਡਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਗਈ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਅਜੇ ਵੀ ਕੰਧਾਂ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਾਫ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਭੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਜਿਹੜੇ ਟੀਅਰ ਗੈਸ ਬੰਬ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਵਿਚ ਛਡੇ ਗਏ; ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੋਲ ਭੀ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਇਕ ਥਾਂ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਰਖ ਲਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੋਟੋ ਤਸਵੀਰ ਭੀ ਤੁਸੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਵਿਚ ਟੀਅਰ ਗੈਸ ਦੇ ਗੋਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੈਸ ਨਿਕਲਣ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਭੀ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਭੰਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਕੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ

ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਭੰਗ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਤਿਆਚਾਰ ਕੀਤੇ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸਿਖ ਜਗਤ ਤੜਪ ਉਠਿਆ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਿਖ ਭੀ ਰੋਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕੇ; ਪੰਤੂ ਜਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਇਸ ਅੱਗ ਨਾਲ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਫੇਰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕਤੱਈ ਕੁਚਲਣਾਂ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਉਸ ਇਕ ਦਿਨ ਲਈ ਭੀ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ, ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਉਸ ਨੇ ਬੰਦ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ, ਗੋਸੀ ਗੋਲੇ ਸੁਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਡਾਗਾਂ ਖੜਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪਸਤੌਲਾਂ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਤਾਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਪੰਤੂ ਸਿਰਲਥ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਨੌਜਵਾਨ ਫੇਰ ਭੀ ਆਪਣੇ ਕਰਤਵ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਲੀਡਰ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸਨ ਪੰਤੂ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਪਰ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਪਰ ਭੀ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੁਕ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਨੌਜਵਾਨ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਬੋਲਦੇ ਰਹੇ, ਪੰਤੂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਜਥੇਦਾਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤੁੜ,ਜਥੇਦਾਰ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਠੇਠਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਤਿਆ ਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅਗੇ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ੬੩ ਨੌਜਵਾਨ ਅਗੇ ਵਧੇ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸਾ ਕਰਕੇ, ਮੱਥੇ ਟੇਕਕੇ ਤੇ ਸਿਰੋਪਾ ਲੈਕੇ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਤਸੱਦਦ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਦੇ ਅਜਿਤ ਹਥਿਆਰ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਡੱਟ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਬਹਾਦੁਰਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵੇਖਕੇ ਲੋਕ ਅੱਸ਼ ਅੱਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਸ ਕੌਮ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਨ ਮਿਟਣ ਦਾ ਜਜਬਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨੀਚਾ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਕੰਧਾਂ ਟਪਕੇ ਸ੍ਰੀ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਡਾਂਗਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਪਰ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਲਾਠੀਆਂ ਬਰਸਾਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ ਦੇ ਬੀ. ਟੀ. ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਪੰਥਕ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਜਫਾ

੪ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਐਕਸ਼ਨ ਸੋਚੀ ਸਮਝੀ ਹੋਈ ਸਕੀਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਐਕਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਖਬਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਪੰਥਕ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਤੋੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਹਾਕਮ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦਾ ਕੱਢ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

੪ ਜੁਲਾਈ ਦਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾਂ 'ਪ੍ਰਭਾਤ' ਤੇ 'ਅਕਾਲੀ' ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ

ਸ: ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤਰਨ ਤਾਰਨ

ਸ: ਭਾਨ ਸਿੰਘ ਵਕੀਲ ਲੁਧਿਆਨਾ

ਸ: ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਕਾਹਨ ਪੁਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੁਜੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰੈਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਡਾਕ ਐਡੀਸ਼ਨ ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਚਾੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ। ਸਟਾਪ ਪ੍ਰੈਸ ਨਾਲ ਮਾਰਨਿੰਗ ਐਡੀਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਖਰੀ ਕਾਪੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਪਰ ਚੜ੍ਹ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ। ਰਾਤ ਦਾ ਇਕ ਪਹਿਰ ਲੰਘ ਚੁਕਿਆ ਸੀ ਤੇ ਦਫਤਰੀ ਮਾਰਨਿੰਗ ਐਡੀਸ਼ਨ ਤੋਰਨ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਨੀਊਜ਼ ਐਡੀਟਰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਮੇਜ਼ਾਂ ਪਰ ਬੈਠੇ ਹਾਲਾਂ ਹੋਰ ਖਬਰਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂਕਿ ਕੋਈ ਗਲ ਰਹਿ ਨਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਇਕ ਤਕੜੀ ਧਾੜ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਆਣ ਵੜੀ। ਕੁਝ ਪੁਲਸੀਏ ਐਡੀਟਰਾਂ, ਕਾਤਬਾਂ ਤੇ ਦਫਤਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਪਰ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਦੋਹਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਪਰਚਿਆਂ ਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਅਕਾਲੀ' ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਫਰਮੇ ਅਤੇ

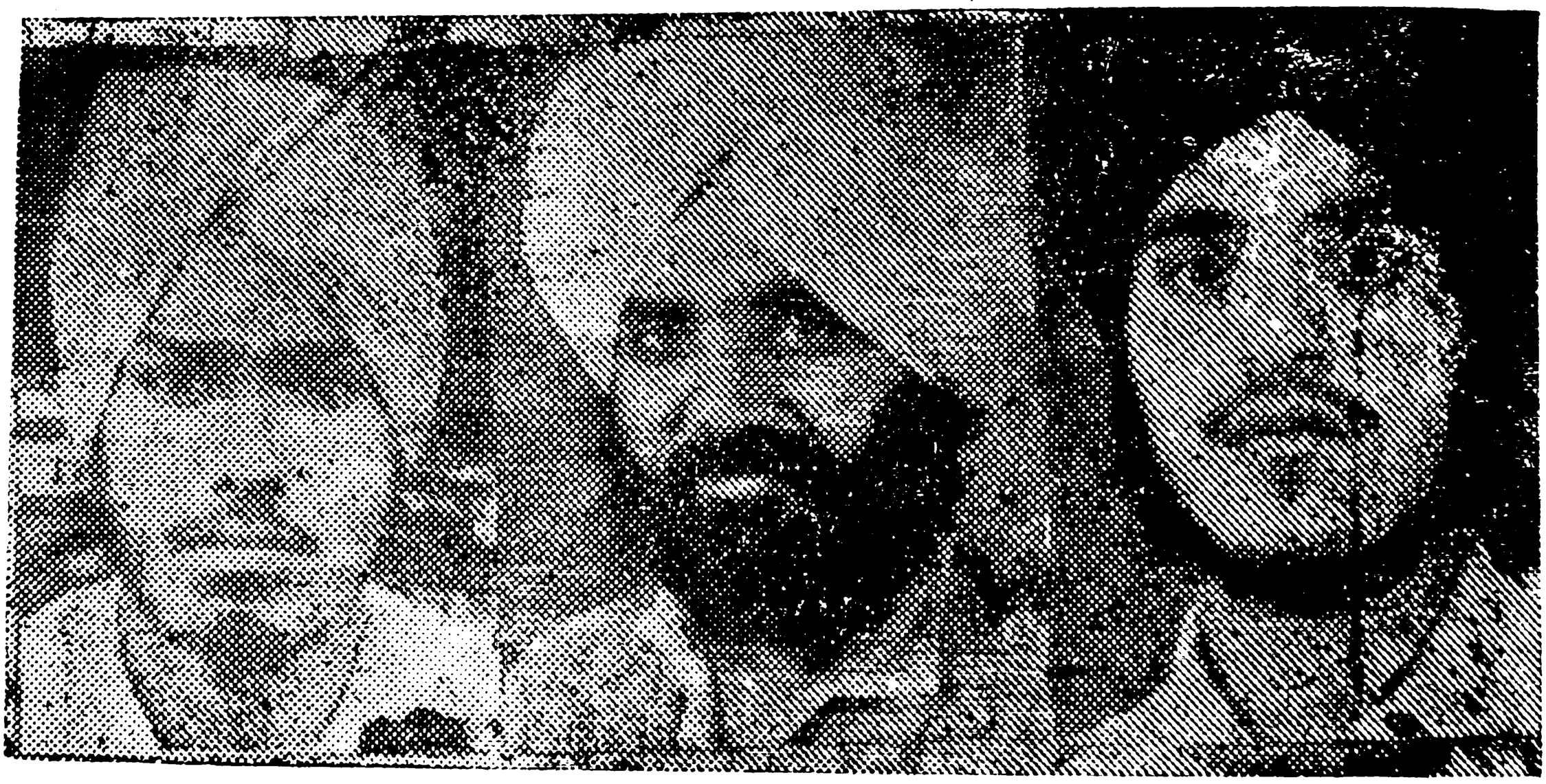

ਸ: ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਲੁਧਿਆਨਾ

ਸ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸੰਘ
ਫਗਵਾੜਾ

ਸ: ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ 'ਨਿਧੜਕ'
ਪਾਨੀਪਤ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

'ਪ੍ਰਭਾਤ' ਦੀਆਂ ਪਲੇਟਾਂ ਕ਼ੀ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਛਪੇ ਤੇ ਅਣਛਪੇ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਖਰੜੇ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਸਕੇ, ਉਹ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲ ਲਏ। ਇਸ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਪ੍ਰੈਸ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਤਾਲੇ ਮਾਰ ਦਿਤੇ ਗਏ।

ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੇ ਜੱਫੇ ਵਾਲੀ ਗਲ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਦਸ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ, ਉਸ ਪਾਸ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣ, ਅਖਬਾਰ ਜ਼ਬਤ ਕਰਨ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰੈਸ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵਰੰਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਲੋਂ ਵਰੰਟ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਮੰਗ ਕਰਨ ਪਰ ਟਾਲਮਟੋਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਪਰ ਜ਼ੁਮੇਵਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਮਾਲ ਨੂੰ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਜੋ ਫਹਿਰਿਸਤ ਬਣਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੇਣ ਅਥਵਾ ਫਹਿਰਿਸਤ ਪਰ ਦਸਤਖਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਪੁਲੀਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਹ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਤਕ ਫੋਲਾ ਫਾਲੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ

ਫੋ: ਸਤਬੀਰ ਸਿੰਘ
ਐਮ. ਏ.

ਗਿ: ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਮੁਕਤਸਰ

ਸ: ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚਾਹਿਆ ਚੁਕਕੇ ਲੈ ਗਈ। ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਅੱਧੀ ਦਰਜਨ ਜਵਾਨ ਇਕ ਹੈਡ ਕਾਨਸਟੈਬਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ਪਹਿਰੇ ਪਰ ਬਿਠਾ ਗਈ।

'ਅਜੀਤ' ਤੇ 'ਅਕਾਲੀ ਪਤਰਕਾ' ਨਾਲ ਭੀ ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਏਹੋ ਹੀ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਵੇਰੇ ਪਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਪਾਬੰਦੀ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਪਰ ਲਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਅਖ਼ਬਾਰ ਛਪਣ ਪਰ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਪਰ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਖਬਾਰ ਛਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਕਿਉਂਕਿ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨਾ ਛਪਣ ਦੇਣ ਦੀ ਤਕੀਦੀ ਹਦਾਇਤ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਭੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰੈਸ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਜਾਂ ਮੋਰਚੇ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਛਾਪੇਗਾ, ਉਸਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਜਿੰਦਰੇ ਮਾਰ ਦਿਤੇ ਜਾਨਗੇ। ਪੰਜ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਮਕਸਦ ਦੀ ਲਿਖਤੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਸ: ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸ: ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਪਠਾਨਕੋਟ

ਸ: ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸ: ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਨਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਾਕੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦਾ ਦਰਵਾਜਾ ਖੜਕਾਇਆ ਗਿਆ। ਫਾਜਲ ਜੱਜਾਂ ਨੈ ਪਟੀਸ਼ਨ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਦਾਖਲ ਕਰ ਲਈ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਰਜੀ ਤੌਰ ਪਰ ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਦੋਹਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਸ: ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ ਤੇ 'ਨਾਜ਼' ਸਾਹਿਬ ਚੰਡੀਗੜ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ।

ਚਾਰੇਅਖਬਾਰ ੪ਤੋਂ ਲੈਕੇ ੮ ਜੁਲਾਈ ਤਕ ਬੰਦ ਰਹੇ;ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਡਿਪਟੀ ਸੁਪ੍ਰਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਪੰਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਜਿਥੇ ਪੁਲੀਸ ਐਕਸ਼ਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਹਿਸਾ ਇਤਨੇ ਦਿਨ ਇਹਨਾਂ ਪੱਥਕ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਰਖਣਾ ਭੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲਣ। ਇਸ ਲਈ ਕੇਵਲ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਹੀ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ; ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖਬਰਾਂ ਛਾਪਣ ਤੋਂ ਭੀ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਖੇਡ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਹੀ ਖੇਡੀ ਗਈ ਸੀ।

ਜ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮਲੋਟਮੰਡੀ

ਸ: ਸੁਰਾਂਇਨ ਸਿੰਘ ਅੰ ਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਬੀਬੀ ਸ਼ਤਵੰਤ ਕੌਰ ਅੰ ਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸ: ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਜ਼ਾਜ਼ ਅਨੰਦਪੁਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੰਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਲੰਘ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਪਰ ਇਹ ਜੱਫਾ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪ ਢਿੱਲਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿਟੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਮਨਜੂਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੈਸ ਵਾਪਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਸਾਮਾਨ ਪੁਲੀਸ ਚੁਕ ਕੇ ਲੈ ਗਈ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਨੇ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਤਾ। ੮ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਇਹ ਸਾਮਾਨ ਵਾਪਸ ਲੈਂਦਿਆਂ ਰਾਤ ਦੇ ੧੧ ਵਜ ਗਏ, ਇਸ ਲਈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ੯ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ੧੦ ਤਾਰੀਖ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਅਖਬਾਰ ਫੇਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਸਨ।

ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਗਿਦੜ ਚਾਲਾਂ

੪ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਵਰਤਕੇ ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਭਿਆਨਕ ਅਤਿਆਚਾਰ ਜਿਸ ਮਕਸਟ ਲਈ ਕੀਤੇ ਸਨ ਉਹ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਅਥਵਾ ਦੀਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਕਰਕੇ ਉਹ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਫੇਅਲ ਕਰਨ ਲਈ

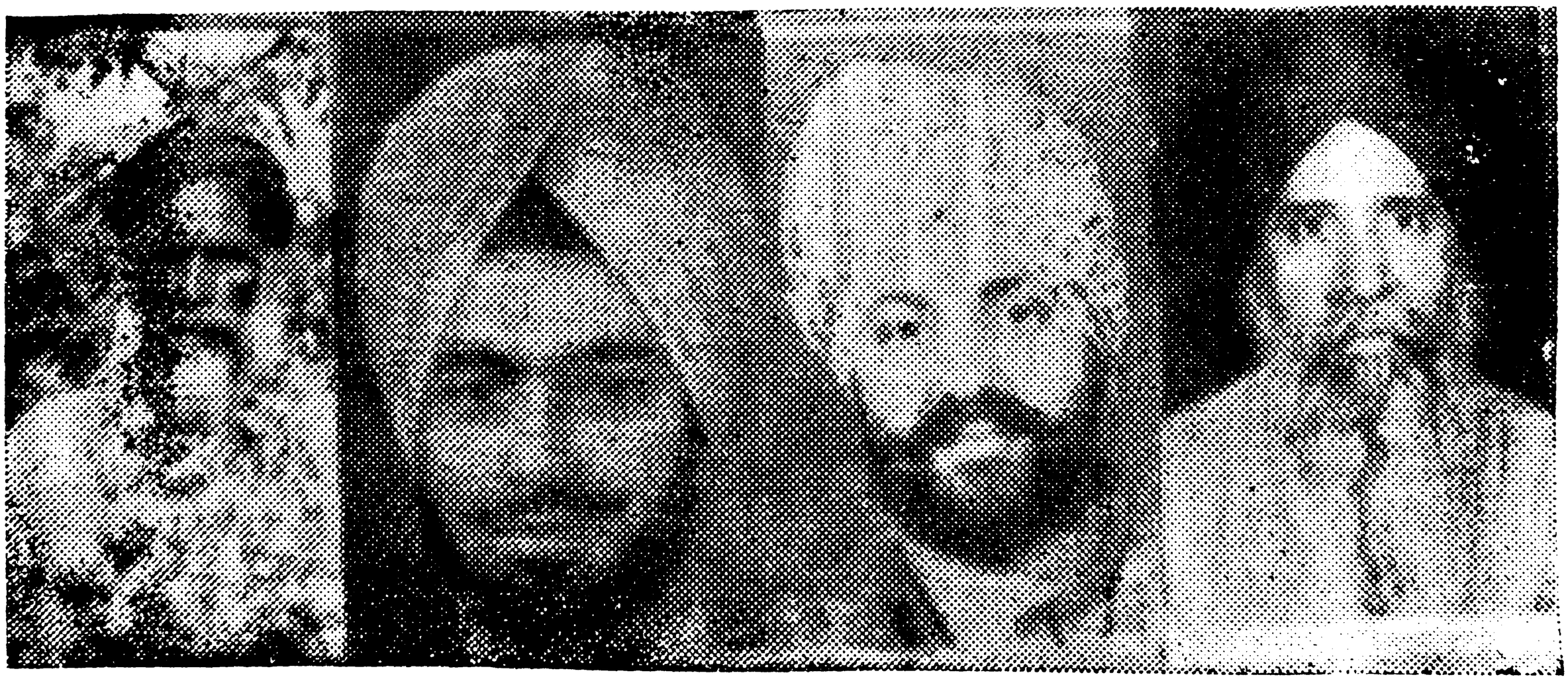

ਸ੍ਰ: ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਰੋਪੜ

ਸ: ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ ਮੋਗਾ

ਸ: ਚਾਨਣ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਗਿ: ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਪੁਲੀਸ ਐਕਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਛਾਉਣੀ ਪਾ ਲਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਲੰਗਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੋ. ਅ. ਦਲ ਦੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਲਈ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਲੰਗਰ ਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਆਟਾ, ਦਾਲਾਂ, ਘਿਉ ਤੇ ਬਰਤਨ ਚੁਕਕੇ ਲੈ ਗਈ। ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਤੇ ਕੌਲ ਸਰ ਸ੍ਰੋਵਰ ਦੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਭੀ ਬਚ ਨਾ ਸਕੀ, ਬਾਵਰਦੀ ਪੁਲੀਸ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਖਰ ਪਰ ਜਾ ਪੁਜੀ ਅਤੇ ਕੌਲ ਸਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਰਲ ਹਰਲ ਕਰਕੇ ਫਿਰਦੀ ਹੋਈ ਵਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲਗੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਕਮੀਨਾਂ ਹਥਿਆਰ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ੪ ਜੁਲਾਈ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਵਰਤਣਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਰੋਟੀਆਂ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਰੋਟੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵੀਰਾਂ ਤੇ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਰੋਕਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਖੋਹ ਲੈਂਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰਦੇ

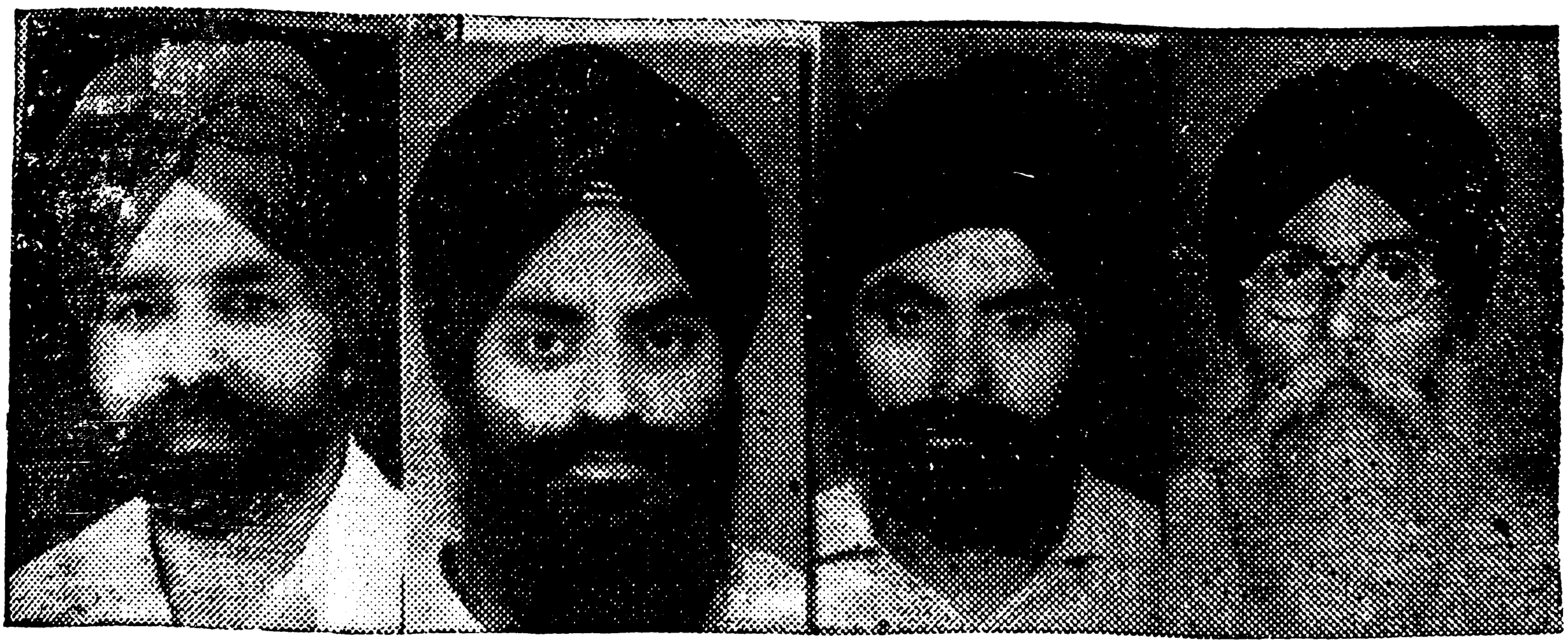

ਸ: ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ

ਸ: ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬਜਾਜ਼, ਅੰਬਾਲਾ

ਸ: ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ

ਸ: ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਤੇ ਫੇਰ ਫੜਕੇ ਕੋਟਵਾਲੀ ਲੈ ਜਾਂਦੀ । ਪਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਢੇਰ ਲਗ ਗਿਆ। ਲੋੜ ਤੋਂ ਵਧ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਪਈ ਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਨਾ ਲਿਆਉਣ। ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕਮੀਨੀ ਹਰਕਤ ਚਾਰ ਪੰਜ ਦਿਨ ਜਾਰੀ ਰਹੀ।

ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਗਰਮ ਰਿਹਾ। ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਵਲੋਂ ਪ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸਤਿਆਗ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸ: ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੫੨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ੧੩ ਜਥੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਲਈ ਘੰਟਾ ਘਰ ਦੇ ਚੌਕ ਵਿਚ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਏ।

ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਫਸਾਦ ਦੀ ਸਾਜਸ਼ ?

ਹੁਣ ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ

ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ | ਸ: ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੋਪੜ | ਰਾਜਾ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ | ਸ: ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਿ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਮੋਰਚਾ ਨਹੀਂ ਕੁਚਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ੬ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ੪੪ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ੧੧ ਜਥੇ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਮਿਲੀ ਕਿ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਫਸਾਦ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਘੜੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਸਾਦੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪੁਲਸੀਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸ਼ਰਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਪਰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਿਕਟ ਚੌਕ ਘੰਟਾ ਘਰ ਤੋਂ ਚੁਕਕੇ ਚੌਂਕ ਫੁਹਾਰਾ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਦਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਦੀ ਇਕ ਗਲੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੋ ਸੌ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਫਸਾਦ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗਣੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਖੜੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਭੀ ਇਤਲਾਹ ਮਿਲੀ ਕਿ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫਸਾਦ ਕਰਕੇ ੬੮ ਜਾਂ ੭੨ ਘੰਟੇ ਦਾ ਕਰਫੀਊ ਲਾਕੇ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਣ ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੇ ਇਸ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਫੇਅਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਚ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਘੰਟਾ ਘਰ ਵਾਲੇ ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ ਤੋਂ ਜੋ ਹਦਾਇਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਉਸ ਪਰ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਥੋਂ ਜੋ ਹਦਾਇਤ ਮਿਲੀ ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਥੇ ਸਿਧੇ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ ਦੇ ਕਟੜੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਚੌਂਕ ਫੁਹਾਰੇ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣ, ਸਗੋਂ ਸੱਟੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰਾਂ ਦੇ ਉਸ ਨਾਕੇ ਪਰ ਪਜ ਜਾਣ ਕਿ ਜਿਥੇ ਪਲੀਸ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਏਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਿਯਤ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਜਥੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰਚ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਬੜੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੁਝ ਅਫਸਰਾਂ ਵਲੋਂ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਟੜਾ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਚੌਕ ਫੁਹਾਰੇ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਅਗੋਂ ਖੜਕਵਾਂ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਨਾਅਰਿਆਂ ਪਰ ਪਾਬੰਦੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਗੋਂ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਥਾਂ ਕਿਉਂ ਜਾਈਏ, ਪਾਬੰਦੀ ਤੋੜ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਫੜ ਲਓ। ਇਸ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਰੀ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਤਾਰੀਖ ਭੀ ਗਈ। ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖੂਬ ਰੌਲਾ ਪਵਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਫਸਾਦ ਦਾ ਸਖਤ ਖਤਰਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਜਸ਼ ਭੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਵੈਰੀ ਕਿਸੇ ਭਿਆਨਕ ਖਬਰ ਸੁਨਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਤਮਾਸ਼ਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਮੰਗੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰ ਅਜ਼ਮਾਕੇ ਵੇਖ ਲਏ। ਮੰਜੀ

ਸ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ
ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ

ਸ. ਗੁਰਸੇਵਕ ਸਿੰਘ
ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਪਰ ਛਾਉਣੀ ਪਾਉਣ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਹਮਦਰਦ ਨਜ਼ਰ ਆਏ ਸਭ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਬੱਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਖਤ ਨਗਰਾਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਪਰ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਆਉਣ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਹੁੰਦਾ, ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੰਘ ਰੋਜ਼ ਮੋਰਚੇ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਆਣ ਪੁਜਦੇ।

ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਬੰਦ—੭ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸ: ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੫੬ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ੧੪ ਜਥੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ੬ ਜੁਲਾਈ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਪਰ ਹੀ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਗੇ। ਪੁਲੀਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨਾਕੇ ਪਰ, ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਤਕ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ,

ਸ: ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਸ: ਦਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤਰਨ ਤਾਰਨ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੁਲੀਸ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਪਰ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਹੋਰ ਅਗੇ ਵਧੇ ਅਤੇ ਚੌਕ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ, ਚੌਕ ਕਰੋੜੀ, ਚੌਕ ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚੌਕ ਪਰਾਗਦਾਸ ਵਿਚ ਦੀ ਕੋਈ ਇਕ ਮੀਲ ਦਾ ਚੱਕਰ ਕੱਟਦੇ ਅਤੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੇ ਡੇਰੇ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਪੁਲੀਸ ਉਥੇ ਭੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਛਾਉਣੀ ਪਾਈ ਬੈਠੀ ਸੀ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ੮, ੯ ਤੇ ੧੦ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਭੀ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਹੋਇਆ। ਜਥੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਨਿਕਲੇ ਪਰ ਪੁਲੀਸ ਨੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਸ: ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਵਾ ਜੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ

ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲੁੰਬੜ

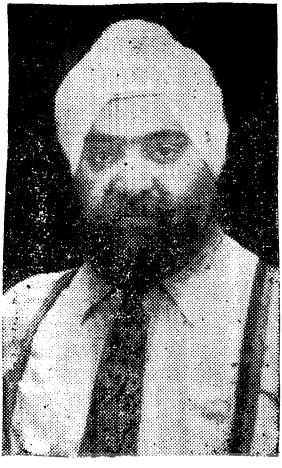

ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ

ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਲੀਡਰ

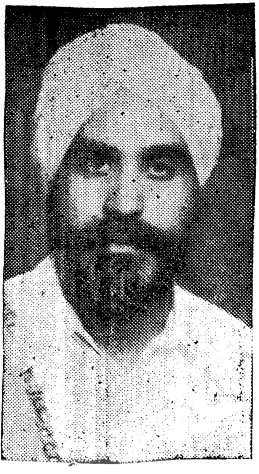

ਸ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ

ab Digital Library | www

ਚਾਲਾਂ ਚਲਕੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਭਜਣ ਦੇ ਰਾਹ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜੇਹਲ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਬੈਠੇ ਦੋ ਵਡੇ ਲੀਡਰਾਂ ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ਼ਦਾਰ ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ। ਸ: ਹੁਕਮਸਿੰਘ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਪਰ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਚਲਾ ਰਹੇ ਸਨ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਵਾ ਜੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵੇਖ ਭਾਲ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤ੍ਰ ਵਿਚ ਡੇਰੇ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ੭ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰ ਕਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਸ਼ਦਾਰ ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਪਸ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਵਰੰਟ ਆ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ। ਇਸ ਪਰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਅੱਧ ਘੰਟੇ ਪਿਛੋਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਆ ਗਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ। 'ਪੁਲੀਸ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਜੀਪ ਵਿਚ ਬਿਠਾਕੇ ਜੇਹਲ ਲੈ ਗਈ। ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੁਲੀਸ ਜੀਪ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਜੇਹਲ ਪੁਚਾ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾੜੇ

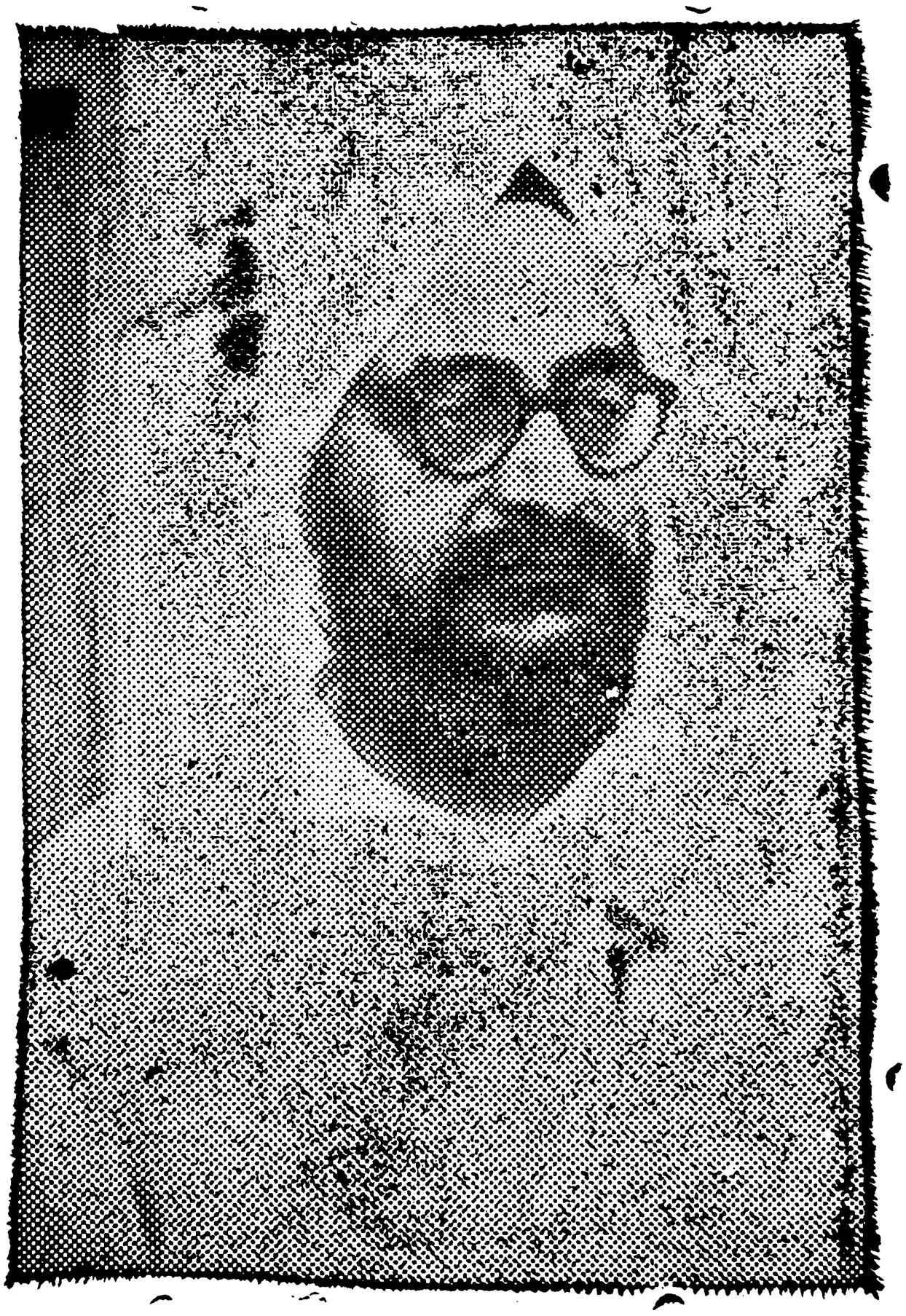

ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇ ਵਾਲਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਾਲਾ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਵਾ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਾਕੇ ਚਾਰਜ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੇਹਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ

ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਨਰਮ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਵਲੋਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਰਾਜਸੀ ਮੋਰਚੇ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਿਆ, ਉਸਨੇ ਇਕ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਨਾਅਰਿਆਂ

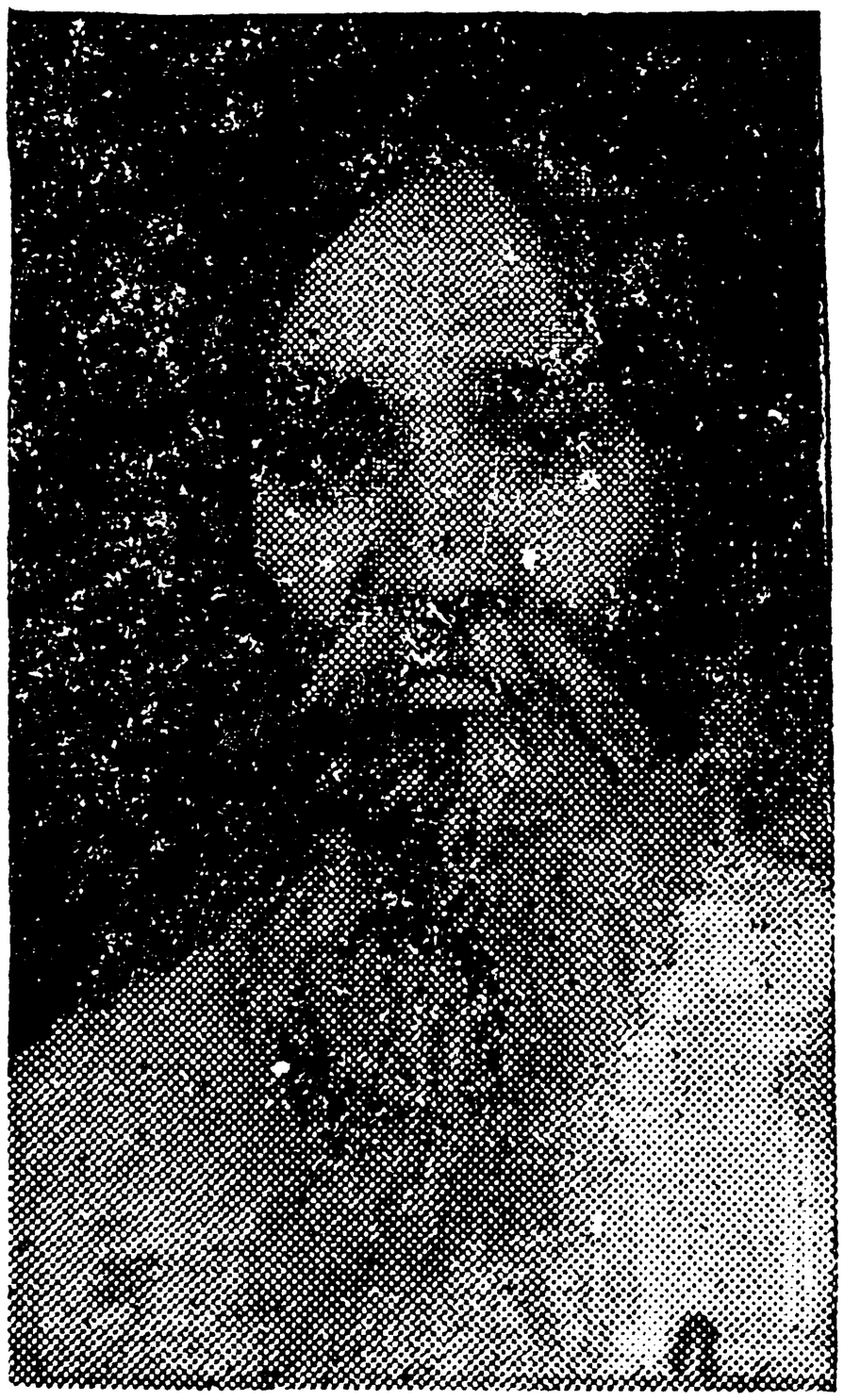

ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਿਲੀ

ਜਥੇਦਾਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਮੋਗਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਰ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਸੱਚਰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ੪ ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਪੁਲਸੀ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਰੁਧ ਤਾਂ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਵਲੋਂ ਹੀ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਗਈ, ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਆਨਰੇਰੀ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਡੈਪੂਟੇਸ਼ਨ ਲੈਕੇ ਦਿਲੀ ਗਏ ਅਤੇ ਸ੍ਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦੇ ਫੋਟੋ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੇ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਭੇਜੇ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਜੋਕਰ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਤਾਂ

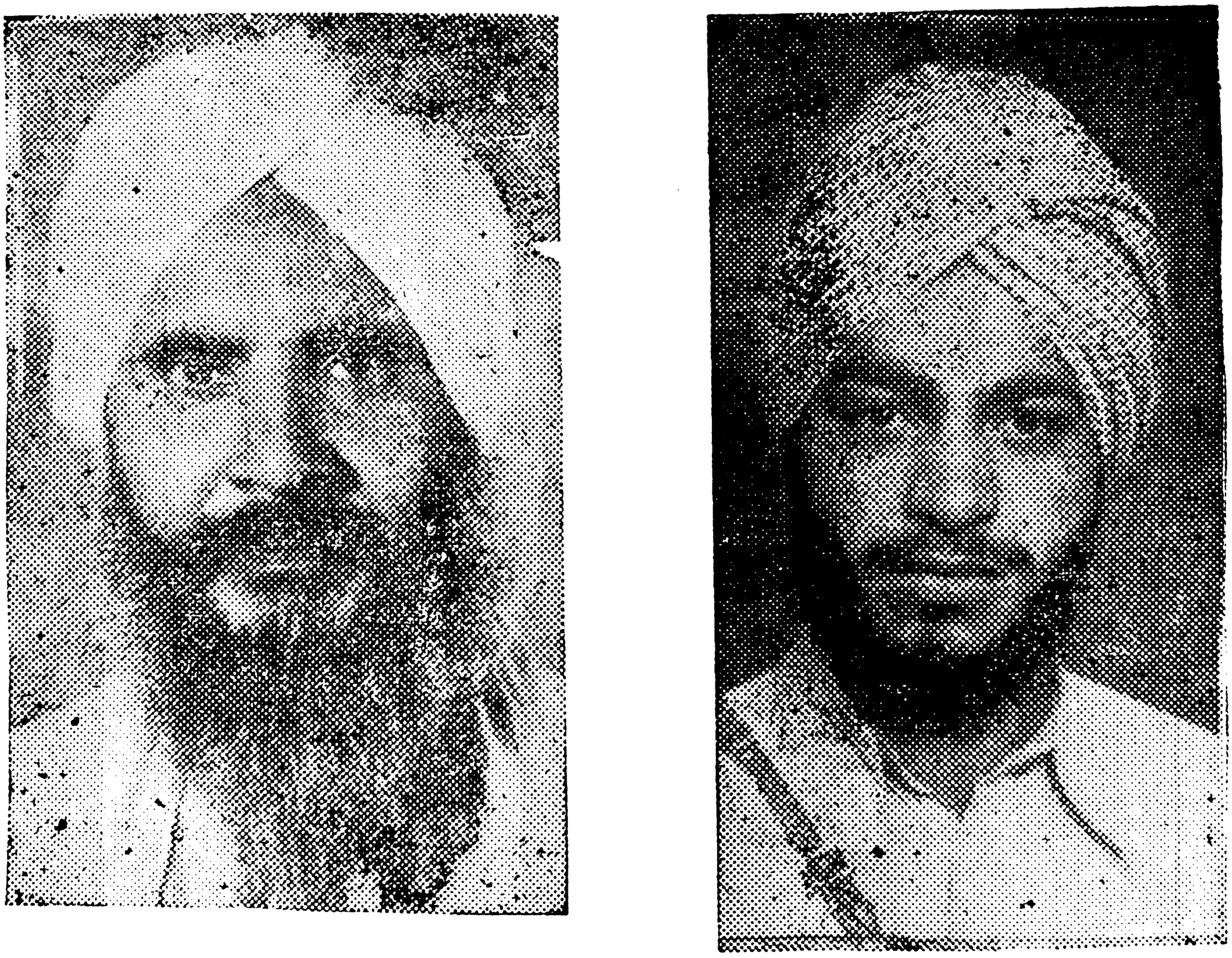

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਰੋਪੜ [redacted] ਸ. ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ ਕਾਹਨਪੁਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਮ ਵਲੋਂ ਇਸਦਾ ਕਰੈਡਿਟ ਉਸਨੂੰ ਜਰੂਰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਤੜਪ ਉਠੀ

੪ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੋ ਘੋਰ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਤੜਪ ਉਠੀ। ਸ੍ਰੋ: ਗੁ: ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਏਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਬੇਅਦਬੀ ਦੀ ਤਲਾਫੀ ਕਰਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਬਾਵਾ ਜੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇਵਾਲਾ ਨੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸੰਭਾਲੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਬੇਅਦਬੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ ਪਰ ਮੋਰਚਾ ਵੀ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅਸਾਡਾ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਕ ਮੋਰਚਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ—ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਉਹ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਉਸਾਰੂ ਪੰਥਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੁਦ ਪਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਜਦ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਭੀ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਏ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਜੇਹਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਹ ਏਲਾਨ ਕਰਕੇ ਬੇਗਿਣਤ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਰੋਹੂ ਵਾਲੇ, ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਹੂ ਮਾਜਰਾ ਵਾਲੇ, ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਭਵਾਲਾ, ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਦਸ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਮੋਰਚੇ ਲਈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੋਣਗੇ ਤੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਨਾਨੀ ਚੇਤੇ ਕਰਾ ਦਿਆਂਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਸਿਧ ਮਹਾਤਮਾਂ **ਸੰਤ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਤ ਫਤਹ ਸਿੰਘ** ਅਤੇ ਸ: ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਏਲਾਨ ਕਰਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਰੋਪੜ ਭੀ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਤਮਾਂਵਾਂ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਸੱਚਰ ਸ਼ੁਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਤੇ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ-ਜਦ ਤਕ ਅਸੀਂ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਫਤਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ।' ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ-'ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਜਦ ਪਾਣੀ ਸਿਰ ਤੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਲਈ ਆ ਗਏ ਹਾਂ।'

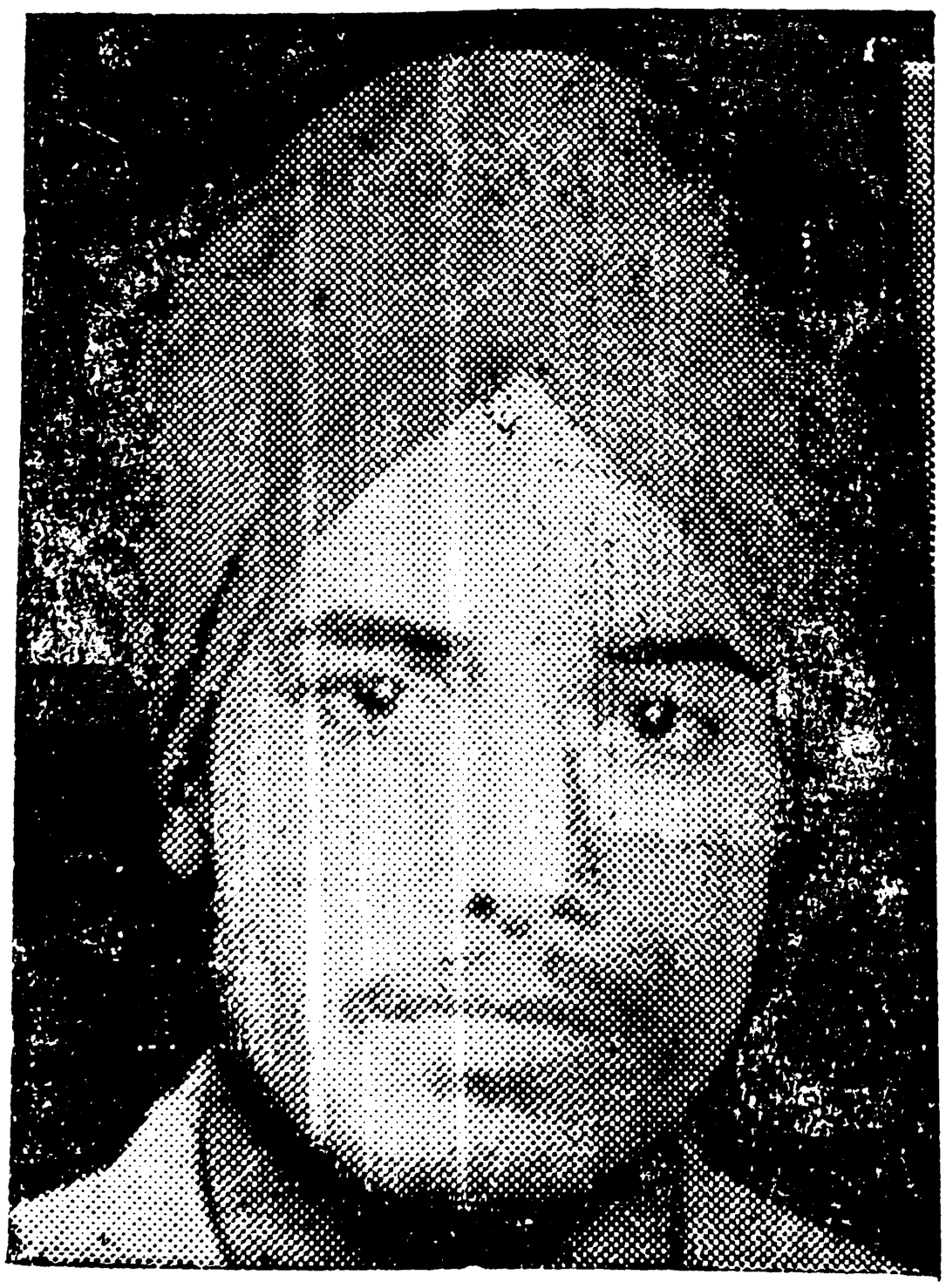

ਸ: ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ 'ਜੋਸ਼' ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨਾਲ ਮਤਭੇਦ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਭੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਡੇ ਵਡੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਭੀ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੈਪਸੂ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਕੁਝ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਲੋਂ ਭੀ ਸੇਵਾ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਗਲ ਕੀ ਇਸ ਬੇਅਦਬੀ ਨੇ ਇਕ ਅੱਗ ਜਿਹਾ ਲਾਕੇ ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਤੜਪਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਕੁਦਣ ਲਈ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤਕੇ ਅੰਮਿਤਸਰ ਵਲ ਆਉਣਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸੱਚਰ ਸ਼ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਾਪ ਕੰਬ ਉਠੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ।

ਮੋਰਚਾ ਫਤਹ ਹੋ ਗਿਆ

ਇਕ ਪਾਸੇ ੪ ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਧੱਕੇ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਵਲ਼ ਖਿਚ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਲੁੰਬੜ ਚਾਲਾਂ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨ ਛਡਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਖਬਰੇ ਇਸ ਲਈ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਆਪਣੀ ਜਿਤ ਸਮਝਕੇ ਜਥੇ ਭੇਜਣੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਮੋਰਚਾ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਪਾਬੰਦੀ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਵੇਗੀ। ਗਿਣ-

ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤਾਰੀਆਂ ਨਾ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਭੀ ਅਜੀਬ ਹਾਸੋਹੀਣੀਆਂ ਗਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਸੁਪ੍ਰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ—"ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜਥੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤੰਗ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਡਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਿਫ-ਤਾਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਟਾਂ ਪਥਰ ਮਾਰੇ ਜਾਣਗੇ।' ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਸੀ ਇਹ ਕਿ ਜਿਸ ਥਾਂ ਪੁਲੀਸ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਗਿਫਤਾਰੀਆਂ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਭੀੜੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਦੱਸਣਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਜੋਰ ਨਾਲ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਹੁਣ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਨਹੀਂ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਉਹ ਚੌਕ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਚੌਕ ਕਰੋੜੀ, ਚੌਕ ਮੰਨਾਂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਚੌਕ ਪਰਾਗਦਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਮੀਲ ਭਰ ਦਾ ਚੱਕਰ ਕਟਕੇ ਮੁੜਦੇ ਸਨ।

ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥੇ ਬਰਾਬਰ ਨਿਕਲਦੇ ਰਹੇ ੮ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸ੍ਰੋ. ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਚੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਪੜ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਰਚ

ਬਾਬਾ ਦਿਆਲਸਿੰਘ ਮੀਤਸਕੱਤ੍ਰ ਅ:ਦਲ ਸ: ਬਚਨਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਨਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

(੧੨੬)

ਕੀਤਾ। ੯ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਦਿਨ ਮਨਾਉਂਣ ਦਾ ਏਲਾਨ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਦਿਨ ਕੇਵਲ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬੀਬੀ ਗੁਰਦਿਆਲ ਕੌਰ ਕਲਕਤਾ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੧੩੯ ਬੀਬੀਆਂ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ' ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਕਤ ਇਕ ਮੀਲ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਚੱਕਰ ਲਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈਆਂ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਕੋਈ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਨਾ ਕੀਤੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਰੰਗਾ ਨਗਰ ਦੀ ਬੀਬੀ ਜਵਾਲਾ ਕੌਰ, ਕਾਨਪੁਰ ਦੀ ਬੀਬੀ ਹੁਕਮ ਕੌਰ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੀ ਬੀਬੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕੋਰ, ਸੰਗਰੂਰ ਦੀ ਬੀਬੀ ਸ਼ਾਮ ਕੌਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਬੀਬੀ ਇੰਦਰ ਕੌਰ, ਦਿਲੀ ਦੀ ਬੀਬੀ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ। ਇਕ ਬੀਬੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਚਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਗਈ। ਕਲ ੧੫ ਬੱਚੇ ਇਹਨਾਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ।

੧੦ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਹੰਗਾਮੀ ਦਿਨ ਮਨਾ-

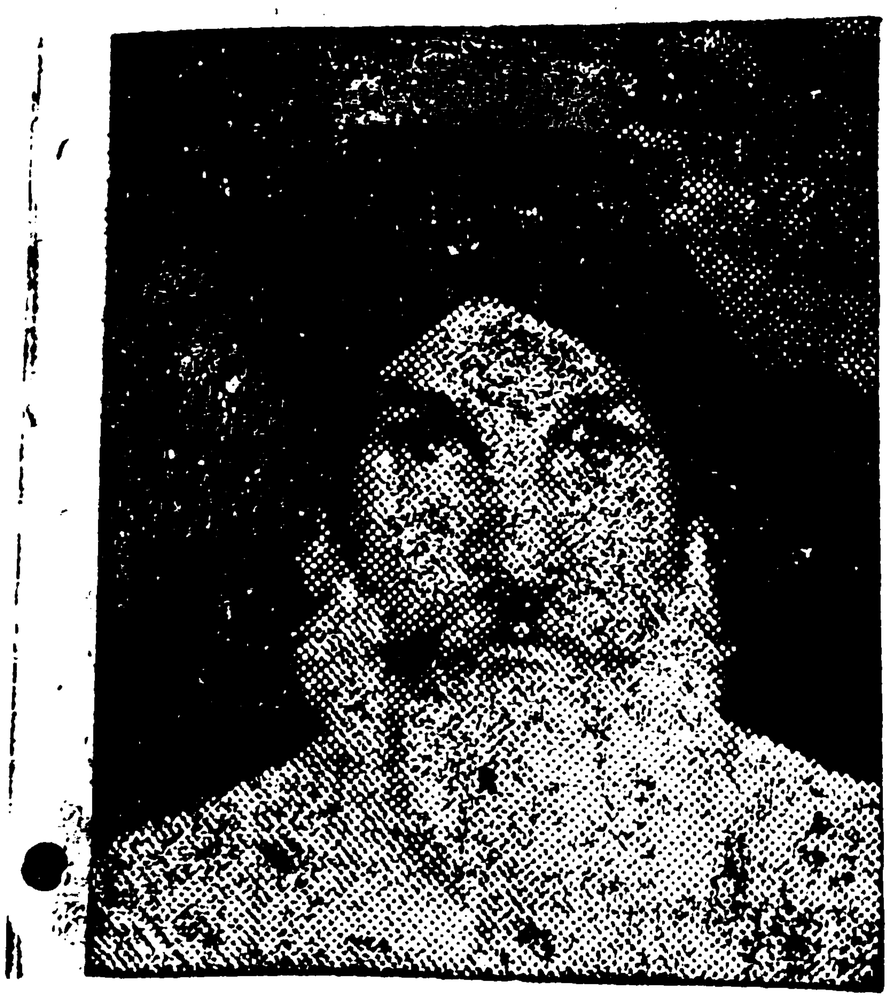

ਬਾਬਾ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਏ.

ਸ. ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਸਰਾਫ
ਜਲੰਧਰ

ਸ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਰੋਪੜ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਆ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਿੰਘ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪੁਜ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਏਸੇ ਦਿਨ ਪੈਪਸੂ ਵਿਚੋਂ ਸਰਦਾਰਨੀ ਮਨਮੋਹਨ ਕੌਰ ਰਾੜੇਵਾਲਾ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਭੀ ਛੇਵ ਸੌ ਦਾ ਜਥਾ ਲੈ ਕੇ ਪੁਜ ਚੁਕੇ ਸੀ। ਸ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਤੇ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਿਰਕਰਦਾ ਲੀਡਰ ਭੀ ਪੁਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਦਿਨ ਜਦ ਸ੍ਰਦਾਰਨੀ ਮਨਮੋਹਨ ਕੌਰ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰ ਗਿ: ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ 'ਰੰਗ' ਤੇ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਜਰਖਾਨੀ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਦੇ ਸੱਦੇ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਚੁਕੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਬੜਾ ਸਲਾਘਾ ਜੋਗ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦਿਨ ਗਿਆਨੀ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਾਂਤ ਜੰਮੂ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ੨੬੭ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਨਿਯਤ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਮਾਰਚ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਅਰੇ ਲਾਏ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਹੋਈ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਤਮਾਸ਼ਾ

• ਇੰਦਰਜੀਤਸਿੰਘ ਕਰਨਾਲ

ਸ: ਨਰਿੰਦਰਸਿੰਘ ਗਜਰਾਲ ਅੰਬਾਲਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਾਲਾ ਜਿਸ ਅਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਏਧਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤਾਂ ੧੦ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਦੀ ਰਹੀ; ਪੰਤੂ ਜਦ ਏਸੇ ਰਾਤ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਪਰ ਚੋਟ ਲਗੀ ਤਾਂ ਪੁਲੀਸ ਪਕੜ ਧਕੜ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆ ਗਈ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਲਗੀਧਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਸੱਜਿਆ ਅੜੇ ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਮੈਦਾਨ ਗਰਮ ਹੋਗਿਆ, ਇਸ ਦਿਨ ੨੫੦ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਆਪਣੇ ਉਕਤ ਸ਼ੇਰੇ ਦਿਲ ਕਮਾਂਡਰ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਏ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਹਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ।

੬੦੦ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ੧੧ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਨੇ ਸੱਚਰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਇਸ ਲੰਬੜ ਚਾਲ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇਣ ਦਾ ਭੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਦੁਵਾਰਾ ਉਹ

ਸ. ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ 'ਚਮਕ'
ਚਮਕੌਰ

ਸ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤਬਵਾਲੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਇਹ ਕਰਾਉਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤੰਗ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਚੱਕਰ ਕਟਕੇ ਤੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਕੇ ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਗਿਆਨੀ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਸੁਪ੍ਰਡੰਟ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਦਿਤੀ ਗਈ ਕਿ ਅਜ ਅਸਾਡੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥੇ ਰਾਮ ਸਰ ਰੋਡ ਦੇ ਰਸਤੇ ਮਾਰਚ ਕਰਕੇ ਸਰਕੁਲਰ ਰੋਡ ਪਰ ਪੁਜਣਗੇ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸੁਲਤਾਨ ਵਿੰਡ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਥਾਨੇ ਵਲ ਮਾਰਚ ਕਰਨਗੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਉਲਾਂਭਾ ਲਾਹ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜਥੇ ਖੁਲੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

ਇਹ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਹੰਗਾਮੀ ਦਿਨ ਸੀ। ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਇਸ ਦਿਨ ਮੋਰਚੇ ਦੇ **ਸਤਵੇਂ ਡਿਕਟੇਟਰ ਸ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ 'ਮੋਫਰ'** ਐਮ.ਐਲ.ਏ.(ਪੈਪਸੂ)

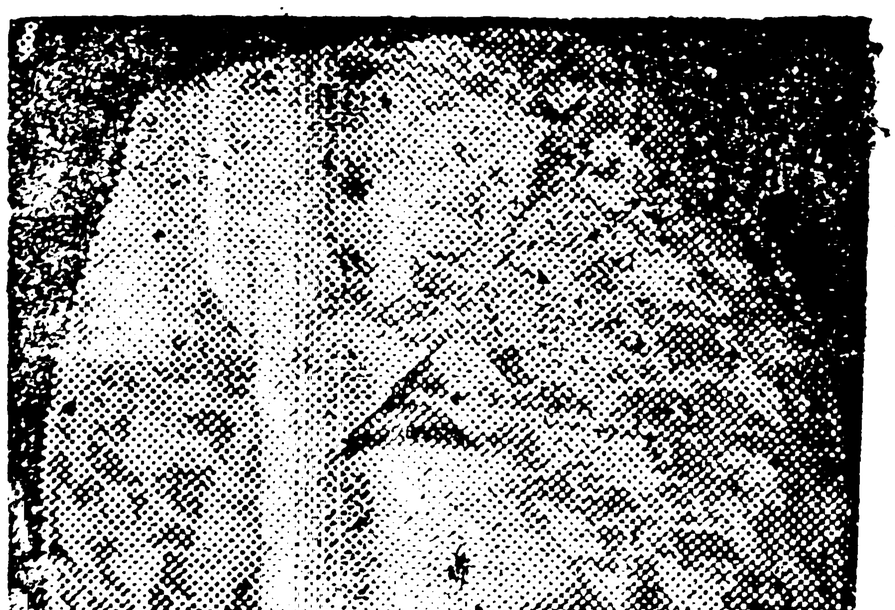

ਸ. ਪ੍ਰਦੁਮਨ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਿਲੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨੇ ਆਪ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ ੪–੪ ਦੇ ਗਰੁਪਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਕੇ ੬੦੦ ਵਾਲੰਟੀਅਰਾਂ ਨੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਬਾਹੀ ਵਲ ਮਾਰਚ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦਿਨ ਦੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਉਮਡ ਆਇਆ ਤੇ ਜਿਥੋਂ ਰਾਮਸਰ ਰੋਡ ਸਰਕੁਲਰ ਰੋਡ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਅਜ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸਾਰੇ ਵਡੇ ਛੋਟੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਿਚ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਲਈ ਕੋਈ ਦੋ ਦਰਜਨ ਮੋਟਰ ਲਾਰੀਆਂ ਤੇ ਟਰੱਕਾਂ ਸਮੇਤ ਤਿਆਰ ਖੜੇ ਸਨ। ਏਥੇ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਖੜੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੀ, ੪ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਇਲਤਵਾ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਮਹਾਸ਼ਾ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਅਜ ਫੇਰ ਗਿਫਤਾਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ

ਕਵੀ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਨਿਰਮਲ'

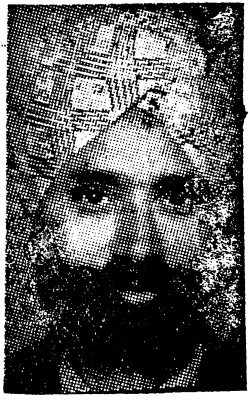

ਸ. ਮੁਕੰਦ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

ab Digital Library | www

ਅਕਾਲੀ ਹਾਈਕਮਾਂਡ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਭੁਖ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਛੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਢੇ ਸਤ ਵਜੇ ਤਕ ਕੇਵਲ ਡੇਢ ਘੰਟੇ ਵਿਚ ੬੦੦ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਾ ਦਿਤੇ। ਮੁੜ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਕਾਲੀ ਹੈਡਕੁਵਾਟਰ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਮੋਰਚੇ ਫਤਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਘਰ ਵਾਪਸ ਨਾ ਮੁੜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰਕੇ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਬੰਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਿਰਾਸ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸੱਚਰ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁਟਦਿਤੇ

੧੨ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ੨੫੦ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ਸ: ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਫਤਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿਕਲੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ੭੦੪ ਬੀਬੀਆਂ ਭੀ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੱਜਣ ਚੌਧਰੀ ਉਮਰ ਦੀਨ ਪਿੰਡ ਨੰਦਾ ਜ਼ਿਲਾ ਫਤਹਗੜ੍ਹ ਭੀ ਇਸ ਦਿਨ ਦੇ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਕੋਟ ਕਪੂਰਾ ਦੇ ਦੋ ਸਮੁਚੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਵੀ ਇਸ ਦਿਨ ਦੇ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਪਰ ਅਰਦਾਸਾ ਕਰਕੇ, ਸਿਰੋਪਾ ਲੈਕੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕਕੇ ਇਹ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੋਰਚੇ ਵਲ ਮਾਰਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਗਿਆ।

ਏਧਰ ਜਦ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਗਰਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਦ ਸ਼੍ਰੋ: ਗੁ: ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇਵਾਲਾ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਕੋਈ ਛੇ ਵਜੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵਜੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰੀਸੀਵਰ ਚੁਕਿਆ ਅਤੇ ਸੁਣਿਆ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ—"ਸ੍ਰਦਾਰ ਜੀ, ਮੈਂ ਆਪਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਹੁਕਮ ਕਰੋ ਤਾਂ ਆ ਜਾਵਾਂ।"

"ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥੇ ਮਾਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਏਥੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਖੂਬ ਭੀੜ ਭਾੜ ਤੇ ਗਰਮਾ ਗਰਮੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਖਤਮ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਆ ਜਾਓ।" ਰਾੜੇਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ।

"ਨਹੀਂ ਜੀ; ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਨਾਲ ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਹੈ, ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥੇ ਚਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ।" ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ।

"ਆ ਜਾਓ ਤਦ ਹੁਣੇ ਹੀ।" ਰਾੜੇ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਰੀਸੀਵਰ ਰਖ ਦਿਤਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟ ਪਿਛੋਂ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੁਪ੍ਰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਇਕ ਜੀਪ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਪੁਜੇ। ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇਵਾਲੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਕਿਹਾ—"ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਅਜ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ।"

"ਦੱਸੋ!" ਰਾੜੇ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

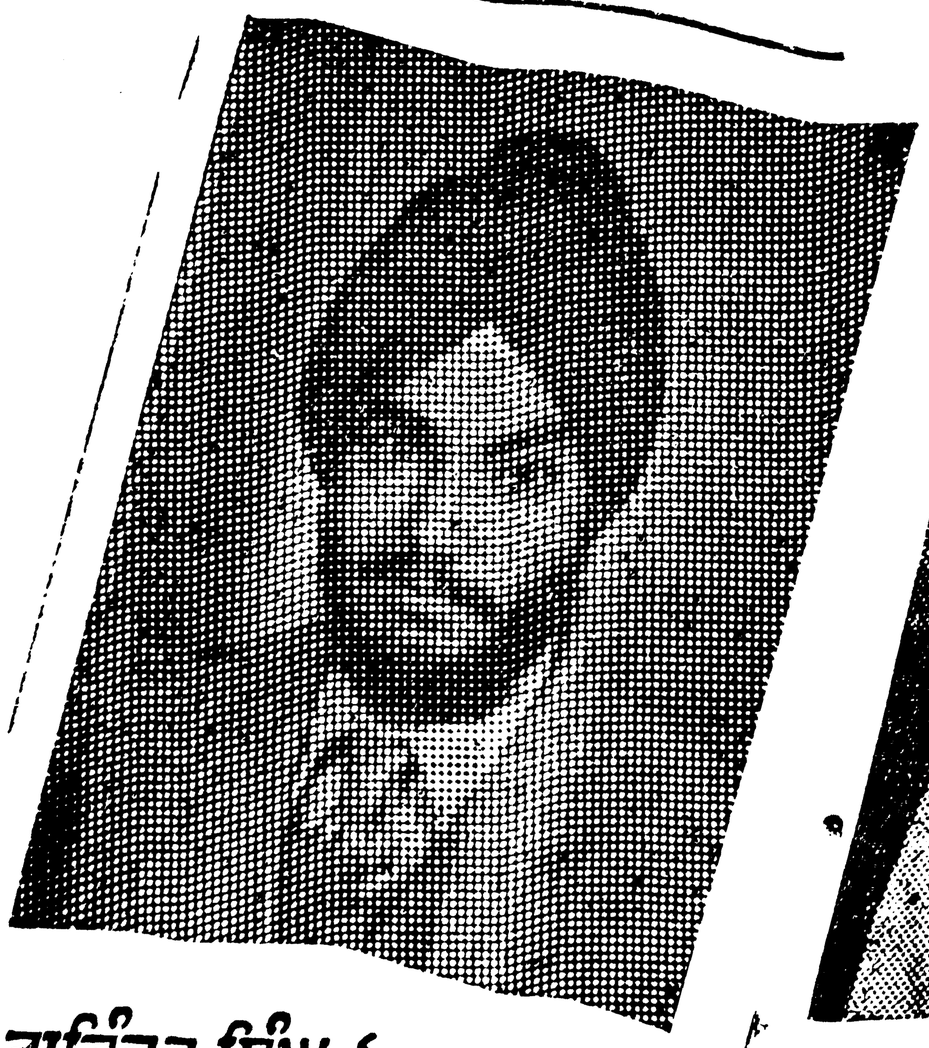

ਸ: ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਰਾਜਾ' ਜਲੰਧਰ

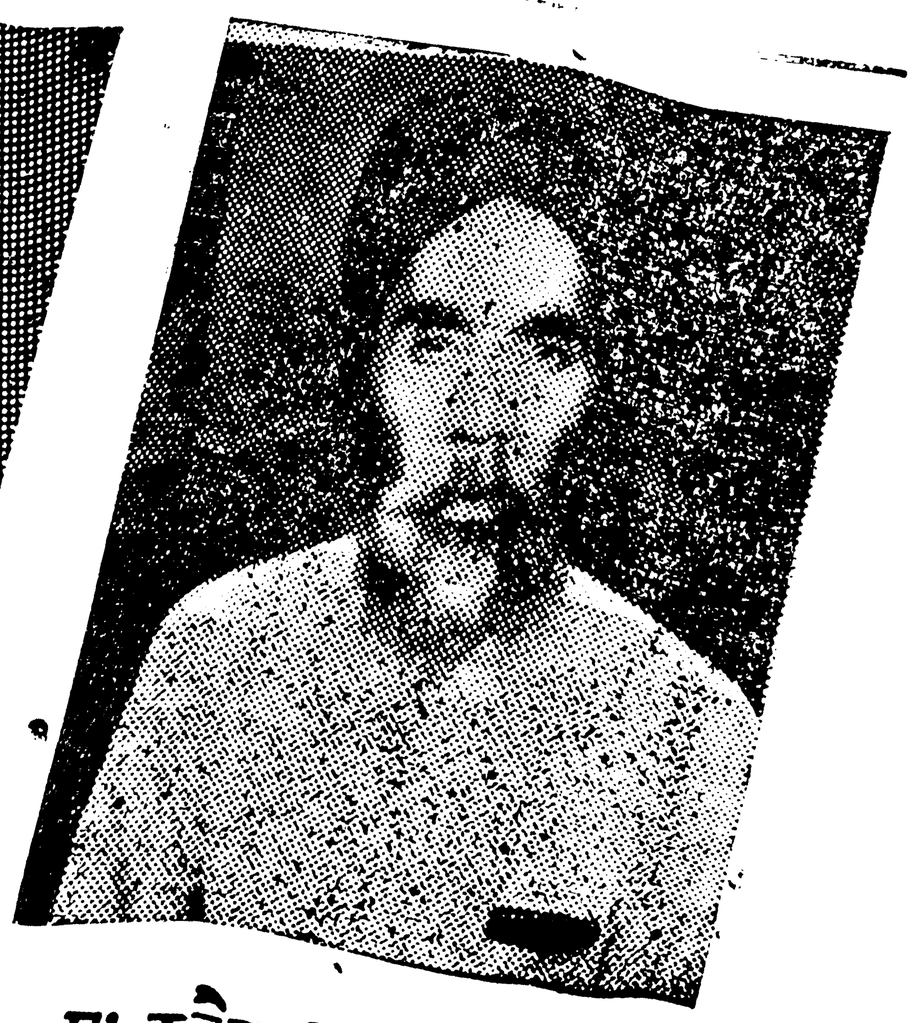

ਸ: ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਖੁਰਾਣਾ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

"ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਹੈ ਸਰਦਾਰ ਜੀ!" ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਖਿਆ। ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਾਫੀ ਖੁਸ਼ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਰਾੜੇ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਅਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਵਲ ਵੇਖਿਆ—"ਫੇਰ ਦੱਸ ਦਿਓ, ਇਹ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ!"

"ਤੁਸੀਂ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਖਬਰ ਕਰ ਦਿਓ ਕਿ ਜਥੇ ਨਾ ਤੋਰੇ ਜਾਣ, ਜੋ ਜਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਅਟਕਾ ਲਓ।" ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

"ਕਿਉਂ?" ਰਾੜੇ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਪੁਛਿਆ।

"ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਮਨ ਦੇ ਦਿਉਤੇ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਦੀ ਰੂਸ ਦੇ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਅਮਨ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਨਾਉਣ ਪਿਛੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਪਰ ਸਦ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਅਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਬੰਦੀ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਈ ਹੈ।"

ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਬੇਨਤੀਆਂ ਭੀ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—"ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ ਨਹੀਂ।"

ਏਧਰ ਇਹ ਗਲ ਬਾਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਓਧਰ ਜਥਿਆਂ ਦਾ ਮਾਰਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਖਬਰ ਪੁਜ ਗਈ; ਪੰਤੂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਏਨੀ ਛੇਤੀ ਹਥਿਆਰ ਸੁਟਕੇ ਗੋਡੇ ਟੇਕ ਦੇਵੇਗੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਚਰ ਤੇ ਕੈਰੋਂ ਦੇਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਕੁਚਲਕੇ ਰਖ ਦੇਣਗੇ।

ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇ ਵਾਲਾ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ, ਅਫਵਾਹਾਂ ਪਰ ਭਰੋਸਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪਬਲਿਸਟੀ ਵੈਨ ਨੂੰ ਸਰਾਂ ਦੀ ਸੜਕ ਤੇ ਇਹ ਏਲਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਕਿ "ਅਮਨ ਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇਉਤੇ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਰੂਸ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਪਰ ਸਦ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਨਾਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਬੰਦੀ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਈ ਗਈ ਹੈ।"

ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾੜੇ ਵਾਲਾ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਮੇਤ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਬੇਪਨਾਹ ਭੀੜ ਵੇਖਕੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਅਗੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਪਿਆ ਤੇ ਵਾਪਸ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਰਾੜੇਵਾਲਾ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗਲ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਦਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਸਵਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਕਿ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਜਥੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਕਿ ਨਾ। ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜਥੇ ਬਾਕਾਇਦਾ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਕਲ ਵਾਲੇ ਨਾਕੇ ਦੀ ਥਾਂ ਤਕ ਜਾਣ ਅਤੇ ਫਤਹ ਦਾ ਏਲਾਨ ਉਥੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਵਿਚ ਹੋਵੇ।

ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਢਾਈ ਸੌ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫਤਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਰਾਮਸਰ ਰੋਡ ਤੋਂ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਰਕੁਲਰ ਰੋਡ ਪਰ ਪੁਜੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ੭੫-੨੦ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਰਲਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਇਤਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਲਾਏ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਅਕਾਸ਼ ਗੂੰਜਦਾ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗਾ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਅਰਿਆਂ ਤੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੂੰਜਾਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਵਾਪਸ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਚਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਰੋੜੇ ਟੋਕਣ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਇਹ ਮੋਰਚਾ ੬੪ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਪੂਰੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਫਤਹ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਕਿ ਸਿਖ ਕੌਮ ਜਦ ਮੋਰਚਾ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਫਤਹ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਛਡਦੀ। ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰੀ ਖਬਰ ਪੁਜੀ ਅਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਪਰ ਫਤਹ ਦੇ ਸ਼ਾਦਿਆਨੇ ਵਜਾਏ ਜਾਣ ਲਗੇ।

—o—

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਮ੍ਰਿਤ-ਕੀਰਤਨ

ਗੁਰੂ ਕੇ ਕੀਰਤਨੀਏ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਕੀ
ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਸੀਏ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਤਕਰੀਬ
ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਰਣਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ
ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਦਸਮ
ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ
ਚੋਣਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾ
ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਰਥ ਫੁਟ ਨੋਟਾਂ ਵਿਚ ਹਨ।

ਤਤਕਰਾ ਅਜਿਹੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ
ਲਗਿਆਂ ਰਤਾ ਦੇਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਪੋਥੀ ਦੀ ਛਪਵਾਈ ਤੇ ਸੁਧਾਈ ਵਿਚ ਖ਼ਾਸ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ
ਹੈ। ਕਾਗਜ਼ ੨੨X੨੯ = ੨੬ ਪੌਂਡ ਦਾ ਡਮਈ ਲਾਇਆ ਗਿਆ

ਜਿਲਦ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਸੁੰਦਰ, ਭੇਟਾ ਪੰਜ ਰੁਪਏ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

B-1392

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org